

ББК 74.262.0

З 57

Рецензенти:

Конічек Н. Ю. — вчитель-методист Утківської загальноосвітньої школи I–III ступенів Харківського району Харківської області;

Кофанова Д. В. — вчитель вищої категорії, заступник директора з навчально-виховної роботи Утківської загальноосвітньої школи I–III ступенів Харківського району Харківської області

Автор:

Учитель вищої категорії
Зеркальна Тетяна Василівна

Зеркальна Т. В.

З 57 Матеріали до уроків. Я і Україна. 1 клас. — Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. — 256 с.

ISBN 966-670-516-8.

Уроки спрямовані на розвиток творчої особистості учнів. Методичний посібник має високий виховний потенціал на уроках, що дає позитивну можливість поліпшення якості знань учнів та рівня їх вихованості, підвищує ефективність і результативність уроків.

Для учнів загальноосвітніх навчальних закладів та вчителів початкових класів.

ББК 74.262.0

© Зеркальна Т. В., 2005

© «Торсінг плюс», 2005

ISBN 966-670-516-8

© Жубр М. С., дизайн обкладинки, 2005

ПЕРЕДМОВА

Навчальний курс «Я і Україна» охоплює зміст галузі державного стандарту початкової загальної освіти «Людина і світ». Це інтегрований курс, який синтезує природничі та суспільно-історичні знання.

Мета курсу «Я і Україна» — сформулювати уявлення та поняття про цілісність світу, природне і соціальне оточення людини, тому даний посібник надає методичну допомогу в проведенні уроків в 1 класі цього курсу з теми «Про тебе самого».

В збірку ввійшли розробки уроків для 1 класу з теми «Про тебе самого» та додатковий матеріал, який можна використовувати як на уроці, так і в позакласній роботі.

Кожен урок — це оригінальність і простота, доступність та науковість, різноманітність видів діяльності та врахування вікових можливостей учнів першого класу. Вони мають виховний вплив на особистість дитини і органічно пов'язані з системою знань, які передбачені іншими дисциплінами, програмою позакласної діяльності, що забезпечить різнобічність і перспективність навчання, виховання і розвитку учнів першого класу.

Всі уроки спрямовані на розвиток творчої особистості учнів. Створення стійкого інтересу до уроку — це творча ява учнів, їх переосмислення.

Приоритетними напрямками посібника є: вступні бесіди, створення проблемних ситуацій, доступне використання матеріалу, простота та оригінальність, ігрові ситуації, демонстраційні матеріали.

Уроки стимулюють до творчого пошуку, постійно розвивають інтерес до знань шляхом творчої діяльності, сприймання оточуючого, вміння розуміти досконалий світ природи; забезпечують емоційну атмосферу уроку, результативність в формуванні знань.

Критерії методичного посібника:

1. Розробка різних опорних таблиць і схем з урахуванням вікових особливостей учнів.
2. Удосконалення технологій роботи на підставі раціонального поєднання загальнокласних, групових та індивідуальних форм організації завчальної діяльності учнів.
3. Підбір ігрових ситуацій, віршів, казок, прислів'їв.
4. Використання резерву часу для природоохоронного та екологічного виховання учнів.

ПРО ТЕБЕ САМОГО

УРОК 1

Тема: Хто ти. Які вони, який ти. Історія твого імені.

Мета: вчити дітей розповідати про себе (знати своє ім'я, прізвище, по батькові) розвивати знання про призначення людини, виховувати інтерес до історії своєї родини, охайність, любов до праці, доброзичливість.

Обладнання: таблиця із зображенням настрою людини, фішки у вигляді квіток, сигнальні картки.

Хід уроку

І. Актуалізація опорних знань учнів

1. Ось і школа, ось і клас,

Він давно чекає нас.

І прийшли ми всі сюди,

Щоб учитись і рости.

2. **Відгадування загадок.**

а) Біле поле, чорне насіння, хто його сіє, той розуміє, хто збирає, той пожинає. (*Книга*)

б) Не думає, не гадає, а інших навчає. (*Книга*)

3. **Бесіда.**

— Яка книга лежить перед вами, покажіть, будь ласка.

Книга, яку ви тримаєте, називається «Я і Україна», написали її для вас Н. М. Бібік та Н. С. Коваль. У підручнику дуже багато цікавого. Ми дізнаємось і про самих себе, і про свій рідний край, і про обов'язки школярів та правила поведінки у школі і вдома, помандруємо у рослинний та тваринний світ. Ось яка ця незвичайна книга.

4. **Заучування вірша.**

Хоч малий я, невеликий,

Зате добре знаю,

Що край рідний — Україна,

Я її кохаю.

П. Тичина

5. Робота з підручником. Бесіда за малюнком, с. 3.

- Хто зображений на малюнку? (*Українські діти*)
- Чому ви вважаєте, що це українські діти? (*Вони у вишитих сорочках, дівчата у вінку*)
- Що тримає у руках дівчинка? (*Хліб і сіль*)
- Що тримає хлопчик? (*Дари саду*)
- Кого зустрічають у нас хлібом і сіллю? (*Гостей*)
- Ось, мабуть, ці діти нас гостинно запрошують у мандри по сторінках цього підручника.
- Які квіти зображені? (*Мальви*)
- Так, це — мальви, вони є символом нашої України, але калина і верба, вишитий рушник — теж наші символи.

Фізкультхвилинка

Щось не хочеться сидіти,
Руки вгору, руки вниз,
На сусіда подивись,
Руки вгору, руки в боки,
Зроби чотири кроки,
Вище руки підніміть,
І спокійно опустіть,
Розведіть їх в сторони,
Плесніть, діти, кілька раз,
За роботу, все гаразд.

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми та завдань уроку.

На сьогоднішньому уроці ми поговоримо про людину. А саме, про вас: хто ти, який ти, які вони? Навіщо людині ім'я, яка його історія. З'ясуємо, чому кожна людина неповторна, яка вона повинна бути, що спільного між твариною та людиною.

Загадка.

Хто ходить вранці на чотирьох, вдень на двох, а ввечері на трьох? (*Людина — дитина, доросла, літня*)

2. Бесіда з елементами розповіді вчителя.

Все, що нас оточує — дерева, куці, трава, звірі, птахи, комахи — це природа.

Людина є частиною природи, вона водночас належить і до тваринного світу і є членом суспільства.

Люди здатні мислити, розмовляти, працювати. Вони відрізняються від тварин і рослин. Люди — ніби старші брати і сестри всіх звірів і птахів.

— Що за принада, що всім людям дана? (*Ім'я*)

Так, це ім'я. Кожній людині після народження дають ім'я. Прізвище вона одержує від батьків, а по батькові від імені батька. Отже, кожна людина має своє ім'я, прізвище, по батькові.

Імена до нас прийшли з глибини віків. Дуже давно людина мала кілька імен, але було основне ім'я, яке давали дитині при хрещенні у храмі, воно вважалося основним.

Діти, а чи замислювалися ви коли-небудь над тим, що означає назва вашого імені? Звідки прийшло ваше ім'я?

3. Гра «Відгадай своє ім'я».

Хто зрозуміє, про чиє ім'я йдеться мова — виходить до дошки.

— починається на «А», прийшло з Древнього Риму, означає — «вступає в бій» (*Антон*)

— ім'я від давньогрецького слова «деметріс», «люблячий землю» (*Дмитро*)

— ім'я походить від латинського слова «віталіс», «життєвий» (*Віталій*)

— давньоєврейське дівоче ім'я, означає «благодать», починається на «Г» (*Ганна*)

— ім'я від персидського царя Дарія — переможниця (*Дар'я*)

— ім'я, починається на «О», означає «вибрана, світла» (*Олена*)

— ім'я від латинського Татіус — імені сабинського царя, означає «впорядкувальниця» (*Тетяна*)

— ім'я від латинського слова «юліус» — «кучерява, пухнаста» (*Юлія*)

4. Бесіда за таблицею.

— Який у вас зараз настрої?

— А який настрої у цих дітей?

5. Робота з підручником, с. 4.

- Дайте дітям імена.
- Хто веселий?
- Хто замріяний?
- Хто засмучений?
- З ким би ви хотіли дружити? Чому?

6. Зачитування вірша вчителем, діти слідкують.

Хвалилася дівчина:

«В мене коса до пояса.
В мене личко, як яблучко.
В мене очки, як терночок.
В мене брівки, як шнурочок».

На Україні вважалося, що дівоча коса є гордістю українки.

7. Гра «Розкажи про себе самого»

(Дитина називає ім'я, прізвище, колір волосся, очей, домашню адресу)

Фізкультхвилинка

Дує вітер нам в лице,
Захиталось деревце,
Вітерець все тихше, тихше,
Деревце все вище, вище,
Діти всі за парти сіли,
І руки положили.

8. Робота з сигнальними картками. Гра «Так, ні.

Я буду говорити, а ви, якщо вважаєте, що так, покажете зелений колір, якщо не згодні — червоний.

Якою повинна бути людина?

Людина повинна бути: охайною, грубою, слухняною, сердитою, веселою, непричесаною, умитою, доброю.

9. Робота групами з підручником, с. 5.

Подивіться на малюнок, виберіть:

- перший ряд — одяг для свят.
- другий ряд — одяг для буднів.

10. Бесіда.

— Кого стосується ця народна мудрість «Мийся частіше — будеш милішим»?

— Як ви доглядаєте за одягом, взуттям?

Пам'ятайте:

Діти на усій землі
Знають правила прості:
Треба жити в чистоті!
Умиватись чисто з милом,
Щоб усі тебе любили,
Мити руки, ноги мити
І охайненьким ходити.

III. Формування вмінь і навичок

1. Робота в зошиті з друкованою основою, с. 3.

Підкресліть олівцем, хто ви: дівчинка чи хлопчик, син чи дочка, брат чи сестра, школяр чи школярка?

2. Бесіда.

Сказав мудрець:
— Живи, добро звершай!
Та нагород за це не вимагай.
Лише в добро і вищу правду віра
Людину відрізня від мавпи і від звіра.
Хай оживає істина стара:
Людина починається з добра!

Любов Забашта

- Що сказав мудрець?
- Що відрізняє людину від звіра?
- Яку стару істину повинні пам'ятати усі люди?

Людина повинна завжди пам'ятати те, що вона починається з добра і це добро вона повинна ділити з іншими людьми.

«...без імення ніхто між людей не буває — хто б не родився на світ — родовита людина чи проста.

Кожному з них, породивши, батьки надають вже імення.»

Гомер

Прізвище та ім'я давали дитині на підставі різних ознак, поведінки людини, часу та обставин її народження. Траплялися прізвища *Зав'ял (в'ялий), Балум (пустун), Рудим (рудий), Худяк (худий), Ушан (вухатий), Мовчан, Плаксій, Безносий, Жданов (жданий), Біда...* Надавали прізвища, які вказували на час народження — *Політко, Вешняк, Субота*. Вказували на черговість народження — *Шестак, Третяк...*

Прізвища надавали назвами тварин *Зайцев, Вовко, Беркут, Жук...* Також існували повір'я, пов'язані з заклинаннями, аби не привернути нечистої сили, яка могла б нашкодити дитині. Люди вірили в те, якщо дати прізвище Некрас то буде навпаки — красива людина. У XVII-XVIII ст. при Петрі I поширилися імена західноєвропейського походження (*Аліса, Альберт...*).

Отже, дуже часто вибір імені для дитини диктується особливостями даної епохи, або віянням примхливої моди.

Нині в часи посилення інтересу до рідної історії та культури, частіше використовуються рідко вживані або й забуті імена, на зразок *Артем, Максим, Назар, Леся, Соломія, Настя, Марфа...*

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 1

Походження деяких сучасних імен

Жіночі

Світлана — світла, прекрасна
Людмила — людям мила
Любов — любляча
Інна — усміхнена
Оксана — гостинна

Чоловічі

Слов'янські

Ярослав — ярий, хоробрий
Владислав — володіючий славою
Володимир — володар світу
Вадим — чаклун, чарівник

Кельтські

Артур — великий ведмідь

Походження деяких сучасних імен

Жіночі

Ольга — свята
Інга — молодша
Хільда — війна

Дарія — володарка
Гуль — троянда

Зульфія — кучерява
Зухра — ясна, Венера
Керим — щедра

Єва — життя
Ганна — мила, симпатична
Марія — люба, кохана

Тамара — фінікова пальма

Анастасія — повернута до життя
Анфіса — квітуча
Євдокія — благовірна
Олена — сонячна, гречанка
Ірина — мирна
Ксенія — гостинна
Пелагея — морська
Галина — тиха
Зоя — життя
Лариса — ластівка
Діна — сила
Катерина — чиста, непорочна
Карина, Кіра — панна
Майя — Богиня весни
Неля — молода
Раїса — покірна

Чоловічі

Скандинавські

Олег — священний
Ігор — сильний
Рудольф — рудий вовк
Роберт — блиск слави

Персидські

Рустам — сильний
Фарид — єдиний

Арабські

Рахим — милостивий
Мухамед — прославлений

Єврейські

Захар — Божа пам'ять
Адам — земля
Семен — позначений
Іван — милість Бога
Михайло — Богоподібний
Матвій — дар Бога
Назар — присвячений Богу
Яків — п'ята
Данило — Божий суд
Ілля — сила Божа

Вавилонські

Лев — лев

Грецькі

Олександр — захисник людей
Олексій — захисник
Андрій — муж, чоловік
Артем — добре здоров'я
Василь — царський
Антон — супротивник
Микита — непереможний
Микола — переможець
Геннадій — родовитий
Денис — Бог життєвих сил природи
Кирило — владика
Петро — скала, глиба
Степан — вінок
Тарас — бунтар
Федір — божий дар
Георгій — землероб

Софія — мудрість
Христіна — Христова

Леонід — левеня
Пилин — любитель коней
Тимофій — той, що шанує Бога

Латинські (Римські)

Аліна — друга, чужа
Аліса — гарна дівчина
Віолетта — фіалочка
Віталіна — життєздатна
Діана — божественна
Маргарита — самоцвіт
Марина — морська
Наталія — рідна
Клавдія — кульгава
Варвара — іноземка

Валентин — бути здоровим
Костянтин — стійкий, постійний
Максим — найбільший
Павло — маленький
Роман — римлянин
Сергій — високий

Татарські

Руслан — лев

Шумерські

Ніна — володарка

Єгипетські

Сусанна — лотос
Таїсія — земля богині

Сидір — дар богині Ісиди
Онуфрій — добрий, гарний

УРОК 2

Тема: Школа. Ти — школяр. Умій дружити. Дорога від дому до школи.

Мета: ознайомити учнів із призначенням шкільних приміщень, правилами поведінки в них. Вчити дітей поважати вчителів, інших учнів, однокласників. Познайомити їх з основними правилами дорожнього руху, яких треба дотримуватися, йдучи від дому до школи. Розвивати почуття дружби, віру в свої здібності. Виховувати повагу до старших та один до одного.

Обладнання: сигнальні картки, таблиці з правилами дорожнього руху.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Повторення вивченого матеріалу.

Діти розповідають вірш П. Тичини. «Хоч малий я...»

Розповіді учнів про себе, своє ім'я, прізвище.

2. Відгадування загадок.

а) Дає здоров'я — спорт,
Вагу — солодкий торт,
Мед — працьовиті бджоли,
Знання глибокі —...(*школа*)

б) Є чарівник у школі в нас,
Ану впізнайте, хто він?
Озветься — тиша йде у клас,
Озветься ще раз — гомін.
Щоб не спізнитись на Урок,
Нам голос подає...(*дзвінок*)

в) Маленький хлопчик
Взяв портфельчик,
До школи поспішає,
Бо дзвоник його гукає (*школяр*)

— Ви, мабуть, здогадалися, про що у нас піде мова?
(*Про школу, школярів*)

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми і завдань уроку.

Так, сьогодні ми будемо говорити про школу, поведінку учнів на перерві і на уроці, яких правил дорожнього руху необхідно дотримуватись йдучи з дому до школи.

2. Розповідь вчителя.

Діти, ви стали школярами, вас привітно зустріла школа, клас.

Слово «школа» прийшло до нас з грецької мови, що означає дозвілля, заняття, місце навчання. У греків школи з'явилися дуже давно, ще в VI ст. до нашої ери. Навчалися в них тільки хлопчики, а на Київській Русі школи з'явилися в XI ст. нашої ери. Наша школа побудована в XIX ст. Вона старенька, але тепла і привітна.

3. Гра «Закінчи речення».

У нашій школі багато приміщень, а яких саме, ви мені самі скажете. Для цього пограємо в гру «Закінчи речення»:

- а) Учні навчаються в ...(*класі*)
- б) Діти займаються спортом у ...(*спортзалі*)
- в) Школярі роздягаються в ...(*роздягальні*)
- г) Снідаємо, обідаємо ми в ...(*їдальні*)
- д) Беремо книжки для читання у ...(*бібліотеці*)

4. Розповідь вчителя за таблицею «Як правильно сидіти за партою».

Зараз сядьте за парти так, як ось цей учень (*показ таблиці*).

Спину тримайте рівно, ногу поставте на планку всією ступнею, руки покладіть на парту. Перевірте, чи правильно сидить ваш сусід, якщо ні — виправте його.

Фізкультхвилинка

у вигляді гри, за віршем С. Маршака «Правила для учнів»:

Заходить вчитель, треба...(*встати*),
 Дозволить сісти, тихо...(*сядь*),
 Сказати хочеш, не...(*шуми*),
 А тільки руку...(*підніми*).
 У школі парту...(*бережи*)
 І на парті не...(*лежи*).
 Щоб Урок минув не марно,
 Треба сісти рівно й ...(*гарно*),
 Не базікати на...(*уроках*),
 Як папуга чи сорока.

— Про які правила ви ще дізналися з цієї гри? (*Учні обговорюють, пояснюють, закріплюють правила*)

5. Робота з підручником, с. 7.

Читання правил вчителем:

- Вчасно приходь до школи.
- Уважно слухай вчителя.
- Тримай в порядку своє робоче місце.
- На перерві не галасуй, надміру не бігай.
- Не смійся зі слабшого.
- Допмагай тим, кому потрібна допомога.

Бесіда, робота з сигнальними картками.

- Що легко виконувати, а що важко?

— Як ти вчиниш, якщо твій друг тобі скаже, що ти помиляєшся?

— Ти завжди ображаєшся.

— Ти іноді ображаєшся.

— Ти ніколи не ображаєшся.

Знайте! Друзі завжди пізнаються в біді.

6. Читання вірша.

Я до портфеля дуже звик.
І він без мене ні на крок:
Зі мною йде він на Урок.
Портфель для мене залюбки
І ручку носить, і книжки.
Його я дуже бережу,
Хоч добре сніжної пори
На ньому з'їхати з гори!

В. Бойченко

7. Гра «Склади у портфель навчальне приладдя».

— А чи всі учні вміють складати шкільне приладдя у свій портфель?

Ось зараз перевіримо.

На двох партах — підручник, зошит, олівець, лялька, ручка, пенал, лінійка, цукерки, іграшка автомобіль. По сигналу два учні змагаються у складанні у портфель шкільного приладдя

8. Робота з підручником, с. 6.

— Які зайві речі зображені на малюнку? Чому?

9. Бесіда вчителя.

— Речі складати ви вмієте, а чи знаєте ви, як йти від дому до школи. Де небезпечне місце на дорозі?

— Щоранку ви йдете із дому до школи. Деякі діти переходять залізничне полотно, деякі переходять шосе. Яке місце небезпечне по дорозі до школи? Чи знаєте ви, як правильно поводитися на вулиці? (*Діти відповідають*)

Фізкультхвилинка

Хмарка сонечко закрила,

Слізки срібнії зронила.

Ми ті слізки пошукаєм,
У травиці позбираєм.
Пострибаєм, як зайчата,
Політаєм, як пташата,
Потанцюємо ще трішки,
Щоб спочили ручки, ніжки.

10. Складання учнями за допомогою вчителя правил поведінки на вулиці.

1. Переходячи залізницю, подивись вліво, а потім — вправо. Якщо немає електропоїзда — переходь.
2. Не грайся, не бешкетуй на вулиці.
3. Переходячи шосе, будь уважним.
4. Переходь на пішохідному переході на зелене світло світлофора.

III. Формування вмінь та навичок

1. Показ таблиці «Світлофор» і читання вірша.

Зелене світло — шлях відкрито,
Спокійно переходьте, діти.
Жовте світло — попереджає,
До уваги закликає.
Червоне світло загориться —
Йти — небезпечно. Зупиніться.

2. Бесіда.

- Розкажіть про свій шлях від дому до школи.
- Яких правил потрібно дотримуватися, йдучи з дому до школи?

3. Гра «Дозволено, не дозволено».

Якщо дозволено — діти плескають в долоні.

І проспекти, і бульвари —
Всі шумливі в наші дні,
Ти прохось по тротуару
Лиш по правій стороні.
Пустувати тут, де люди,
Заборонено!
Стать взірцевим пішоходом! —
Це дозволено.
Як заходиш до трамваю,

Краще уперед пройди,
Не крутись, це заважає.
Стій спокійно, чи сиди.
Їхати «зайцем» — знають всі —
Заборонено!
А бабусі дати місце —
Це дозволено.
Якщо ти гуляєш десь там,
Бігаючи, не забудь:
Переходить перехрестя —
Особливо пильним будь.
Йти, коли червоне світло,
Заборонено!
На зелене — навіть дітям
Йти дозволено.

Б. Семернін

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 2

1. Вірші.

Стій, машина!
Тихше хід!
На дорозі —
Пішохід.

***

Він дорогу
Переходить
По доріжці
«Перехід!»

***

І проспекти, і бульвари —
Всі шумливі в наші дні.
Ти проходи по тротуару
Лиш по правій стороні.
Пустувати тут, де люди,
Заборонено!
Щоб без втрати і без шкоди
Перейти дорогу,
Хай вивчають пішоходи
Цю науку строго.
Будемо вивчати її ми з тобою,
Знаки, розміщені над головою,
Знаки дорожні хай кожен вивчає,
Хай його лихо завжди обминає.
Як переходити вулицю,
На розі зупинись

І перш за все уважно
На мене подивись.
Я шлях вкажу надійний,
Де небезпек нема.
Трикольорове око
Я маю не дарма.
Нехай воно і мружиться,
Ніколи я не сплю,
З малими дітьми в хованки
Я гратись не люблю.
В роботі я суворий
І стриманий завжди,
Тролейбуси, машини
Біжать сюди й туди.
Дивлюсь червоним оком —
Велю спинитись я,

Одне мені потрібно —
Це витримка твоя.
А блисне жовте око,
Йти не поспішай.
Бо жовтий — не зелений —

Потрапиш під трамвай.
Увага — і зелений
Привітно замигтів,
Він колір найдобріший —
Щасливої путі.

2. *Прислів'я та вислови.*

Краще друзі хороші, ніж у кишені гроші.
В лиху годину знайдеш вірну людину.
Все добре пам'ятай, а лихого уникай.

Поведінка — це дзеркало, в якому кожен показує своє обличчя
(В. Гете)

3. *Загадки.*

***

Чистенькі віконця
Сміються до сонця.
Діточки довкола —
Наша любя...(школа)

***

Що мовчить, а розуму вчить? (Книга)

***

Білий кінь по чорному полю залишає слід за собою. (Крейда та дошка)

***

Сама чистенька, аж блищить, пройдеться — наслідить. (Ручка)

***

Чорний Іван — дерев'яний кафтан, де носом проведе, там помітку
кладає. (Олівець)

4. *Казка.*

«Справжні друзі»

Сиділа собі Синичка у лісі, колихала дитинку. Побачив Дятлик, що хатка в неї зовсім розламалася. Взяв у руки сокирку і збудував Синиці нову хатинку. Подякувала пташка своєму другові і весело заспівала.

Виглянуло Сонечко, посміхнулося. Хмарка кинула сніжком. А Мороз дихнув холодом. Та Синиці не страшно. Справжні друзі не залишають у біді.

5. *Як треба поводитись на вулиці*

Перед тим, як вийти з дому, перевір, чи все в тебе в порядку. Гудзики мають бути застебнуті, одяг і взуття вичищені, волосся зачесане.

Якщо йдеш вулицею з товаришем, не розтягуйтеся на увесь тротуар, не штовхайте перехожих, не кричіть.

Некультурно ходити вулицями і їсти.

Не сміти! Для сміття на вулицях є урни.

УРОК 3

Тема: Чим ми бачимо.

Мета: розширювати уявлення учнів про один із органів чуття — очі, їх призначення, розвивати вміння розпізнавати форму, колір предметів, відстань між предметами; вчити спостережливості, гігієні очей; виховувати любов до природи, уміння помічати малопомітне.

Обладнання: таблиця із зображенням очей людини, птаха (сови), собаки, поросяти, жаби, змії, малюнки дітей із зображенням природи, люстерка у кожного учня, різнокольорові фішки (у вигляді очей).

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Вже дзвінок нам дав сигнал:

Працювати час настав,
Тож і ви часу не гайте,
Працювати починайте
Щоб урок минув не марно,
Нам сидіти треба гарно.
Не крутитись на уроках,
Як папуга чи сорока.

2. Повторення вивченого матеріалу.

а) Ситуаційні завдання

Що ти зробиш, коли...
...побачиш, що хлопчик грає на дорозі з м'ячем?
...вийшов на двір, а бабуся підмітає подвір'я?
...пішов до саду, а годівничку вітер збив?
...побачив, що твій друг спіткнувся об камінь і всі речі випали з портфеля?

б) Гра «Додай слова»

Друзі пізнаються в ...(*біді*)
Ми навчаємось у ...(*школі*)
Книги ми беремо у ...(*бібліотеці*)
Обідаємо в ...(*їдальні*)
Коли горить зелене світло, я ...(*їду*)

3. Відгадування загадок.

Було собі два брати, обое Кіндрати, через доріжку живуть, а один одного не бачать. (Очі)

Круглі озеречка ніколи не замерзають. (Очі)

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

— Ви здогадалися, про що піде мова на цьому уроці?

Сьогодні Урок наш присвячений очам, якими ми бачимо білий світ.

1. Робота з таблицею з зображенням очей.

— Подивіться, на дошку.

— Що намальовано на таблиці?

— Чиї очі намальовані?

2. Робота з підручником, с. 10, 11.

Подивіться уважно на малюнок.

— Хто зображений на малюнку?

— Кого дівчинка бачить у дзеркалі?

3. Практична робота з люстерком.

Подивіться в своє люстерко.

— Кого ви там побачили? (себе)

— Заплющіть очі, а тепер відкрийте. Що сталося?

Висновок, який зроблений дітьми за допомогою вчителя:

Очі потрібні для того, щоб сприймати світло, розрізняти форму, розмір, колір предметів, дізнатися: далеко вони чи близько, рухаються чи нерухомі.

4. Відгадування загадки, поданої у підручнику.

Солоне, а не сіль, біжить, а не річка, блищить, а не золото. (Сльоза)

5. Хвилинка-цікавинка.

Поверхня ока повинна бути вологою і чистою. Тому вона увесь час обмивається сльозою, яку виділяє слізоза залоза. Моргаючи, ви збираєте зайву рідину в слізну сумку.

Якщо в око потрапляє порошок, то сльози вимивають її. Коли ви не встигаєте моргнути — сльози течуть струмками, і ви починаєте плакати...

Фізкультхвилинка

Руки в боки,
Нахились вперед,
Нахились назад.
І направо, і наліво,
Щоб нічого не боліло
Раз, два, три, чотири
Набираємося сили
Нахились, повернись
До товариша всміхнись.

6. Гра «Спостережливість» (Знайти відмінності на двох малюнках).

7. Розповідь з елементами бесіди.

«Краще один раз побачити, ніж сто разів почути», — говорить народна мудрість.

Справді, зір служить основним джерелом інформації.

Природа подбала про те, щоб вберегти такий важливий орган від зовнішніх впливів.

Видиму частину ока захищають вії, віко і брова. Віко і вії захищають очі від пилу і яскравого світла. Брови затримують крапельки води і поту, і не дають їм можливості потрапити в очі.

Подивіться сусіду в очі. Якого вони кольору? (Діти показують одну з фішечок, які розфарбовані чорним, синім, сірим, зеленим, коричневим кольором)

Колір ока залежить від райдужної оболонки (показати на малюнку). Це зафарбований кружечок в очах, а зіниця — крапка в його центрі.

Зір легко пошкодити, особливо в дитячому віці. Дехто з дітей по декілька годин підряд дивиться телевізор, читає при поганому освітленні. Необхідно берегти зір.

Намагайтеся не стомлювати очей. Не можна без відпочинку для очей читати, грати в комп'ютерні ігри, витирати очі брудними руками.

Якщо ви помітили, що у вас погіршився зір, зверніться до лікаря-окуліста і виконуйте його рекомендації. У багатьох випадках відновити зір допоможуть окуляри.

— Чи соромно носити окуляри?

— Чи можна сміятися з людини, яка носить окуляри? Чому?

— Чи знаєте ви, як перевірити відстань очей до книги? Для цього слід поставити руку ліктем на стіл, а кінчиками пальців дотягтися до скроні. Саме такою повинна бути відстань, на якій потрібно тримати книжку.

Фізкультхвилинка

Раз, два — дерева,
Три, чотири — вийшли звірі,
П'ять, шість — пада лист,
Сім, вісім — птахи в лісі,
Дев'ять, десять — це сунічки
Підвели червоні личка.

8. Робота у зошиті з друкованою основою, с. 5, 6.

— Чому ці люди в масках і окулярах?

— Хто з тварин поводить себе неправильно? Чому?

Гра «Хто краще дасть пораду» (діти дають звірятам корисні поради).

9. Вправи, які сприяють циркуляції крові і зміцненню очних м'язів.

1. Міцно закрийте очі, прорахуйте до 5. Відкрийте широко очі, прорахуйте до 5. Так зробіть 10 разів.

2. Швидко поморгайте (20 разів).

3. Закрийте очі. Легкими круговими рухами вказівного пальця масажуйте повіки, не натискаючи на них.

4. Подивіться вгору, вниз, вправо, вліво, не повертаючи голови. Потім трохи пообертайте очима по колу.

III. Формування вмінь та навичок

1. Складання порадника.

1. Не можна дивитися на яскраве сонце без темних окулярів.

2. Не можна довго...(переглядати телепередачі)

3. Завжди користуйся...(чистою хустинкою)

- 4...носити окуляри (*не слід соромитися*)
5. Будь обережний з ...(*гострими предметами*)
6. Лежачи не...(*читай*)

2. Робота з підручником.

- Як ви розумієте вислів: «У Сірка очі позичити»?
- Робота над малюнком-переплутанкою.
(*Учні називають, що неправильно зобразив художник*).

3. Гра «Наші очі».

Учитель роздає кожному учневі аркуш паперу і пропонує розбірливо надрукувати своє ім'я. Потім це ж завдання виконують із заплющеними очима. Діти роблять висновки.

4. Гра «Що я бачу».

Вчитель показує зелений листок, жовтий соняшник, червоне яблуко, блакитну стрічку. (Діти говорять, яко-го кольору).

5. Бесіда:

- Поясніть, як перевірити відстань, на якій повинна лежати книга.
- Що слід робити, коли відчуваєте, що у вас погіршився зір?

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ

У світі живуть 14 млн. сліпих людей.

Дальтонізм — людина не відрізняє червоного і зеленого кольору.

Вивчаючи властивості ока, арабські медики сотні років тому винайшли збільшувальну лінзу зі скла. Так з'явилися окуляри, біноклі.

Правила зберігання зору:

1. Корисно для зору розглядувати обрій, хмари, зірки. Прогулянки на свіжому повітрі насичують організм киснем і дають можливість зору переключатись на дальні предмети.
2. Здоровому зору сприяє регулярне харчування зі включенням в раціон овочів і фруктів.
3. Уроки треба готувати при денному світлі, але якщо ввечері готуєте уроки — ввімкніть настільну лампу і верхнє світло. Світло повинно падати зліва.

Загадки

- Кругленькі, маленькі, а до неба достають. (*Очі*)
Я кругленьке і маленьке,
Карє, сизє, голубеньке —

Не ракета я, проте —
Знайте, дітоньки, про те:
Я всьому наперекір,
Шлях долаю вмить до зір. (Око)
Було собі два брати, обоє Кіндрати, через доріжку живуть, а один
одного не бачать. (Очі)

УРОК 4

Тема: Чим ми чуємо.

Мета: розширювати знання учнів про орган слуху та його роль у житті людини. Розвивати чутливість слуху, уміння слухати інших людей. Виховувати санітарно-гігієнічні навички догляду за органами чуттів.

Обладнання: таблиця «Орган слуху», кольорові ілюстрації, плівка із записом різних звуків, фішки із зображенням тварин, розрізне лото.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань

1. Дзвоник всім нам дав наказ —
До роботи швидше, клас.
Попрацюєм всі старанно,
Щоб пройшов Урок немарно.

2. Повторення вивченого. Фронтальне опитування.

- Який орган зору ви знаєте?
- Продовжити речення:
  - Очі потрібні, щоб....
  - Не можна витирати очі брудними руками, тому що....
  - Окуляри не соромно носити, тому що....

3. Творча робота.

Утворіть із складів слова і вимовте їх:
О-ля-ку-ри   кар-лі   чі-о.

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми і завдань уроку.

Кожна людина має п'ять органів чуттів (зір, слух, смак, нюх, дотик).

Сьогодні ми поговоримо про ще один орган чуття — це слух. Ви дізнаєтесь, чим ми чуємо, як потрібно розвивати слух, санітарно-гігієнічні навички догляду за органами чуттів.

2. Відгадування загадки.

Самі мовчать, а нам допомагають почути тих, хто розмовляє й весело співає. (*Вуха*).

3. Бесіда.

— Так. Це вуха.

— Покажіть, де у вас є вуха?

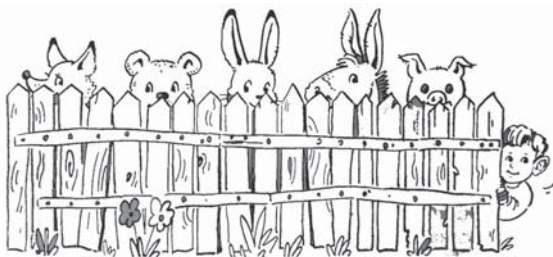
— Як ви гадаєте, навіщо нам вуха?

Ваші вуха уловлюють мільйони звуків. Ви можете чути одночасно шепіт подруги, гамір вулиці, тікання годинника, музику, гуркіт грому. А зараз закрийте очі. (Звучить запис звуків: гудіння бджоли, шум листя, спів птахів).

— Які звуки ви почули? Чи допомагають вам очі?

4. Гра «Відгадай, чий вуха виглядають».

Погляньте на малюнок. Назвіть, чий вуха виглядають із-за паркану. (*Діти показують фішки із зображенням відповідних тварин — лисиці, ведмедя, зайця, собаки, віслюка*)

Висновок: Люди і тварини мають вуха. Надто чутні вуха тварин іноді рятують їм життя.

Фізкультхвилинка

Проти сонця на горбочку

Витягаються дубочки.

Свіжий вітер повіва,

Міцне гілля нагина.

Так щоранку всі дубочки
Роблять вправи на горбочку –
І тому вони гнучкі,
І тому вони стрункі.

5. Робота з підручником: читання вчителем казки у підручнику, с. 13.

Обговорення казки.

- Як би ви назвали казку?
- Назвіть дійових осіб?
- Хто перший постукав до хатинки Равлика?
- Як стукав Жук?
- Як стукав Їжачок?
- Як ви гадаєте, чому Равлик не відчинив двері Жукові та Їжачку?
- А як стукав Дощик?
- Чому Равлик відчинив йому двері?
- Чому навчила вас ця казочка?

6. Гра «Впізнайте за голосом, хто покликав».

Один учень виходить до дошки, стає спиною до дітей. Один з учнів його кличе. Дитина відгадує, хто кликав його.

7. Робота у зошиті, с. 7.

- Чи подобається вам поведінка вовка? Чому?
- Як ви розумієте вислів «Не пропускай повз вуха пояснення вчителя»?

Хвилинка-цікавинка

Якби ми не могли чути, то не могли б і говорити. Адже для того, щоб навчитися говорити, дитина спочатку довго слухає і тільки згодом намагається повторити звуки, а потім слова, які вимовляють її батьки.

Якщо дитина народжується глухою, вона, як правило, не може навчитися говорити.

Фізкультхвилинка

Хмарка сонечко закрила,
Слізки дрібні зронила.
Ми ті сльози позбираєм,
У травичці пошукаєм.

Пострибаєм, як звірятка,
Політаєм, як пташки.
Всі веселі, от чудово,
За роботу сіли знову.

8. Знайомство учнів із правилами, яких потрібно дотримуватись, щоб мати добрий слух.

Хвороби вух можуть призвести до зниження слуху і навіть до глухоти, тому треба стежити за їхньою чистотою, уникати травмування.

1. Вуха треба мити регулярно, щоб сірка не збиралася у слуховому проході.

2. Якщо у вухо залізла комаха, то у вухо треба закапати декілька крапель рослинної олії, або теплої води і нахилити голову так, щоб комаха разом з рідиною вийшла назовні.

3. Не намагайтеся чистити вуха сірником або гострим предметом. Можна пошкодити слух.

4. Бережіть вуха від застуди. Не виходьте в холодну, вітряну погоду на вулицю без головного убору.

5. Щоденне тривале прослуховування надто гучної музики призводить до погіршення слуху.

6. Намагайтеся не кричати, розмовляйте не голосно.

III. Формування вмінь та навичок

1. Повторення відомостей про слух.

— Чому потрібно берегти вуха?

— Чи може людина навчитися говорити, коли народилася глухою?

2. Робота бригадами.

Гра «Розрізне лото».

Скласти малюнки, на яких зображені фрагменти правил, яких необхідно дотримуватись для збереження слуху.

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ

Двоє лисенят
завжди поруч сидять. (*Вуха*)

Барабанна перетинка закриває вхід у середнє вухо, тому вода, що потрапила в нього через якийсь час витікає.

Зовнішнє вухо — це видима частина вуха, вушна раковина і слуховий прохід, що закінчується барабанною перетинкою.

Барабанна перетинка — це частина шкіри, яка коливається у такт звукових хвиль. Ці коливання досягають середнього вуха і передаються до головного мозку.

Середнє вухо знаходиться за барабанною перетинкою. У ньому коливання посилюються у 50 разів, тому ми можемо чути дуже тихі звуки.

У внутрішньому вусі є слуховий равлик, який посиляє звукові імпульси по слуховому нерву до слухового центру головного мозку.

УРОК 5

Тема: Чим розпізнаємо запах і смак.

Мета: познайомити дітей з органами нюху і смаку та значенням, яке мають вони, у житті людини. Розвивати здатність дітей розпізнавати предмети за запахом, смаком. Звернути увагу учнів на роль язика у мовленнєвій діяльності людини.

Обладнання: таблиці «Орган нюху, смаку», картки із зображенням овочів, фруктів.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Гра «Давай слово».

- Гучна музика шкідлива для.....(*вух*).
- Відрізнити спів солов'я від співу півника допомагають.....(*вуха*).
- У приміщенні, де знаходиться багато людей, потрібно розмовляти.....(*тихо*).
- Не виходьте в холодну погоду без головного.....(*убору*).
- Не чисти вуха.....(*сірником*), гострим.....(*предметом*).

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Відгадування загадки.

Сопе, хропе, часом чхає;
Сюди, туди зазирає,
На морозі замерзає,
Бо одежини не має. (*Ніс*)

2. Повідомлення теми та завдань уроку.

— Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь, за допомогою чого людина розрізняє запахи, завдяки чому ми можемо знати про гірке, солодке, кисле.

3. Розповідь вчителя.

Органом нюху людини є ніс. Носом ми не тільки дишаємо, але й сприймаємо різноманітні запахи, які дають нам інформацію про навколишній світ.

Приємно пройти весною повз запашний бузок, почувти запах смачної страви чи зеленого яблука. Проте ніс сприймає не тільки приємні запахи. Він може попередити нас про небезпеку.

Якщо в будинку запахне газом, ніс першим відчує це.

Надто приємний і свіжий запах — це запах чистоти. Тому намагайтеся стежити за чистотою свого тіла, чистотою одягу, взуття і чистотою у кімнаті.

Хвилинка-цікавинка

Людина може розрізнити близько 10 000 різноманітних запахів.

Носова порожнина вкрита волосинками, які фільтрують повітря, очищають його від пилу.

Фізкультхвилинка

Столярки-молодці,
Тешуть столики й стільці.
Пилочками чики-чики,
Молотками туки-туки.
Чики-тук-туки, чик-тук-туки,
В нас до праці здібні руки.

4. Знайомство учнів із правилами, яких потрібно дотримуватись, щоб мати добрий нюх.

- Ніс треба берегти.
- Якщо у вас нежить, користуйтеся чистою хусткою. Виконуйте всі рекомендації лікаря.
- Якщо у ваш ніс потрапить якийсь предмет, слід обов'язково звернутися до лікаря.
- Дітям шкідливо бути в накуреному помешканні. Тютюновий дим погіршує гостроту нюху приблизно на третину.

5. Відгадування загадок.

- Завжди в роті, а не проковтнеш. (*Язик*)
- Лежить колода серед болота, не гниє, не ржавіє і не висихає, а завжди потрібна буває. (*Язик*)
- Якби не було у тебе того, не сказав би ти нічого. (*Язик*)

Діти, як ви гадаєте, для чого людині потрібний язик?

6. «Гра. Відгадай, який на смак».

На парті у кожної дитини картки із зображенням фруктів, цукру, солі. Вчитель говорить:

— Який за смаком? — а діти показують відповідну картку.

- Солодкий...(*кавун*)   Солоний...(*сіль*)
- Кислий...(*лимон*)   Солодкий...(*цукор*)
- Гіркий...(*перець*)

Хвилинка-цікавинка

Язик вкритий горбиками, які сприймають смак їжі.

На кінчику язика горбочки розрізняють солодкий смак, збоку — солоний, далі — кислий смак, задня частина язика — гіркий смак.

7. Знайомство учнів із правилами, яких потрібно дотримуватися, щоб мати добрий нюх.

- Не слід брати в рот гарячу або занадто холодну їжу.
- Гарячі напої можуть викликати тимчасову втрату смаку.
- Не куштуйте незнайомі вам продукти.

Фізкультхвилинка

Треба дружно всім нам встати,
Фізкультпаузу почати.
Сонце спить, небо спить,
Навіть вітер не шумить.
Рано-вранці сонце встало
І проміння всім послало.

III. Формування вмінь та навичок

1. Робота з підручником, с. 15, 16.

Розгляньте малюнок:

— Які з рослин на малюнку ви можете розпізнати за запахом?

- Що їсть дівчинка?
- Що на столі гірке, солоне, кисле?

2. Робота у зошиті, с. 8.

Обведіть червоною лінією солодкі продукти, чорною — гіркі, синьою — кислі, зеленою — солоні.

3. Гра «Впізнай за смаком».

Учень описує смак улюбленого фрукта, а інші діти — відгадують, про що саме йдеться.

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 5

- Завжди він у роботі,
Коли ми говоримо,
А відпочиває, коли ми мовчимо. (*Язик*)
- Між двох світил посередині я один. (*Ніс*).

УРОК 6

Тема: Твої руки. Чутливість шкіри.

Мета: формувати уявлення про органи чуття та їхню роль у житті людини, навчити правильно називати пальці на руках. Розвивати в учнів чутливість шкіри на пальцях рук. Виховувати працьовитість та санітарно-гігієнічні навички догляду за органами чуттів.

Обладнання: таблиця «Органи чуттів», роздавальні картки, кольорові ілюстрації.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань

1. Повторення вивченого матеріалу.

- Діти, як ви «дружите» з носовою хустинкою?
- Навіщо людині язик. Який смак ми розрізняємо ним?
- Про які органи чуттів ми говорили на попередніх уроках? (*Зору, нюху, слуху, смаку*)

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Відгадування загадки.

У двох матерів по п'ятеро синів, в кожного своє ім'я.
(*Руки і пальці*).

- Як ви гадаєте, навіщо потрібні людині руки?
- Чи можна пальцями пізнавати навколишній світ?

2. Повідомлення теми та завдань уроку.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь, як саме можна пальцями пізнавати навколишній світ. Ми з вами звернемо увагу на чутливість шкіри. Дамо імена кожному пальчику. Поговоримо про гігієну рук.

3. Робота парами.

Візьміть руку свого сусіда і уважно подивіться:

- Скільки пальчиків на руці?
- А на двох руках?

Дайте зошит один одному:

- Якими пальчиками ви тримаєте зошит?
- Який найсильніший? (*Великий*).
- Яким ви щось показуєте? (*Вказівний*).
- Найдовший знаходиться посередині і називається —...(*Середнім*).
- Слідом за ним без ім'я, називається —...(*Безіменним*)
- Найменший —...(*Мізничок*).

Повторюємо ще раз назви пальців.

4. Читання вчителем оповідання Михайла Коцюбинського «Десять робітників».

Зайшов я колись до однієї жінки в хату — Одаркою звали жінку. Дивлюсь, а в неї в хаті так чисто, гарно так: діти умиті, чисто одягнені, обід зварений.

— Як ви встигаєте все поробити? — питаю я в Одарки.

А вона каже:

— Як же мені не встигнути! У мене служить аж 10 добрих робітників. Вони мене слухають: що не скажу — зроблять, один одному допомагають!

— Які ж то у вас робітники?

— А ось вони! — засміялась Одарка і поклала на стіл свої десять пальців.

5. Обговорення твору.

- Про яких робітників йдеться в оповіданні?
- Де у людини є пальці? (*На руках, ногах*).

— Як називаються пальці на руках? (*Учні називають та показують пальці*).

Фізкультхвилинка

Руки вгору, руки вниз,
На сусіда подивись.
Руки вгору, руки в боки,
Поскачи на місці трохи.
Руки ззаду покладемо,
Головою поведемо.
Дружно всі присядемо.
І за парти сядемо.

6. Робота з підручником, с. 17.

- Яку роботу виконують діти?
- Яку ви вмієте виконувати роботу?
- Що ти робиш правою рукою, а що — лівою?
- Чим покриті ваші пальчики? (*Шкірою*).

7. Бесіда з елементами практичної роботи.

- Закрийте очі. Доторкніться до парти:
- Яка вона на дотик?
- Згадайте, який на дотик сніг?
- Що відчували, коли брали в руки склянку з гарячим чаєм?
- Навіщо людям руки?

8. Читання вірша.

Мамині руки.

Мамині руки — щедрі, робочі —
Втоми не знають з ранку до ночі.
Вранці, коли ще усі спочивають,
Сонце, напевно, вони піднімають.
Мамині руки — ніжні і милі —
Воду ранкову з криниці носили.
Діти плескались, діти вмивались.
Сонцю і матері щиро всміхались.
Їх теплотою щоранку зігріті,
Йдуть у школу усміхнені діти.
Мамині руки — добрі, ласкаві —
Всюди в пошані, всюди у славі.

І на заводі біля верстата,
В полі, у школі — всюди їх знати.
Мамині руки все вміють робити,
Як же нам руки ці не любити?

(В. Грінчак)

- Як можна назвати мамині руки?
  - Як можна назвати працьовиті руки?
  - А як ви розумієте вислів «У нього золоті руки»?
- Працьовиті руки поважайте, любі діти!

9. *Бесіда.*

Розкажіть, що ви відчували, коли:

- Твою руку тримали матусині руки;
- Брав у руки троянду;
- Тримав кішку;
- Тримав руки над вогнем;
- Мив руки холодною водою.

Фізкультхвилинка

Дружно вправними руками
Допоможемо ми мамі:
Посуд гарно перемиєм,
Витрем насухо, складемо,
І при цьому не поб'єм,
Пил зітремо й підметемо –
Скрізь порядок наведемо.

Хвилинка-цікавинка

Шкіра — це надто важливий орган відчуттів, так само важливий, як очі і вуха. Якби шкіра позбулася своєї чутливості, то з нами могло б скоїтися чимало біди.

Ми б стали цілком нечутливі до болю і опіків, не відчували б, що замерзаємо. Від багатьох небезпек зовнішнього світу захищає нас наша чутлива шкіра.

Такою чутливістю шкіри користуються сліпі люди для того, щоб орієнтуватися в навколишньому світі. Руками, на дотик, вони впізнають предмети, речі знайомих людей. Їхні руки мають своєрідну пам'ять, тому що їм доводиться розраховувати тільки на свої руки, слух і голос.

10. Знайомство учнів із правилами гігієни рук.

Запам'ятайте!

- Доглядайте за своїми руками.
- Руки тримайте в чистоті.
- Перед їжею та після прогулянки мийте завжди руки.
- Після кожного миття ретельно витирайте кожен пальчик.

III. Формування вмінь та навичок

1. Робота з підручником, с. 18.

Читання оповідання «Кмітливий Андрусь» за Миколою Герасименком.

— Чи знає Андрусь, скільки у нього пальчиків на руках?

— Як ви здогадались, що він не знає?

2. Гра «Що ми робимо руками».

Якщо дію можна зробити руками, діти плескають у долоні.

- ❖ Співаємо пісні
- ❖ Пишемо листа
- ❖ Варимо борщ
- ❖ Ліпимо вареники
- ❖ Печемо хліб
- ❖ Читаємо казку
- ❖ Танцюємо
- ❖ Вишиваємо рушник
- ❖ Малюємо картину
- ❖ Катаємося на ковзанах

3. Робота в зошиті з друкованою основою, с. 9.

— Хто з хлопчиків частіше хворіє? Чому?

— Кого називають здоровою людиною?

— Як можна зміцнити здоров'я? (*Розфарбовування*).

4. Читання вірша «Будь здоровим» Г. Бойко.

Вийшла курочка на грядку,

Кличе діток на зарядку.

— Куд-куди? На доріжку!

Починаємо пробіжку.

З фізкультурою ми дружим,

Різні вправи любим дуже.

— Раз, два, три, чотири! —

Чути з нашої квартири.

Глянь: без мила і водиці

Умиваються дві киці,
Язичком вмиваються,
Лапками втираються.
Я до крана сам дістану,
Умиваюсь біля крана.
Милю милом щоки, вуха, шию
І водою добре мию!
Кроленята — глянуть любо:
Об морквини чистять зуби.
І тому в них зубки цілі —
Гострі-гострі, білі-білі.
В мене щіточка зубна,
Подивіться: ось вона!
Зверху вниз і навпаки
Чищу зуби залюбки.
Поросяткам у корито
Їжі свіжої наливо.
Нечепури лізуть прямо
У корито із ногами.
Я коли кінчаю їсти,
На столі у мене чисто.
Скатертину не залю,
Бо порядок я люблю.
Ось горобчик сів на стовпчик,
Чистить пір'ячко горобчик,
Потім пурхнув на плетінь:
— Я чистенький! Цвінь-цвірінь!
Крем узав я із полички,
Сам почистив черевички,
Ще й помив калошки
Для сестри Явдошки.
Наш Рябко у двір забіг,
А на лапах — мокрий сніг.
Походив він, походив,
На підлозі наслідив.
Як не сором будь таким —
Неохайним і брудним —
Я завжди біля порога

Витираю добре ноги.
Ведмежатко косолапе
У барлозі смокче лапу.
Ой, яка принадна,
Наче шоколадна!
Не ведмідь же я, малята,
Щоб до рота пальці брати,
Це мені незвично:
Не гі-гі-є-ніч-но!
Золотий бджолиний рій
Носить мед у вулик свій.
Працювать бджілкам охоче —
Зранку трудяться до ночі.
Я старанно теж тружуся
Помагаю вже матусі і бабусі.
А як виросту, тоді
Буду першим у труді!

- Що уміє хлопчик робити сам?
- З чого видно, що він охайний, слідкує за гігієною свого тіла?

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 6

Для чого руки потрібні *(Оповідання)*

Петро з дідусем великими друзями були. Про себе все розповідали один одному. Якимось дідусь запитав онука:

- А для чого, Петрику, людям руки потрібні?
- Щоб у м'яча грати, — відповів Петрусь.
- А ще для чого? — запитав дідусь.
- Щоб ложку тримати.
- А ще?
- Щоб кицьку гладити.
- А ще?
- Щоб камінчики в річку кидати...

Довго відповідав Петрусь дідусеві. І ніби правильно відповідав. А про головне так і не сказав.

(В. Сухомлинський)

Лінива Оленка

(Оповідання)

Прийшла вранці Оленка в школу.

— Чого це ти не причесана? — питає вчителька.

— Бабуня не встигла причесати, — каже Оленка.

— А черевички чого брудні?

— Дідусь не почистив.

— А гудзика чого біля комірця немає?

— То вже я винна, — сказала Оленка. — Забула нагадати мамі, щоб пришила.

Що таке орган дотику?

Органом дотику є нервові закінчення, які знаходяться в шкірі. За допомогою нервових закінчень ми відчуваємо тепло, холод, дотик, біль.

Найбільше нервових закінчень є в шкірі кінчиків пальців, на губах, на оболонці язика.

На кожному квадратному міліметрі поверхні шкіри знаходиться двадцять нервових закінчень.

ТВОЯ РОДИНА

УРОК 7

Тема: Твоя родина, рідня, рід. Свята моєї родини.

Мета: формувати у дітей уявлення про сім'ю, про належність кожної дитини до певної сім'ї, значення сім'ї у житті людей. Розвивати бережне ставлення до сімейних традицій, інтерес до походження свого роду. Виховувати любов і поважне ставлення до Батьківщини, рідних, бажання піклуватися про членів родини.

Обладнання: грамзапис пісні «Родина» Н. Яремчука, пісні Бондарчука «Рушник». Сімейні альбоми. Плакати з записом прислів'їв, ребуси.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань

1. На стіні висить, як в тата,
Розпорядок дня у Гната:
В сім — із ліжка, різні вправи;
Душ холодний, кухлик кави, —
Тільки от біда, що Гната
Не розбудить і гармата...
А нам робити так не треба,
Будем гарно працювати,
Все виконувать як треба....

2. Розгадування ребусів.

сім'я

родина

— Про що ми будемо говорити сьогодні на уроці?
(Діти відповідають)

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми та завдань уроку.

2. Читання мовної розминки.

Оцей пальчик — наш дідусь,
Оцей пальчик — баба,
Оцей пальчик — наш татусь,
Оцей пальчик — мама.
А цей пальчик — буду я!
От і вся моя сім'я!

3. Бесіда.

Ви здогадались, ми будемо говорити про тих, кого кожна людина любить і шанує.

- Хто найбільше від усіх піклується про вас?
- Найрідніші в світі для вас — це мама й тато.
- Чи любите ви їх?
- Чи допомагаєте ви їм?
- Кого ще ви любите?

4. Заходить баба Одарка (учениця 6 класу), розповідає про свою сім'ю.

Є у мене син Омелько,
В нього невеличка сімейка:
Тільки він та вона,
Та старий та стара,
Та Іван, та Степан,
Та Василь, та Панас,
Та той хлопець, що в нас,
Та дві дівки косаті,
Та два парубки вусаті,
Та дві Христі в намисті,
Та дві ляльки в колисці.

Фізкультхвилинка

Раз, два, три, чотири, п'ять.
Стали в колі ми кружлять.
Покружляли, розійшлися.
До роботи знов берися.

5. Розповідь з елементами бесіди.

У народі кажуть:

«Яка сім'я, такий і я».

«Які батьки, такі й діти.»

— Що ж таке сім'я? (Відповіді дітей).

Отже, сім'я — це батьки і діти.
Скажіть хором повільно слово сім'я.
— Що ви чуєте? (*Сім і Я*).

6. Практична робота з сімейними альбомами.

Покажіть свій сімейний альбом сусіду по парті.
Розкажіть, хто зображений на фотографіях.
Хто мені розкаже про свою сім'ю? (*Розповіді дітей*).

7. Робота з прислів'ями (читання з дошки).

- ❖ У дітках лад — нащо й ліпший клад.
  - ❖ Вся сім'я вмісті, так і душа на місці.
  - ❖ Яке зерно — такий хліб, який батько — такий син.
  - ❖ Як мати рідненька, то й сорочка біленька.
- Як ви їх розумієте?

8. Відгадування загадки.

Найрідніша, наймиліша,
Всіх вона нас пестить, тішить,
Завжди скрізь буває з нами.
Відгадайте, хто це? (*Мама*)
— Як ви називаєте свою маму? (Мама, матуся, матінка).

9. Розповідь вчителя.

Мати — символ усього найкращого, найдобрішого, найсвятішого. В арабському прислів'ї говориться, що Бог створив на світі матерів, щоб заступали Бога там, де його нема.

Мама. Наддорожче слово в світі. Де б ти не був, що б ти не робив, вона назавжди освітить тобі твій шлях ніжним серцем, відданим тобі. У дні важкі і дні на щастя щедрі — вона завжди з тобою.

10. Робота з підручником, с. 19.

Учні розглядають малюнок, на якому зображено велику родину.

— Хто в ній живе?

Ти один із членів своєї родини. Не ганьби її поганими вчинкам. Шануй своїх батьків, дідусів, бабусь, сестричок, братиків.

11. Гра «Ланцюжок ніжних слів».

Клас розбитий на 3 бригади.

Завдання 1 бригади. Складання ніжних слів про маму й тата.

Завдання 2 бригади. Складання ніжних слів про дідуся й братака.

Завдання 3 бригади. Складання ніжних слів про бабусю й сестричку.

Фізкультхвилинка

Трави ростуть низько-низько,
Дерева ростуть високо-високо.
А ми їдемо тихо-тихо.
Щоб не зробить нікому лиха,
Вітер дує сильно-сильно,
Дерева хита невпинно,
А нам у класі так затишно,
Ми до занять готові сісти.

12. Слухання грамзапису пісні Н. Яремчука «Родина» та розповідь учителя.

Річки немає без джерела, дерева — без коріння, людини — без Батьківщини, без свого роду. Народилися ми і живемо в Україні, тут живуть наші батьки, дідуся й бабусі. Значить, родовід наш тут, на Україні.

(показ родовідного дерева)

Кожен листочок, кожна квітка на цьому дереві пов'язана з родом, народженням.

Коріння — батьки дідуся і бабусь (прабабусі і прадідусі). Люди завжди берегли і бережуть пам'ять своїх прадідів. Любі діти, бережіть пам'ять про своїх предків, доглядайте за їх могилами.

Кожна людина, де б вона не була, завжди пам'ятає про свій рідний поріг.

13. Робота з підручником — розгляд ілюстрації, с. 22.

Бабуся — бабусенька, невгомонна бджілка.

Заради онуків вона віддасть усе, останньою краплиною води поділиться.

Щоб бути благородним,
Зберегти батьківський рід,
Бути близько до народу,
Знай, хто були бабця й дід.

(Б. Гірський)

III. Формування вмінь та навичок

1. Гра «Продовж речення».

Моя мама — донька....

Мій тато — син....

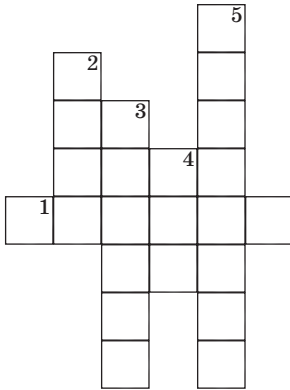
Бабуся — це мама....

Дідусь — це тато....

Прабабуся — це....

Прадідусь — це...

2. Розгадування кросворда

1. Група близьких родичів.
(Родина).

2. Як називають батька?
(Тато).

3. Ким приходитьсь мамин брат?
(Дядько).

4. Ким доводиться хлопчик відносно своїх батьків?
(Син).

5. Як називають дітей, які народилися в один день?
(Близнюки).

3. Розповідь вчителя та прослуховування грамзапису

Н. Матвієнко «Ой роде наш красний...».

Мати й батько — найрідніші і найближчі кожному з нас люди. Від них ми одержуємо життя. Вони вчать нас людських правил, оживляють наш розум, вкладають у наші уста добрі слова.

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 7

Молитва

Молю тебе, Мати, щирими словами:
Змилуйся над нами.
Силу і здоров'я дай нам, Божа Мати.
Поможи нам вчитись, чесно працювати,
Щоб була потіха для рідної мами —
Змилуйся над нами.
Дай нам обминути всяку злу пригоду,
Дай рости на користь рідному народу.

Молитва за маму

Є в мене найкраща в світі матуся
За неї, Пречиста, до тебе молюся.
Пошли їй не скарби,
А щастя і долю,
Щоб дні їй минали
Без смутку, без болю.

***

Людське безсмертя з роду і роду
Увись росте з коріння родоводу,
І тільки той, у кого серце чуле,
Хто знає, береже минуле,
І вміє шанувати сучасне —
Лиш той майбутнє
Вивершить прекрасне!

Родина

Родина, родина —
Від батька до сина,
Від матері донці добро передам.
Родина, родина —
Це вся Україна...

(В. Крищенко)

Шана старим

Діти любі, — каже мати,
Треба старших шанувати!
То дасть Господь всього світа
Вам прожити довгі літа.
Варт пошани сивий волос,
І старий тихенький голос,
І тим зморшкам придивіться,
Станьте ближче, поклоніться!

(Богдан Лепкий)

Наша хата

Я люблю свою хату,
І подвір'я, й садок.
Де і сонця багато,
І в жару — холодок.
Тихо й затишно,
Квіти коло хати цвітуть.
І невтомно все літо
Бджоли в цвіті гудуть.
Все для мене тут рідне:
Стіни білі, як сніг,
І віконце привітне,
І дубовий поріг.
І ряденця строкаті,
Й рушники на стіні, —
Навіть дим у нашій хаті
Рідно пахне мені.

(І. Гнатюк)

Прислів'я, приказки

На сонці тепло, біля матері добре.
Погана та пташка, якій своє гніздо не миле.
Шануй батька й няньку — буде тобі гладенько.
Як батьків покинеш, то й сам загинеш.
Своя хата — не ворог, коли прийдеш — то прийме.
Сім'я міцна — горе плаче.
Добрі діти — батькам вінець, а злі діти — батькам кінець.

Виховання змалку

В Україні здавна в сім'ях виховували любов і повагу до батьків, до старших. Діти вже змалку мали свої обов'язки. Вони виконували посильну роботу. Дівчатка переймали науку від матері, бабусі. Хлопчики вчилися чоловічого ремесла у батька чи дідуся.

Дітям прищеплювалися найкращі риси характеру українського народу: працелюбність, щедрість, гостинність. А ще любов до рідної землі, до природи, до пісні.

Родовідне дерево

Одного хлопчика запитали, як звуть його бабусю. А він не знав.

— А як же ти дідуся кличеш?

— Діду, дайте меду!

Смішно та й не дуже. Більше сумно, що є такі хлопчики. Може, вони позабували, як і тата й маму звуть.

— Е — е, — каже дід Петро. — Хто не має коріння, той, як перекотиполе, куди вітер подме, туди й котиться.

А гарні дітки знають свій рід: і батьків, і дідів, і прадідів знають. Вони мають альбом, де вміщають знімки своїх родичів і добре слово про них. І складають родовідне дерево. Воно коренасте, гіллясте, а що гілка, то член красного роду. Що глибше коріння в такого дерева, то міцніше воно стоїть на землі.

УРОК 8

Тема: Професії батьків. Усі професії потрібні. Вшанування праці.

Мета: уточнити і розширити знання про різноманітність професій батьків, про значення, важливість та необхідність їхньої праці для інших людей. Розвивати мовлення дітей, логічне мислення. Виховувати повагу до батьків, яка б професія у них не була, повагу один до одного, до праці дорослих.

Обладнання: ілюстрації із зображенням людей різних професій, діафільм «Професії батьків», хлібина, схема.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань

1. Повторення вивченого матеріалу.

а) *Фронтальне опитування.*

— Чим відрізняється сім'я від родини?

— Що ви знаєте про свій рід?

— Хто піклується про членів вашої сім'ї?

б) *Гра «Закінчи речення».*

До коріння родоводу належать...

До самих верхніх гілок родоводу належать...

2. Проблемний вступ до уроку.

Спитай у тата чи у мами,

Які професії у них...

Професій у світі є чимало —

Сповна їх вистачить на всіх...

Учитель, лікар чи геолог,

Письменник, слюсар чи кресляр —

Всі називають головною

Одну професію — школяр!

Бо всім відомо, що без школи,

Без знань, що мусили там набуть,

Не станеш у житті ніколи

Тим, ким в дитинстві мрієш бути!

(А. Костецький)

— Чи здогадалися ви, про що піде мова сьогодні на уроці?

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми та завдань уроку.

На сьогоднішньому уроці ми дізнаємось про різноманітність, важливість і необхідність професій ваших батьків.

2. Розповідь вчителя з елементами бесіди.

Кожна людина не може уявити себе без роботи. Дорослі люди мають професію, працюють на виробництві, будують заводи, вчать дітей, лікують хворих, водять автомобілі, розносять листи, вирощують хліб.

— А ким працюють ваші батьки?

— Зараз я загадаю загадки, а ви відгадаєте їх: якщо у ваших батьків професія співпадає з відгадкою, ви піднімаєте сигнальну картку зеленого кольору, якщо ні — червоного.

Хто в дні хвороб
Найбільше всіх потрібен нам
Й лікує нас
Від всіх хвороб? *(Лікар)*

Хто в ліс приходить рано,
Кожне дерево огляне,
Всякий звір до кого звик?
Ну, звичайно ж, це...*(Лісник)*

Як рубанком дошку чистить,
Летить стружка золотиста.
З-під рук майстра той-же колір.
Як цей майстер зветься? *(Столяр)*

Срібні сипляться опилки
З-під напилка і з-під пилки,
Якщо я за них беруся.
Недарма ж я звуся...*(Слюсар)*

Вранці він заходить в клас
І знання дає для нас. *(Учитель)*

Голка з ниткою в руці
В кого завжди? *(У шевця)*

У пору літню, в час осінній,
Навесні — в гарячій час —
Косять, жнуть вони і сіють,
Орють лан у котрий раз! (*Хлібороби*)

Хто розносить нам листи,
Телеграми і газети?
Ой, важка у нього ноша!
Діти, хто він? (*Листоноша*)

Фізкультхвилинка

Руки на парту, пальці в кулак,
Зробимо вправу ми, дітоньки, так:
Пальці стискаємо і розтискаємо,
Будемо вправу ми з вами кінчати,
Буде нам легше тепер працювати.

3. Перегляд діафільму «Професії батьків», бесіда за діафільмом.

- Людей, яких професій ви побачили?
- Яка професія вам подобається найбільше?
- Ким би ви хотіли стати?

Хвилинка-цікавинка про професію тваринника

Назва професії людини залежить від того, яких тварин вона доглядає.

Давайте подумаємо, і згідно з професією людини, дамо назву тваринам, яких вона доглядає:

Конюхи	(<i>Кони</i>)
Доярки	(<i>Корови</i>)
Свинарки	(<i>Свині</i>)
Собаководи	(<i>Собаки</i>)
Оленярі	(<i>Олені</i>)
Вівчарі	(<i>Вівці</i>)

4. Робота з підручником, с. 29, 30.

— *Складання розповіді «Як хліб прийшов на стіл».*

Важкий шлях проходить колосок, доки з поля потрапляє до нас на стіл. (*Робота за схемою*)

— Читання з підручника «Вшанування хліба».

***

З хлібом у нас зустрічають гостей...
 Хліб на весіллях цвіте в короваї
 І краще немає на світі вістей,
 Ніж хліб уродився у рідному краї.
 Твій хліб — усьому голова
 Говорять у народі
 Хліб-сіль на рушнику несем.

5. Поясніть народну мудрість: «Як вродить жито, то будемо жити».

6. Українські народні прислів'я про працю.

- Що посієш, те й пожнеш.
- Без трудів не їстимеш пирогів.
- Праця людину годує, а лень марнує.
- Бджола мала, а й та працює.

Фізкультхвилинка

От стрибають на морозі
 Три ворони на дорозі.
 За скоринкою погнались,
 На все горло розкричались:
 «Кар-кар-кар!»

III. Формування вмінь та навичок

1. Гра «Відгадай професію за описом».

а) Він не льотчик, не пілот, він веде не літак, а велику ракету. (*Космонавт*)

б) Тільки зубик заболить, хлопчик до нього мчить.
(*Стоматолог*)

в) Швидко двір він прибере, чисто вулицю підмете.
(*Двірник*)

2. Читання вчителем оповідання В. Сухомлинського.

Моя мама пахне хлібом

Одного дня у дитячий садок привели двох новачків
Толю й Миколку. Привели їх мами...

Хлопчики познайомились. Толя питає Миколку.

— Де твоя мама працює?

— А хіба ти не знаєш? — дивується Миколка. — Вона ж так пахне ліками. Моя мама — лікар. Занедужає людина — мама й вилікує. Без лікаря люди не могли б жити. А твоя мама де працює?

— А хіба ти не знаєш? — дивується Толя. — Вона ж так пахне хлібом. Моя мама — пекар. Вона годує людей. Без хліба не міг би ніхто жити.

— І лікар? — питає здивовано Миколка.

— І лікар не міг би, — з гордістю каже Толя.

3. Бесіда за оповіданням та читання вірша.

— Ви згодні з Толею? Чому?

— Які професії були згадані в оповіданні?

— Які професії ви вважаєте важливими?

***

Щирим словом, хлібом та сіллю
Ми братів — гостей зустрічаєм,
Хлібом — новосілля й весілля,
І свято дружби — згоди квітчаєм.
Вчитель роздає шматочки хліба учням.

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 8

Коровай

Дивувалися ліси:

— Де поділися вівси?

— Де поділися жита?

Гай у гаю пита.

— Та хіба ж ви не видали,

Як тут люди жинували?

На тачках у коморах —
Золото збіжжя гори?
Час на хліб учиняти,
Красний, як сонечко, ясний,
Коровай бгати.
А в нашій печі
Золотії плечі,
Мальовані крила —
Щоб коровай загнітила
Колосиста пшениця на стеблі —
Як сонечко, ясний коровай на столі.
Ой знаю, знаю,
Що в тому короваю:
Із золотого поля пшениця,
З глибокої криниці водиця.

(Вадим Пена)

***

Роси, роси, дощичку, ярину,
Рости, рости, житечко, на лану.
На крилечках, вітрику, полети,
Колосочки золотом обмети.
Як достигне житечко на лану,
Прийдуть люди жатоньки ярину,
Роси, роси, дощичку, ярину,
Рости, рости, житечко, на лану.

(Олександр Олесь)

Народні прислів'я

Праця годує, а лінь марнує.
Корінь праці гіркий, та плід її солодкий.
Без охоти нема роботи.
Не той господар землі, що по ній бродить, а той, що по ній за плу-
гом ходить.
Хочеш їсти калачі — не сиди на печі.
На дерево дивись, як родить, а на чоловіка — як робить.

УРОК 9

Тема: Що можна навчитись самому.

Мета: розширити уявлення дітей про значення праці для людей. Привчати сумлінно виконувати доручення, вчити завершувати почату роботу. Розвивати знання учнів про домашні машини, які полегшують працю людей вдома. Виховувати повагу до різноманітної роботи.

Обладнання: картки із зображенням домашніх машин, таблиця — «Навчись робити самостійно».

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань

1. Повторення вивченого матеріалу. Бесіда за віршем.

Цвіркун поле зорав,
Журавель засіяв,
Хрущик збіжжя доглядав,
А жучок леліав.
Павук збіжжя покосив,
Борсук в'язав снопи,
Хом'як додому возив
І зложив у копи.
Круторогі Барани
Жито молотили,
А Собаки-Гавкуни
До млина носили,
Як змололи всю муку,
Везли продавати.
Розпродали звірям всю,
Вертали до хати.
Мухи місять у діжі,
Комар воду носить.
Кішка плете калачі,
А Кіт в печі топить.
Щоб спеклися калачі
І щоб було досить,
Муркотить Кіт молитви,
Щиро Бога просить.

(Т. Коломієць)

- Кого ви з звірів запам'ятали?
- Що вони робили?
- Звідки ж прийшов хліб до нас?

2. Проблемний вступ до уроку. Читання вірша Лідії Кожанієць.

Три доні

Гайда — гайда, гойдашечки.
Є три доні в комашечки.
Одна хату замітає,
Друга кофточку латає,

А ледаща — непутяща
Поміж квітами літає.
До роботи не береться.
Каже: — Платтячко зімнеться!

— Які комахи вам сподобалися більше? Чому?

— Як ви гадаєте, про що ми будемо розмовляти на цьому уроці? (*Діти відповідають*).

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми і завдань уроку.

Сьогодні на уроці ми будемо говорити про ваші доручення в сім'ї, як ви їх виконуєте, чи боязно вам їх виконувати.

2. Читання вірша Дмитра Куровського.

Начистила картопельки
Начистила картопельки,
Сама й накришила,
І цибульку,
Й морквичку ...
Потім засмачила.
Кипи, супе, вибулькочуй!
Густий та пахучий!
Баба тільки поглядає
Та онуку учить:
— Отак, рибко,
Отак, ясна,
Треба все уміти!
І читати, і писати,
І страву варити.

— Як ви гадаєте, чому бабуся сказала, що треба все уміти робити?

3. Розповідь вчителя.

В народі говорять:

«Всяка робота людину може прикрасити».

І насправді це так. Зараз ви ще не дорослі, але вже й не маленькі — ви першокласники.

Кожна дитина повинна мати свої обов'язки, які б виконувала кожного дня.

Уранці треба обов'язково прибрати свою ліжку. Щодня слід підмити свою кімнату, витирати пил, поливати квіти, після гри — складати свої іграшки у відведеному для них місці.

Коли приходите зі школи, необхідно свої речі класти на стільчик чи в шафу, самостійно складати шкільне приладдя в портфель.

Дуже добре, коли ви допомагаєте мамі, чи бабусі, помити посуд, почистити картоплю, сходити в магазин.

Фізкультхвилинка

Невеличка наша річка —
Я її перепливаю,
А на березі сестричка
«Гиля, гусоньки», — співає.
Гуси слухають сестричку,
з рук її скубуть травичку —
у нас гуси не сердиті,
бо ми вміємо їх любити.

4. Гра — змагання «Хто швидше зав'яже шнурки».

5. Робота з підручником.

А. Діти розглядають малюнки у підручнику с. 32 та розповідають, яку роботу виконують вони вдома, які в них обов'язки. Порівнюють, у якій кімнаті порядок і де — безладдя.

Б. Читання вчителем правила:

Розкидав — склади, насмітив — підмети,

Розлив — витри, де взяв речі — там їх поклади.

Чисто не там, де прибирають, а там, де не сміять!

В. Учні розглядають малюнки на с. 33.

— А що ви вмієте робити?

— Яку роботу виконують мама або тато?

6. Заучування вірша.

Старший братик сіно косить,

А молодший воду носить.

А я сіно підскребу,

У копичку загребу.

От так покладу,

Щоб було до ладу!

7. Відгадування загадок.

***

У кімнаті, у куточку,
на полиці, на стіні,
біля скриньки на шнурочку
все розкажує мені —
і відомості, й пісні.
Хто розкажує мені? (*Радіо*).

***

Іде парохід у великий похід,
а за ним така гладь,
що й зморшки не знає. (*Праска*)

***

Побачити — можна,
послухати — можна,
повчитися — можна,
тільки поговорити ні з ким. (*Телевізор*)

***

Вітя вірші прочитав,
я з Сергієм заспівав —
слово в слово,
тон у тон
повторив...(*Магнітофон*)

***

В нашій кухні кілька літ
Він воркоче, наче кіт,
І ховає справжню зиму
За надійними дверима (*Холодильник*)

8. Бесіда вчителя.

— Яким одним словом можна назвати всі ці відгадки? (*Машини*).

Це не просто машини, а домашні машини.

— А чому домашні?

— Які ви ще знаєте домашні машини? (*Діти перелічують*).

— А яка машина допомагає прибрати в кімнаті? (*Пилосос*). Зварити обід? (*Плита*)

Фізкультхвилинка

Щось втомились ми сидіти,
Треба трохи відпочити:
Руки вгору, руки вниз,
На сусіда подивись.
Руки вгору, руки в боки,
І зроби чотири скоки.
Ось так, ось так, ось так!
Плесніть у долоньки раз.
За роботу! Все гаразд.

9. Робота з підручником. Учні переглядають малюнок на с. 34.

Читання загадки про пилосос.

III. Формування вмінь та навичок

1. Конкурс «Скласти загадку».

Діти діляться на 4 бригади і кожна складає загадку про домашні машини.

Виграє та бригада, яка швидше і дотепніше складе загадку.

2. Робота у зошиті з друкованою основою, с. 15.

— Самостійно позначте в кружечках, знаком «плюс», ті доручення, які ви виконуєте вдома, якщо ні — «мінус»

— Чим найбільше ви любите займатись? Розфарбуйте.

— Чи потрібно гаяти час на прибирання, якщо речі одразу покласти на місце?

— Які речі краще зберігаються: ті, що лежать на своїх місцях, або ті, що розкидані абияк?

3. Гра. «Чи домашні це машини?»

Вчитель показує картки — малюнки із зображенням різноманітних машин, якщо це домашня машина — плескають в долоні.

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 9

Чому мама так хвалить Люду?

Пішла мама на роботу, а вдома лишилася шестилітня дівчинка Люда. Мама сказала Люді, щоб вона нікуди з двору не виходила, курей нагодувала і квіти полила.

Людя нагодувала курей і квіти полила, а потім думала: «Зварю борщ! Мама прийде з роботи втомлена. Хай відпочине.»

Зварила Людя борщ, стала куштувати. Борщ несмачний.

Думає Людя: «Ото буде мама сердитись, що я несмачного борщу наварила».

Прийшла мама з роботи, здивувалась, що Людя зварила їжу. Насипала борщу, їсть і хвалить:

— Ой смачний же ти борщ зварила, дочко!

Людя ніяково слухати ці слова. Адже вона куштувала борщ — він несмачний. Думає Людя: «Чому ж мама так хвалить?»

(В. Сухомлинський).

Помічниці

Оля і Ліда гуляли у дворі. Побачила Оля, як сусідка тітка Одарка розвішує білизну, і сказала подрузі:

— А я сьогодні мамі допомагала.

— Що ж ти робила? — запитала Ліда.

— Тарілки витирала, ложки, виделки.

— А я, — похвалилася Ліда, — черевички почистила.

— Мамі? — поцікавилася Оля.

— Ні, собі.

— Хіба ж то допомога мамі?

— Звичайно, — відказала Ліда. — У мамі ж тепер роботи менше буде.

А як ви гадаєте?

(О. Бунець)

Сини

(казка)

Дві жінки брали воду з криниці. До них підійшла третя. І старенький дідусь сів відпочити на камінчик.

Ось перша жінка, каже другій:

— Мій син спритний і сильний, ніхто його не подужає.

— А мій співає — як соловейко. Ні в кого такого голосу немає, — каже друга.

А третя мовчить.

— Чому ж ти про свого сина не скажеш? — запитують у неї сусідки.

— А що казати? — мовить жінка.

— Нічого в ньому особливого немає.

Набрали жінки повні відра води й пішли. А дідусь за ними. Йдуть жінки, зупиняються. Болять руки, ломить спину. Аж раптом три хлопці вибігли.

Один через голову перевертається, колесом крутиться, — милуються жінки.

Другий пісню співає, соловейком заливається, — заслухалися жінки.

А третій до матері підбіг, узяв у неї важкі відра й поніс.

Запитують жінки у дідуся:
— Ну що? Як наші сини?
— А де ж вони? — відповідає дідусь.
— Я тільки одного сина бачу!

(В. Осеева)

***

Посаджу я квіти.
Мамо, мамо, дай лопатку,
Я піду копати грядку...
Рожі, мальви і дзвіночки
Посаджу я в три рядочки,
Буде їх роса поїти,
Буде щедро сонце гріти...
Як до школи вперше йтиму, —
Ось такий букет нестиму!

(В. Лучук)

***

У бобра добра багато:
І надворі, і в оборі, і в коморі, і у хаті.
Бо охоче дні і ночі він робив:
Він і сів, він і віяв, і косив, і молотив.
А тепер бобер на гаті —
Вчить маляток — бобреняток майструвати.
Тихо-тихо йде бобриха
Через брід, бо несе родині
Дві хлібини у хустині на обід.

(М. Стельмах)

(з народного)

Іринка прийшла зі школи і розповідає:
— Мамо, вчителька нам сказала, аби ми допомагали вдома!
І одразу взялася до роботи: помила посуд, підмела підлогу, сходила до крамниці по хліб та молоко.
А наступного дня мама допомоги чомусь не дочекалось, довелося нагадати:
— Допоможи мені, дочко.
— А сьогодні нам вчителька нічого не казала.

УРОК 10

Тема: Обов'язки дітей і батьків.

Мета: познайомити дітей з їх обов'язками та обов'язками батьків. Розвивати активність мислення. Виховувати любов і повагу до батьків, бажання піклуватися про них.

Обладнання: малюнки, фломастери, плакат з недописаними прислів'ями.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Постарайтесь працювати плідно
Протягом всього року,
Щоб всі знали на «Відмінно»
Матеріал цього уроку.

2. Проблемний вступ до уроку.

- Кого ви любите найбільше?
- Чому?

Як мені вас не любити,
Рідний батьку, нене,
Та ж ви мене годували
І дбали про мене.
Батько розуму навчає,
Мати приголубить,
Ніхто мене так на світі,
Як вони, не любить.
Дай же, Боже, щоб я виріс,
В школі гарно вчився,
Щоб я батькові і ненці
Добре відплатився.

(Б. Лепкий)

- Про кого піде мова на сьогоднішньому уроці?

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми і завдань уроку.

Сьогодні ми будемо говорити про обов'язки батьків та ваші обов'язки перед батьками.

2. Читання оповідання В. Сухомлинського.

Комірчина для дідуся

Захворів дідусь Юрасиків, лежить і кашляє. Мати й тато мовчазні.

Одного разу прийшов Юрко з дитячого садка та й бачить: закопує тато стовпи поруч із хатою.

- Що це ви будете, тату? — запитує Юрко.

— Комірчину до хати прибудуємо. Дідусь житиме в комірчині...

Юрко взяв маленьку лопатку, пішов на город, сів серед картоплиння й копає ямку.

— Що це ти копаєш, Юрасику? — запитує батько.

— Та землянку будую...

— Для чого ж тобі землянка?

— А ви з мамою житимете в ній, як постарієте...

3. Бесіда за прочитаним текстом.

— Як ви гадаєте, чому Юрасикові не сподобалася батькова комірчина?

— Як би ви вчинили на місці Юрасика?

— Як ви ставитися до своїх дідусів, бабусь?

4. Розповідь вчителя.

І насправді, кожна людина повинна піклуватися про своїх батьків, це її обов'язок.

Якщо мама чи тато стають старими, немічними, не взмозі працювати, виконувати якусь домашню роботу, діти повинні їм допомагати. Адже завдяки батькам діти з'явилися на світ, мама недосипала ночей, коли дитина захворіє.

У народі говорять: «У дитини болить пальчик, а у матері — серце». Мама є єдиною порадицею в житті, вона ніколи не зрадить, поділиться останнім шматком хліба, віддасть останню краплину води.

Завдяки батькам ви гарно одягнені, навчаєтесь у школі, будете навчатися в інститутах, отримаєте професію.

Ваші батьки піклуються про вас від дня вашого народження і будуть піклуватися поки вони живі. Але ви теж повинні піклуватися про своїх батьків, дідусів та бабусь.

Фізкультхвилинка

Хмарка сонечко закрила,

Слізки дрібні зронила.

Ми ті слізки позбираєм,

У травичці пошукаєм.

Пострибаєм, як звірята,

Політаєм, як пташки.

Потанцюємо ще трішки,

Розімнемо руки, ніжки.

Всі веселі, от чудово!

За роботу сіли знову!

5. Читання оповідання В. Сухомлинського.

Сьома дочка

Було у матері сім дочок. Ось поїхала одного разу мати в гості до сина, а син жив далеко-далеко. Повернулась додому аж через місяць.

Коли мати ввійшла до хати, дочки одна за одною почали говорити, як вони скучали за матір'ю.

— Я скучила за тобою, немов маківка за сонячним променем, — сказала перша дочка.

— Я ждала тебе, як суха земля жде краплину води, — промовила друга дочка.

— Я плакала за тобою, як маленьке пташеня за пташкою, — сказала третя.

— Мені тяжко було без тебе, як бджолі без квітки, — щебетала четверта.

— Ти снилась мені, як троянді сниться краплина роси, — промовила п'ята.

— Я виглядала тебе, як вишневий садок виглядає соловейка, — сказала шоста.

А сьома дочка нічого не сказала. Вона зняла з ніг матусі взуття й принесла їй води в мисці — помити ноги.

6. Бесіда за прочитаним оповіданням.

— Скажіть, як говорила кожна дочка про свою любов до матері?

— Як ви гадаєте, хто з дочок по-справжньому любив матусю?

— Чому ви так думаєте? Докажіть.

— Який висновок ви можете зробити з почутого?

Висновок:

Дітям потрібно піклуватися про своїх батьків, допомагати їм — це їх обов'язок.

Фізкультхвилинка

Вище руки підніміть

І спокійно опустіть.

Розведіть їх в сторони,

Сплесніть, діти, тільки раз

Й за роботу — все гаразд.

7. Робота з підручником, с. 35.

— Розгляньте малюнок. Розподіліть обов'язки дітей і батьків.

— За що ви любите своїх батьків?

8. Читання вірша О. Пчілки.

Шана старшим

«Діти любі, — каже мати,
Треба старших шанувати!
То дасть Господь всього світа
Вам прожити довгі літа.
Варт пошани сивий волос,
І старий тихенький голос,
І тим зморшкам придивиться,
Станьте ближче, поклоніться».

9. Гра «Додай слово до прислів'я».

Нема того краму, щоб купити .... (*мату*)

Дитина плаче, а матері .... (*боляче*)

Рідна мати високо замахає, а помалу .... (*б'є*)

Годуй діда на печі, бо й сам там .... (*будеш*)

Який куц, така й хворостинка,
який батько, така й .... (*дитинка*)

III. Формування вмінь та навичок

1. Робота у зошиті з друкованою основою, с. 18.

— Хто і як піклується один про одного в сім'ї? (*відповіді дітей*)

— Роздивіться добре малюнки, позначте знаком «+», хто по-справжньому піклується про своїх близьких.

— Малюнок, який найбільше сподобався вам, розфарбуйте.

2. Розповідь вчителя.

Батьків у нас на Україні шанували споконвіку. На згадку про них залишалася їхня мудрість, поради, хатні речі, дерева, які вони посадили, діти, яких вони народили.

Одна із заповідей Біблії говорить: «Шануй своїх батька і матір».

**3. Читання і заучування Молитви, яку написала
К. Перелісна.**

Зглянься, наш Боже,	Тата і неньку,
На малі діти,	І всю родину,
Що усім серцем	Край любий, рідний —
Вміють любити	Всю Україну.

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 10

По горішки

Через пагорбки й долини	Золотий росте горіх,
Весело біжить стежина.	Золота жар-птиця
Через поле, через луг	На вершку гніздиться.
Біжать капці: туки-тук.	У Яринки у корзинці
До бабусі Настусі,	Є усім, усім гостинці:
До кудлатого Рябка,	Для бабусі є капці,
Біжить стежечка швидка.	Рябкові — жилетка,
А по ній біжить Яринка,	Півнику — шкарпетки,
В неї у руках корзинка,	Для киці Лікерки —
Бо в бабусинім дворі	Солодкі цукерки.

(П. Мовчан)

Мій дідусь

Мій дідусь старенький,	По садочку ходить,
Як голуб сивенький,	Яблучка знаходить,
По садочку ходить	Ще й горішків зерна.
І мене малого,	Дідусь любий, милий,
Онученька свого,	Як голубчик сивий,
За рученьку водить.	Голівка срібенька.

(М. Підгірянка)

Моїй мамі

Мама любя, добра мила...	Ляжу спати — ходиш нишком,
Як іще назв'ят тебе?	Все боїшся розбудить.
Це ж для мене ти пошила	Захворію хоч злегенька —
З шовку плаття голубе.	Цілу ніч не будеш спать.
Ти мені читаєш книжку,	То ж дозволь тебе рідненька,
Хочеш розуму навчить.	За усе поцілувать.

(М. Познанська)

Бабуся

Серед гаю, під горою,	Дзюрчить-біжить криниченька
Старий дуб стоїть.	Наповня ставок,
З-під коріння того дуба	Над тим ставком нахилився
Криниця дзюрчить.	Вишневий садок.

Покилая хатиночка
З того садка визира,
В тій хатинці прожива
Бабуся стара.
Сама собі, як мізинець,
Кругом гай шумить.
Полягла трава висока,
Нікому косить.

Чий же то в траві високій
Протоптаний слід?
Носять діти — унучата
Бабусі обід.
Як водичця із-під дуба
У ставок біжить,
Так бабуся з маленькими
Дітьми бубонить.

(П. Куліш)

***

Поклонися щодня
Батькові низенько,
Бо в нього серденько
До твого близенько.

Поклонися щодня
Матінці ще нижче,
Бо серденько в неї
До тебе ще ближче.

Мамо, чому це на могилі сміття лежить?

В неділю рано-вранці Андрійко з матір'ю пішов на кладовище. Рік тому вони поховали бабуся. Часто ходили на її могилу, поливали квіти.

Тихо на кладовищі. Сіли мама з Андрійком на лавці біля бабусиної могили. Сходило сонце, щебетали пташки.

Недалеко від бабусиної могили — свіжа могила, на ній засохли вінки. Поклали люди на могилу вінки, завітчані квітами. Минув час, і вінки і квіти перетворилися на сміття.

— Мамо, а чому он на тій могилі сміття лежить?

— Люди забули про ту могилу... То були вінки.

— Чому ж вони забули про могилу?

— Бо забули про людину, яку вони поховали.

— Чому ж вони забули про людину? — з подивом допитувався Андрійко. — Навіщо ж вони несли вінки й клали їх?

Мати похитала головою й нічого не відповіла. А хлопчик сидів у задумі.

(В. Сужомлинський)

Кожна родина — це частина держави. *(Аристотель)*

Обов'язки дітей і батьків

Батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей, які потребують материнської допомоги, нести відповідальність за вчинки дітей, представляти інтереси дітей, надавати ім'я, прізвище, по батькові.

Діти повинні піклуватися про своїх батьків і надавати їм допомогу. Утримання непрацездатних батьків, як правило, встановлює суд в певній сумі. *(Конституція України)*

Як Маша стала великою

Маленька Маша дуже хотіла вирости. Дуже. А як це зробити, вона не знала. Все перепробувала: і в маминих черевиках ходила, і в бабусиному капоті сиділа. І зачіску таку, як у тьоті Каті, робила. І на-

мисто приміряла. І годинник на руку надівала. Нічого не виходило. Тільки сміялися з неї та жартували.

Одного разу якось задумала Маша підлогу підмітати. І підмела. Та так добре, що навіть мама здивувалась.

— Машенько! Та невже ти у нас великою стаєш?

А коли Маша чисто-чисто вимила посуд та сухо-сухо витерла його, тоді не лише мама, а й тато здивувався. Здивувався і при всіх за столом сказав:

— Ми й не помітили, як у нас Марія виросла. Не тільки підлогу підмела, а й посуд помила.

Тепер усі маленьку дівчинку Машу називають великою. І вона себе дорослою почуває, хоч і ходить у своїх крихітних черевичках і коротенькому платтячку. Без зачіски. Без намиста. Без годинника. Не вони, певно, малих великими роблять.

(Є. Пермяк)

УРОК 11

Тема: Свято, коли весело.

Мета: формувати у дітей уявлення про державні і народні свята.

Уточнити і розширити знання учнів про Святого Миколая, Новий рік, Різдво Христове, Водохреща. Розвивати безкорисність у ставленні до людей, збагачувати духовний світ дітей. Виховувати почуття доброзичливості, чуйності, милосердя, повагу до народних звичаїв і традицій.

Обладнання: ілюстрації до свят, ікона Чудотворця Миколая, білі карки та фломастери.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Повторення пройденого матеріалу.

а) Розповідь учнів про допомогу батькам протягом тижня.

б) Як треба дбати дітям про батьків?

2. Проблемний вступ до уроку.

— Як ви думаєте, що означає вислів: «Зима прийшла і пазник принесла»?

— Чому ви найбільше любите зимові свята?

— Чи здогадалися ви, про що будемо сьогодні говорити?

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Читання вірша.

Студень, грудень, мостовик —
Збив на льоду черевик:
Катерину в гості жде,
Ще й Наума приведе,
Калиту смачну зготує
І Андрія почастує.
Святкували до Миколи,
Не відходили від столу, —
Бо ні віхола, ні сніг
Не остудять в серці сміх,
Бо ведмедю взимку спати,
А діточкам — святкувати.

2. Повідомлення теми і завдань уроку.

Перший місяць зими хоч скупий на тепло, зате щедрий на свята. Ось сьогодні ми і будемо говорити про зимові свята, які ви дуже любите за їхні подарунки, за урочистість, за розваги та веселість.

3. Розповідь учителя.

Улюбленим святом дітей є день Святого Миколая (19 грудня). А в давні часи 14 грудня відзначався день найменших школярів (день Наума) — на Наума їх вперше відводили до школи: «Наум наставляє на ум».

Свято Миколая має дуже давню традицію і пов'язане воно з сонечком.

Саме в цей день стрілочка сонячного годинника відцокотіла 360 днів. На Землі настала найдовша ніч. Саме у цю ніч Святий Миколай приносив діткам подарунки і клав під подушки: звичайно у нього є помічники.

Любий друже, глянь на небо:
Ген спускається до тебе
На вервечці золотій
Чудотворець наш святий —
Опікун усіх, хто в горі,
І на суші, і на морі...

Й дітям всіх-усіх країн
Друг найперший — власне він.
Ризи в нього сонцем сяють,
Зорі путь йому встеляють,
Над чолом яринь цвіте,
А в руках — Письмо Святе...
Тчеться світлий слід за ним,
Блисне сяйвом неземним.
Поруч нього, в білих шатах,
Світлокрилі янголята.
Хто не спить об цій порі,
Ступлять всі на той поріг.
Де живе дитина чемна,
Сон навіють їй приємний,
І дарунки покладуть
Під подушку — й знову в путь.
... Він не спізниться, бо ж знає:
Я чекаю Миколая!

(В. Герман)

Особливою повагою в народі користувалася ікона Святого Миколая Чудотворця. Вона була майже в кожній оселі, оскільки він захищав усіх бідних і знедолених.

Фізкультхвилинка

Печу, печу хлібчик
Дітям на обідчик,
Їладу на лопатку.
Шусть у піч!

4. Народні прикмети.

На Миколая вважалося:
Як впаде великий іній — на гарний врожай хліба.
Як піде дощ — то врожай на озимину.
Морозяний день — на врожай хліба й городини.

5. Робота з підручником:

учні розглядають малюнки та відповідають на питання в підручнику, с. 23, 24.

6. Відгадування загадок.

***

Він приходить до малят
у кожусі аж до п'ят,
із ціпком, у рукавицях
і у шапці, що іскриться
від сріблястого сніжку,
з подарунками в мішку.
Всім гостинці роздає,
відгадайте, хто це є? (*Дід Мороз*).

***

Влітку і взимку вбрання одне,
та кличуть дітки завжди мене,
щоб я на свято до них прийшла,
цяцьок багато їм принесла. (*Ялинка*).

***

На яке свято приходить
до дітей Дід Мороз? (*Новий рік*)

7. Робота з підручником. На с. 25 учні розглядають малюнок.

— Знайдіть на ялинці однакові іграшки.

8. Бесіда-розповідь.

У народі кажуть: скільки днів — стільки й свят. Одне з них особливо святкове, бо стосується кожного з нас.

— Яке це свято? (*Новий рік*)

А чи знаєте ви, що свято Нового року найдавніше з усіх свят. Першими стали святкувати це свято китайці, древні германці та римляни. Але за календарем китайці святкували пізніше, ніж українці, германці вважали початком нового року — середину листопада, тому що урожай зібраний — можна і відпочити, а римляни святкували Новий рік саме 1 січня.

Традиція прикрашати ялинку прийшла до нас із Німеччини, завіз її Петро I. З тих пір ялинка чи сосна — ждана гостя на Новий рік.

7 січня приходить свято Різдва. Різдвяні свята тривають два тижні — від Різдва до Водохреща (19 січня).

А 13 січня увечері дівчатка обходили оселі сусідів та родичів, щоб защедрувати. Обходячи оселі, вони щедрували, співали величальні тексти господарям, а ті в свою чергу обдаровували їх смачними гостинцями.

Я дівчинка маленька,
В мене платтячко рябеньке,
Я не знаю ні «аз», ні «буки»,
Тому подайте щось у руки!

14 січня рано-вранці приходили засівальники. Засівати оселю годилося лише житнім зерном, або пшеницею. Засівальник мав чітко і розбірливо продекламувати примовку-побажання:

Місяченько, мій братику,
Зійди рано, постій мало,
Поки я бички позапрягаю,
Жито-пшеницю порозсіваю.
Роди, Боже, жито й пшеницю.
Без кукілю, без метлиці.
А нам, діткам, по варениці.

19 січня велике свято Водохрепта. В цей день святять воду. Вважається, що ця вода дуже цілюща. Нею полі важко хворих дітей, щоб «вони видужували та не хворіли».

Фізкультхвилинка

Раз, два, три, чотири, п'ять.
Стали в колі ми кружлять.
Покружляли, розійшлися.
До роботи знов берися.

III. Формування вмінь та навичок

1. Робота у зошиті з друкованою основою, с. 14.

— Які свята люблять у твоїй родині?

2. Гра «Відгадай за описом».

***

Її завжди в лісі знайдеш.
Підемо гуляти і в лісі зустрінемо:
стоїть колюча, як їжак,
зимою і літом в одному платті. (*Ялинка*)

***

Його ніхто з дітей ніколи не бачив.
Він приходить, коли діти сплять у ліжечках.
А вранці малюки знаходять
під подушками подарунки. (*Святий Миколай*)

***

Цей дідусь приходить під новий рік,
у кожусі, валянках.
У нього біла борода,
а за плечима великий мішок
з подарунками. (*Дід Мороз*)

***

Кого звуть онукою Діда Мороза? (*Снігуронька*)

3. *Бесіда та практична робота.*

— Які найбільші зимові свята ви запам'ятали?

— Як саме ваша сім'я готується до цих свят?

❖ На білих картках намалуйте ялинку і прикрасьте її.

❖ Або ж маску, яку б ви хотіли одягти на маскарадї.

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 11

Ялинка

Раз я взувся в чобітки,
Одягнувся в кожушинку,
Сам запрягся в саночки
І поїхав по ялинку.
Ледве я зрубати встиг,
Ледве став ялинку брати,
А на мене зайчик — плиг!
Став ялинку відбирати.

Я сюди, а він — туди...
Не відам, — кричить, — нізащо!
Ти ялинку посади,
А тоді рубай, ледащо!
Не пуцу, і не проси!
І цяцьками можна гратись.
Порубаєте ліси —
Ніде буде і схватись...

(*Олександр Олесь*)

***

Що за гостя в нас така,
І зелена, і струнка?
Сяє зірка угорі.

На гіллі скрізь — ліхтарі.
І ростуть на ній не шишки,
А цукерки і горішки.

(*Г. Демченко*)

Січень

Січень — сікач, ой багато насік.
Насік з морозу гілок.
Та запряг снігура у візок,
Та привіз до вітра-брата,

Поскладав у холодній хаті.
До весни ще довго жити,
Буде чим в печі тошити.

Баба Віхола

Баба Віхола, сива Віхола
На метільній метлі приїхала,
В двері стукала, селом вешталась:
Люди, добродії, дайте решето!
Ой просію ж я біле борошно,
Бо в полях ще дуже порожньо.
Сині пальчики — мерзне житечко,
Нема решета, дайте ситечко!
Полям їхала, в землю дихала
Баба Віхола, сива Віхола...

Щедрівки, колядки

Я несу щедрівочки у будинки,
Сію — вію житечко у торбинки.
Сію — вію зернята-зоренята.
Хай добром промінеться кожна хата!
Як моя торбиночка порожніє, —
Та навколо радісно світ повніє.

(С. Жуганин)

Щедрівочка щедрувала

Щедрівочка щедрувала,
До віконця припадала:
Чи ти, тітко, наварила?
Чи ти, тітко, напекла?
Неси мені до вікна.

Колядка

Колядин, колядин, а я в батька один,
По колінця кожущок,
Дайте, дядьку, п'ятачок.
А п'ятак недорогий,
Дайте, тітко, ще й другий.
З святим вечором!

***

Сію, сію, посіваю,
З Новим роком вас вітаю!
Хай вам буде рік добрий.
А вік довгий.
Сійся, родися, жито-пшениця!
На щастя — здоров'я,
На Новий рік.
Щоб вам у Новому році
Було краще, ніж торік!

З історії зимових свят

Протягом усіх різдвяних свят, які тривали два тижні — від Різдва до Водохреща, в кожній господині тричі варили кутю — багату, щедру, голодну.

Напередодні Різдва, тобто 6 січня, кожна родина готувала першу кутю. Для неї використовували ячмінь. Це Святвечір, багатий вечір. Окрім куті, готували 11 пісних страв: обов'язково борщ, гриби, капуста, картопля...

Господиня робила з сіна кубельце і промовляла: «Сьогодні в нас узвар і кутя, щоб курчата лупилися до пуття!»

Напередодні Нового року (13 січня) була щедра кутя. Дівчата щедрували в цей вечір (і тільки дівчата), співали пісні господарям.

Вважалося, хто першим зайде до оселі — чоловік чи жінка, — то відповідно до статі, корова приведе бичка або теличку.

На Водохреща приходила третя кутя — голодна, її готували 18 січня. Цим дійством і завершувалося багате різдвяно-новорічне святкування.

Святий Вечір — це основна частина святкування Різдва Христового. Головним атрибутом його були «дідух» і солом'яні хрестики, які чіпляли біля ікон, щоб охороняли від нечистої сили, капра в дні свят вважалася особливо небезпечною. Що ж таке «дідух»? «Дідух» — як вінець зібраного урожаю, виготовляли його з першого зібраного снопа. Господар перед вечерею святково вносив його до хати, бажав всій родині гарних свят і ставив його на почесному місці — на покуті, під святими образами. Також клали під скатертину пучок сіна (бо Христос народився на сінові), зубчики часнику по кутах стола, щоб відганяли нечисту силу.

19 січня приходять Святе Водохрещення або Йордан. Вдосвіта люди йшли до ставка чи річки, вирубували ополонку у вигляді хреста. Священик освячував воду. Люди набирали цю воду. Вважалося, що вона береже цілий рік. Від Святого Вечора (6 січня) і до Стрітіння (15 лютого) люди при зустрічі віталися:

— Христос ся рождає!

Відповідали: — Славимо його!

Прислів'я

- Дми, не дми — не до Різдва йде, а до Великодня.
- Дуй, не дуй, а вже не до ковбаси, а до яєць іде.

Народні прикмети

- Якщо на Різдво буде багато бурульок понад стріхою, то входить ярина, особливо ячмінь.
- На деревах рясний іній — защедрить озимина
- На Різдво іде сніг — заврожається озимина.

СЕРЕД ЛЮДЕЙ

УРОК 12

Тема: Як ставитися до інших, щоб тебе поважали.

Мета: формувати у школярів почуття переваги доброти і щирості над жадібністю, жорстокістю, хитрістю. Розвивати словниковий запас учнів словами ввічливості, навчати дітей ввічливому спілкуванню з дорослими й ровесниками. Виховувати доброту, милосердя, турботу, небайдужість до чужої біди.

Обладнання: ілюстрації на тему «Що добре і що погано», сигнальні картки.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Треба всім нам привітатись: «Добрий день!»

Дружно й голосно сказати: «Добрий день!»

Вправо, вліво поверніться,

Туди-сюди посміхніться — «Добрий день!»

2. Перевірка матеріалу за попередній урок. Тест-гра.

1) Новорічне Свято приходить до нас:

а) восени; б) взимку.

2) На новий рік приходить:

а) Дід Мороз; б) гном.

3) Святий Миколай:

а) оберігає знедолених; б) дарує подарунки.

4) Святий вечір приходить:

а) 6 січня; б) 13 січня.

5) Колядують:

а) 7 січня; б) 10 січня

6) Посипальники тільки:

а) дівчатка; б) хлопчики.

3. Проблемний вступ до уроку.

Ти прокинься рано-рано,

Лиш над містом сонце встане,

Привітайся з ластівками,

З кожним променем ласкавим,
Сам гарненько умийся.
Сам швиденько одягнися,
Підійди до тата й мами
І скажи їм: — Добрий ранок!
Усміхнися всім навколо:
Небу, сонцю, квітам, людям,
І тоді обов'язково
День тобі — веселим буде!

— Який настрій викликав у вас цей вірш?

— Коли буде день веселим? Чому?

— А як можна назвати ці слова?

— То ж, я думаю, ви здогадалися про що у нас сьогодні піде мова.

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми і завдань уроку.

Мова у нас насправді буде про ввічливість, доброту, як ставитися до інших, щоб тебе поважали.

2. Проблемні ситуації.

— Хлопчик разом з дівчиною підійшов до дверей класу. Як треба вчинити?

— Ви їдете в автобусі, вільних місць немає. На зупинці зайшла старенька бабуса. Що ви будете робити?

— Подивіться на ілюстрацію. Що на ній намальовано? (Великий хлопчик забрав у малюка велосипед і дратує його, не віддаючи велосипеда. А другий дорослий хлопчик дивлячись, сміється). Як себе необхідно вести в цій ситуації? Щоб ви зробили?

— Хлопчику в школу тато приніс на день народження коробку цукерок та іграшковий автомобіль. Учень швиденько заховав у портфель, щоб ніхто не бачив. Як ви гадаєте, який був хлопчик? Як би ви зробили? Чому?

3. Робота з підручником, с. 37. Учні розглядають малюнки. Бесіда.

Діти роблять висновки.

До інших треба ставитися так, як ти хочеш, щоб ставилися до тебе.

Будь добрим, щедрим, допомагай тим, хто потребує твоєї допомоги.

4. Гра «Снівчуття».

— Що ви скажете, якщо:

Твій друг травмувався і йому боляче...

Твоя подружка загубила іграшку й плаче...

У твого сусіда по парті немає ручки...

У тебе є футбольний м'яч, а в твого друга немає...

Фізкультхвилинка

Раз, два! Час вставати,

Будемо відпочивати.

Три, чотири! Присідаймо,

Швидко втому проганяймо.

П'ять, шість! Засміялись,

Кілька раз понахилялись.

5. Розповідь-бесіда:

— Як ви гадаєте, що означає захист словами, а не кулаками?

Послухайте:

У дворі гралася дівчинка м'ячем. А поруч сиділи два друга і про щось розмовляли.

Раптом до Оленки підбіг Миколка-бешкетник, відняв м'яча у дівчинки і вдарив її. Дівчинка гірко заплакала.

Артем і Денис встали, підійшли до Миколки. Артем схопив його і вдарив, забрав м'яча. Але бешкетник тільки посміхнувся. Денис підійшов ближче до Миколки і сказав: «Невже тобі стало добре і піднявся у тебе настрій від того, що ти зробив боляче дівчині?»

Хлопчик зникнув. Йому стало соромно за свій вчинок. Він підійшов до дівчинки, віддав їй м'яча і попросив в неї пробачення.

— Як захищав дівчинку Артем? Денис?

— Скажіть, як би ви вчинили?

У народі говорять: «Хто добра людям бажає, той і сам добро має».

— Як ви розумієте цей вислів?

Як приємно бачити усмінене обличчя, почуті ласкаві, звернені до тебе слова. І тоді настрій стає підне-

сеним, веселим. Так само й людям приємно почути від тебе добрі слова.

6. Гра «Ввічливі слова».

— Давайте пограємо, які саме це слова?

Добре слово дарує нам радість:
Сію дитині в серденько ласку,
Сійся-родися, ніжне «будь-ласка»,
Вдячне «спасибі»,
«Вибач» тремтливе — слово у серці,
Як зернятко в ниві,
«Доброго ранку!»
«Світлої днини!» —
Щедро даруй ти
Людям, дитино.

(Т. Коломієць)

7. Бесіда.

Не привітатися або не відповісти на привітання в усі часи у всіх народів вважалося невихованістю та неповагою.

— Чи можна бажати людям доброго дня із злим виразом на обличчі?

— Привітний той, що виявляє доброзичливість, доброту.

8. Читання оповідання Остапа Вишні.

Здрастуйте!

Ми добре знаємо чудесний звичай нашого народу, коли, проходячи вулицею в селі, один одного обов'язково привітає:

— Здрастуйте!

А у відповідь:

— Здрастуйте!

І не обов'язково треба бути знайомим один одному, ні. Це такий всенародний звичай, що знаменує собою взаємну повагу громадян.

У вихованих людей завжди на вустах: «Пробачте», «Будьте ласкаві», «Перепрошую», «Дякую», «Спасибі».

Фізкультхвилинка

Зимно зайчику стоять,
Треба трішки пострибать:
Скік-скік, скік-скік, скік-скік,
Треба трішки пострибать,
Пострибавши, відпочить.

III. Формування вмінь та навичок

1. Робота з ілюстраціями «Що добре і що погано».

— Подивіться на малюнок.

1) Скажіть, будь ласка, хто користується цими виразами в магазині?

Покажіть, будь ласка, ...

Прошу показати ...

Скільки коштує ...?

Чи можна розглянути ближче ...?

Дякую ...

2. Робота у зошиті з друкованою основою, с. 23.

(Бесіда та розфарбовування малюнка).

3. Робота бригадами (розігрування сценок).

— А зараз ми розіграємо кілька сценок. (Кожній бригаді дано завдання на тему: «Ти в магазині», «У бібліотеці», «В автобусі», «В їдальні»)

4. Робота на уважність учнів.

(Вчитель читає діалог, а учні готуються відповідати на питання).

— Бабусю, приший, будь ласка, гудзик до плаття.

— Добре, Оленко, бери голку і нитку.

— Ой, щось криво виходить.

— Нічого, будь терплячою. Спробуй ще.

— Спасибі, бабусю.

— За що ж?

— А за те, що навчила.

— Які слова ввічливості ви почули в цій розмові між бабусею та Оленкою?

— Якою була Оленка?

УРОК 13

Тема: Культура спілкування. Словник мовленнєвого етикету.

Мета: розширювати уявлення про мовлення і культуру спілкування. Розвивати навички етичних норм поведінки під час спілкування, прищеплювати навички мовленнєвого етикету. Виховувати повагу до людей і самих себе.

Обладнання: малюнки, сигнальні картки.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Схилились голівки, до праці мерщій.

Ти всі перешкоди здолати зумій!

Працюй наполегливо, швидко, старанно,

Щоб жодна хвилинка не втратилась марно.

2. Повторення матеріалу попереднього уроку.

— Згадайте, що означає захищати словами, а не кулаками?

— Як потрібно звертатись до людей, щоб кожному було приємно з тобою розмовляти?

3. Проблемний вступ до уроку.

Сонце землю освітило,

Вже до ліжка мама йде.

— Добрий день, мамусю, мила!

— Про що говориться у вірші?

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми і завдань уроку.

— На сьогоднішньому уроці ми продовжимо говорити про ввічливість, про культуру спілкування.

2. Гра «Хто більше скаже чарівних слів».

(Діти називають відомі слова ввічливості.)

3. Робота з підручником, с. 38.

(Діти розглядають малюнок і відповідають на питання):

— Які слова забули сказати діти?

— Як повинна звернутися дівчинка до мами, щоб вона купила їй іграшку?

— Як повинен звернутись хлопчик до перехожого, щоб дізнатися, котра година?

4. Проблемна ситуація.

— Ти запізнюєшся на автобус. Ти поспішаєш. Назустріч дівчинка. Ти випадково її штовхнув. Вона падає і плаче. Як ти вчиниш?

- а) Побіжиш далі, адже ти поспішаєш.
- б) Скажеш «Вибач» і побіжиш далі.
- в) Допоможеш дівчині встати, вибачишся.

5. Гра «Ти чи Ви» (Робота з сигнальними картками).

— З давніх часів на Україні було прийнято звертатись до батьків, старших за віком на «Ви».

- Як ти звертаєшся до батьків?
- Ровесників?
- Вчительки?
- Бабусі?
- Друга?
- Подруги?

Фізкультхвилинка

Струмок серед гаю, як стрічечка.
На квітці метелик, наче свічечка.
Хвилюють, маюють, квітують поля —
Добрий день, Україно моя!

6. Робота з підручником, с. 39, 40.

Читання слів ввічливості та правил поведінки:

- Зустрів знайомих — привітайся.
- Коли вітаєшся, знімай головний убір.
- Не перебивай, коли хтось говорить.
- Не смикай того, з ким розмовляєш.
- Слухай більше, говори менше.
- Пообіцяв щось зробити — зроби.

7. Читання з дошки.

- Народна мудрість говорить:
  1. Добре слово краще за цукор і мед.
  2. Щире слово, добре діло душу й серце обігріло.
  3. Не роби іншому того, що тобі не любе.

8. *Бесіда.*

— Діти, як ви гадаєте, чи дружні в нашому класі хлопчики й дівчатка?

— Як повинні поводитися хлопчики, щоб дівчатка з ними дружили?

— А що ж вимагається від дівчаток, щоб хлопчики дружили з ними?

9. *Читання оповідання Є. Пермяка.*

Надійна людина

На першій парті в першому класі сидів син видатного пілота-випробувача, Андрійко Рудаков. Андрійко був сильним і сміливим хлопчиком. Він завжди захищав тих, хто слабкий, і за це всі в класі любили його.

Поруч з Андрійком сиділа маленька худенька дівчинка Ася. Те, що вона була маленька і слабенька, ще можна було якось пробачити, але те, що Ася була боязка — з цим Андрійко примиритися не міг. Асю можна було налякати, страшно вирячивши на неї очі. Вона боялась кожної зустрічної собаки, тікала від гусей. Навіть мурашки і ті її страшили.

Дуже було неприємно Андрійкові сидіти за однією партою з такою боязкою, і він як тільки не намагався позбутися Асі. А її не пересажували.

Якось Андрійко приніс в склянній банці великого павука. Ася пополотніла і одразу ж перебігла за іншу парту.

З цього все почалося... Два дні Ася сиділа сама, а вчителька Ганна Сергіївна наче і не помічала того, а на третій день вона попросила Андрійка залишитися після уроків. Андрійко відразу здогадався, в чому справа, і коли всі пішли з класу, він, почувавши себе винним, лагідним голосом проказав вчительці:

— Адже я недарма приніс павука, я хотів привчити Асю нічого не боятися. А вона знову злякалась.

— Що ж, я вірю тобі, — сказала Ганна Сергіївна. — Хто як уміє, той так і допомагає зростати своїм товаришам. А я тебе покликала, щоб розповісти одну маленьку бувальщину.

Вона запросила Андрійка сісти на своє місце за партою, а сама сіла за Асину.

— Багато років тому в цьому класі сиділи хлопчик і дівчинка. Сиділи так, як зараз ми сидимо. Хлопчика звали Володею, а дівчинку — Ганнусею. Ганнуса була хворою дівчинкою, а Володя міцним і здоровим хлопчиком. Ганнуса часто хворіла, і Володі доводилося допомагати їй вчити уроки. Якось Ганнуса цвяхом поранила ногу. Та так поранила, що не могла ходити до школи: ні черевика надіти, ні валянка. А йшла вже друга чверть. І ось Володя прийшов до Ганнусі і сказав: «Ганнусю, я тебе возитиму саночками до школи». Ганнуса спочатку зраділа, а потім почала відмовлятися: «Та що ти, Володю! Це ж буде дуже смішно. Над нами реготатиме вся школа!». Та настирливий Володя сказав: «Ну і нехай регочуть!». З того дня Володя щоденно привозив і відвозив Ганнусю на санчатах. Спочатку діти сміялись над ними, а потім й самі почали допомагати. До весни Ганнуса поправилась і вже могла разом з усіма дітьми перейти до наступного класу. На цьому я можу закінчити своє оповідання, якщо тобі не кортить дізнатися, ким стали Володя і Ганнуса.

— То ж ким? — нетерпляче спитав Андрійко.

— Володя став прекрасним пілотом-випробувачем. Це твій тато, Володимир Петрович Рудаков. А дівчинка Ганнуса зараз твоя вчителька, Ганна Сергіївна.

Андрійко опустив очі. Так просидів він за своєю партою довго. Він чітко уявив собі саночки, дівчинку Ганнусю, яка тепер стала його вчителькою, і хлопчика Володю, свого тата, на якого йому так хотілось бути схожим.

Вранці Андрійко стояв біля ганку будинку, де жила Ася. Ася, як завжди з'явилась зі своєю бабусею. Вона боялась ходити до школи одна.

— Доброго ранку! — привітався Андрійко. Потім звернувся до Асі:

— Якщо хочеш, Асю, підемо до школи разом.

Дівчинка з острахом дивилась на Андрійка. Це він, мабуть, спеціально говорить так привітно, від нього

можна чекати чого завгодно. Але бабуся заглянула в очі хлопчику і порадила:

— З ним тобі, Асенько, буде зручніше, ніж зі мною. Він від собак і від гусей захистить.

Що було робити? І Ася з Андрійком почимчикували до школи. Андрійко йшов впевнено. Він не поспішав, йшов повільно. Ася дріботіла поруч. Ніякі собаки і гуси уже не здавались страшними. Поруч з Андрійком Ася почувалась сміливою та сильною.

10. Бесіда за оповіданням Є. Пермяка «Надійна людина».

— З ким сидів Андрійко?

— Як він хотів позбутися сусідки?

— Чи вдалося це йому?

— Як ви зрозуміли вислів «надійна людина»?

Фізкультхвилинка

Часу гаяти не варто.

Руки кладемо на парти.

Сонце, діти, вже високо,

Всі вдихаємо глибоко.

Руки разом опускаєм

І глибоко видихаєм.

11. Робота з підручником. Читання «мирилок» на с. 41.

— Як ви гадаєте, чи приємно людині, якщо її дразнять, придумують прізвиська?

— Що можна порадити дітям, які полюбляють дразнитися?

III. Формування вмінь та навичок

1. Робота у зошиті з друкованою основою, с 23.

— Які ввічливі слова треба вживати у цих випадках?

— Розфарбуйте малюнок, де говорять «На добраніч».

— Коли ти вживаєш слова: «будь ласка», «вибачте», «дозвольте потурбувати».

— Прочитайте прислів'я. Як ви їх розумієте?

2. Гра «Додай слово».

Зеленіє древній пень,
Коли почує... (*добрий день*)

Коли згасає сонце у росі,
І зоря лягає лагідно на плечі,
Серед знайомих, рідних голосів
Ми чуємо привітне... (*добрий вечір*)

Щоб знову зустрітись в годину призначену,
Кажу щиро завжди я всім (*до побачення*).

Будьте завжди привітними, ввічливими, творіть добро. Поважайте людей, і вони будуть поважати вас. Пам'ятайте завжди, що ви живете серед людей.

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКІВ № 12, 13

Сідайте, будь ласка

«Гур-гур-гур», — весело гуркотів автобус.

Сергійко сидів у м'якому кріслі і пильно розглядав малюнки в новенькій «Азбуці».

«До школи! До школи!» — виспівував мотор. Аж ось і зупинка. Двері розчинилися, й до салону зайшла тітонька.

— Сідайте, будь ласка, — враз підхопився Сергійко.

— Велике тобі спасибі, — сказала тітонька й опустилася на звільнене місце.

На сусідній вулиці автобус знов зупинився. Зайшла старенька бабуса. В одній руці — білий вузлик, у другій — палиця.

— Сідайте, бабуню, — підвелася тітонька.

— Дякую, — сказала бабуса й, полегшено зітхнувши, сіла.

А Сергійкові стало так приємно, ніби це він поступився бабусі місцем.

Тим часом автобус поїхав далі.

Сергійко мав уже виходити, як до салону, міцно тримаючись за мамину руку, увійшла зовсім маленька дівчинка.

— Ходи сюди та сідай, моє ластів'ятко, — сказала бабуса. А дівчинка ще й говорити не вміє. Блимає оченятами і мовчки посміхається.

— Спасибі вам, бабусю! — сказала за дівчинку її мама.

Сергійкові здалося, що це і йому подякували. Вийшов він із автобуса. Помахав усім пасажирам рукою. А автобус: «Гур-гур-гур! На все добре тобі, Сергійку!»

(*В. Струтинський*)

Пригода в лісі

(казка)

Олег мав багато різних звичок. Однієї лише звички не вистачало хлопчикові — казати — «добрий день», «до побачення», «вибачте», «будь ласка», «дякую».

Якось приснилося Олегові, що прийшов він до лісу. Йде, ні на що уваги не звертає. Ледь мурашку не розтоптав. Розгнівався ведмідь, схопив хлопця і з'їв!

Прокинувся Олег і вирішив: візьму я собі звичку казати «добрий день», «до побачення», «вибачте», «будь ласка», «дякую». І мені не заважає, й іншим добре.

Прислів'я

- Шануй сам себе, шануватимуть тебе люди.
- Добро довго пам'ятається, а лихо ще довше.
- Робиш добро — не кайся, робиш зло — зла й сподівайся.
- В чужому домі будь привітливим, а не примітивним.

Неприємності від чемності

Обіцяв Пилип матусі:

— Ось за чемність я візьмуся!

До усіх вітатимусь...

Пилипко виходить з хати.

Як же чемність показати?

Сторож ніч сторожував,

Сторож вранці задрімав.

Наш Пилип — гуп! гуп! У ганок:

— Агов, дядьку, добрий ранок!

Дядько не вітається,

Він спросоння лається...

Наздогнав Пилип Фросину,

Смик за косу, за хустину:

— Здоровкаюся дівчині я,

Ти чого невічлива? —

Не чуть вітання Фросі,

Вона нечемна досі.

Стоїть вожата біля вікна,

Складає купу книг вона.

Пилип набіг на ноги,

— Посунься з дороги!

Світ мені не заступайте,

Я ж кажу «драстуйте».

Розгнівалася вожата:

— Старших треба поважати! —

Пилип вожату — за рукав:

— Та я ж вам «драстуйте» гукав.

Хіба вам не приємно,

Що я вітаюсь чемно?

Пилип у класі вдруге:

— Добридень! — каже другу

Той напихає рота

Вітатись неохота.

Пилип гукнув:

— Нечема!

Чи був Пилипко чемним?

(І. Кульська)

Скажи людині: «Доброго дня!»

Лісовою стежечкою ідуть батько і маленький син. Довкола тиша, тільки чути, як десь далеко вистукує дятел та струмочок лісовий дзюрчить у лісовій гушці.

Аж тут син побачив: назустріч їм іде бабуся.

— Тату, куди бабуся іде? — питає син.

— Зустрічати або проводити, — каже батько і усміхається.

— Ось як ми зустрінемося з бабусяю, ти й скажеш: «Доброго дня, бабуся!»

— Навіщо ж казати ці слова? — дивується син. — Ми ж зовсім її не знаємо.

— А ось зустрінемося, скажемо бабусі ці слова, тоді й побачиш навіщо. Ось і бабуся.

— Доброго дня, бабусю, — каже син.

— Доброго дня! — каже батько.

— Доброго вам здоров'я! — відказує бабуся і посміхається.

І хлопчик побачив: усе довкола змінилось. Сонце засяяло яскравіше. Верховіттям дерев пробіг маленькій вітерець і листя заграло, затремтіло. У кущах заспівали пташки — раніше їх чути не було.

На душі у хлопчика стало легко.

— Чому це воно так? — питається син.

— Бо ми побажали людині Доброго дня.

(В. Сухомлинський)

УРОК 14

Тема: Правила поведінки за столом.

Мета: формувати навички культурної поведінки за столом, правильно користуватися ножем, ложкою, виделкою, навчити сервірувати стіл, встановлювати призначення столових приборів. Розвивати словниковий запас слів учнів. Привчати дітей дякувати тим людям, які готують обід для них, бути ввічливими у спілкуванні з дорослим і ровесниками.

Обладнання: серветки, столові прибори, скатертину, малюнки із правилами поведінки за столом, м'яка іграшка — зайчик. (Урок проходить в ідальні)

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Пролунав дзвінок —

Починається Урок.

Працюватимем старанно,

Щоб почути в кінці,

Що у нашій першій класі

Діти просто молодці.

2. Повторення матеріалу попереднього уроку.

Всім гостям різноголосим,

Що приходять звідусіль,

Мовить порт: — Ласкаво просим!

Добрим друзям — хліб і сіль!
Розвантажать, навантажать,
Піднесуть і подадуть.
— В добру путь! — зичливо скажуть:
Тим, що в плавання ідуть

(О. Пархоменко)

- Які ви почули слова ввічливості?
- Які ви ще знаєте?
- Навіщо вони нам потрібні?

3. Проблемний вступ до уроку.

— Ви помітили, що на сьогоднішньому уроці ми, не як завжди в класі, а в їдальні.

— Чи хтось здогадався, чому ми в їдальні?

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми і завдань уроку.

Я вам зараз скажу невеличкий секрет.

Річ в тому, що, коли я сьогодні йшла на роботу, до мене підбіг зайчик, він був дуже збентежений. До нього прийдуть гості, а він не вміє вести себе за столом, не вміє сервірувати стіл. Цей зайчик тут. Ось він. Познайомтесь його звати Вухань.

Діти ми допоможемо Вуханчикові?

2. Відгадування загадки.

У лісі народився, у лісі виріс, в дім зайшов — всіх навколо себе зібрав. (Стіл)

— Як ви гадаєте, що таке стіл?

— Для чого він потрібен?

3. Розповідь учителя.

За столом збираються в будень і на свято вся родина, гості. Учні поспішають до шкільної їдальні, щоб по смакувати обідом за столом. Прокинувшись уранці, ми снідаємо знов-таки за столом.

Зараз ми не уявляємо, як це можна жити без столу?

А чи знаєте звідки і коли прийшов стіл до нас?

Перші відомості про меблі прийшли до нас з історії Древнього Єгипту. Більше 4000 років тому єгиптяни

користувалися стільцями, столами, сундуками, кріслами. Ці меблі були прикрашені різними тваринами. Царі й цариці відпочивали на високих кріслах, користувалися стільчиками для ніг, а їли з високих столів. Столи у римлян прикрашалися прикрасами із металу, слонової кістки, каменю. Існували обов'язкові правила поведінки за столом.

Як бачите тисячі років пройшло, а правила етикету так і залишилися.

— Зайчику-Вуханчику, що треба робити, перш ніж розпочати їсти, як поводитися за столом?

— Діти, зайчик не знає. Підкажіть йому. (*Мити руки перед їжею, не розмовляти, коли в роті їжа*)

4. Робота з підручником, с. 42-43. Учні коментують побачене на малюнку.

Фізкультхвилинка

Косооке зайченятко —
Довгі вуха, гарні лапки —
Повернулось вправо, вліво,
Головою покрутило.
Пострибало, потягнулось,
За морквинами нагнулось,
І почало їх збирати —
Один, два, три, чотири, п'ять.
Першу, другу — мамі й тату
Дві морквини — сестрі й брату.
На пеньочок тихо сіло,
П'яту моркву смачно з'їло.

5. Правила поведінки за столом.

1. Не сиди боком до столу.
2. Не тримай ложку в кулаці.
3. Виходячи з-за столу, не відсовуй стільця, а обережно відстав його.
4. Не забудь подякувати тому, хто приготував обід.

6. Читання оповідання.

Василько був першокласником. Кмітливий хлопець і добрий друг. Але от біда: він не знав, як треба поводитися за столом. Василькова подруга, Оленка, знала

про цю його ваду і вирішила навчити друга правилам поведінки за столом.

Але як же зробити, щоб не образити хлопця? І Оленка вирішила запросити Василька до себе на обід.

Василько тільки-но сівши за стіл, одразу умотив свої лікті на стіл, а коли почав їсти, голосно плямкотів, бо їв з відкритим ротом, запихаючи їжу великими шматками.

Оленка не робила зауважень хлопчикові, вона лише сіла за стіл, вирівнявши спину, поклала долоні по обидва боки тарілки, а лікті залишилися звисати. Дівчина брала їжу маленькими шматочками і пережовувала з закритим ротом. Після обіду, встаючи із-за столу, Оленка подякувала мамі за смачний обід.

Василько зрозумів свою помилку і сказав.

— Дякую тобі, друже, за добру науку!

***

— За що ж подякував Василько Оленці?

— Які правила поведінки за столом ви запам'ятали?

7. Робота з підручником на с. 44 та практичне заняття.

Учні уважно розглядають малюнок, як правильно сервірувати стіл.

Зараз розділіться на бригади і спробуйте розставити столові прибори так, як зображено на малюнку.

Тарілка ставиться на однаковій відстані одна від одної. Праворуч тарілки — ніж і ложка (заглибленням угору), ліворуч — виделка (зубцями вгору). Серветку можна покласти ліворуч тарілки або скласти на тарілку.

Зайчик-Вуханчик задоволений вашою роботою. Ви йому добре все пояснили і показали на практиці.

8. Відгадування загадки.

Загадка, загадка,

В роті ягідка,

Візьми оближи

Та й на стіл положи. (*Ложка*)

Хто всім нам хліб ділить. (*Ніж*)

У мене є зубчики, щоб наколювати їжу. (*Виделка*)

— Навіщо нам ці прибори?

Хвилинка-цікавинка

А чи знаєте ви, що серветкою користувалися ще в сиву давнину? До XV ст. замість серветки використовували краї скатертини. Їх клали на коліна, ними витирали руки, рота і, навіть, ніс. У XVI ст. рекомендувалось витерти використану ложку об скатертину, перед тим, як її повернути. У XIX ст. дійшли висновку, що використовувати серветки з тканини не гігієнічно, бо вони є носіями хвороб. Це стало причиною того, що почали широко використовувати паперові серветки.

Фізкультхвилинка

Зимно зайчику стоять,
Треба трішки пострибать:
Скік-скік, скік-скік, скік-скік,
Треба трішки пострибать,
Пострибавши, відпочить.

III. Формування вмінь та навичок

1. Гра «Сервіровка столу».

(Робота бригадами). На столах різні страви, столові прибори. Дітям необхідно назвати, в якій послідовності накривати стіл. Виграє та бригада, яка перша впоралась із завданням.

2. Бесіда.

- В якій кімнаті ви їсте?
- Чи миеєте ви руки перед їжею?
- Як треба тримати ложку, виделку?
- Як слід брати хліб з тарілки? *(Руками)*
- Куди покласти ніж, виделку після їжі? *(На тарілку, а не на скатертину)*
- Як брати сіль із сільниці? *(Чистим ножем)*

3. Робота у зошиті з друкованою основою, с. 24.

Розфарбуйте малюнок № 1.

4. Читання вірша.

У гостях

Якщо в друга іменини.
Ти не гай ані хвилини!
Завітай до нього вранці,
Ввімкни музику для танців,

Ще й пісні горлай щосили,
Щоб скоріше стіл накрили.
Подарунок лишай вдома —
Треба він тобі самому.
За один обід не варто
Подарунок віддавати.
Загрібай цукерки в жмені
І ховай їх у кишені.
Торт хапай двома руками,
Їж великими шматками,
Після торту руку жирну
Витри краєм скатертини.
А коли вікно є поруч —
Витри руки краєм штори,
А коли ступнеш на ґанок,
Скажи «Стіл був препоганий!»
Стане соромно родині,
І тоді матуся вдруге
Іменини зробить другу.

(В. Тищенко)

— Чи можна погодитися із такими «порадами»?
Чому?

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 14

Загадки

Має ноги й роги, тримається підлоги. (Стіл)

***

У кожного в домі така дивина: братів аж чотири, а шапка одна.
(Стіл)

***

Ніжок чотири, шапка одна, потрібен, коли стане обідать сім'я.
(Стіл)

***

Чотири братці під одним дахом живуть, одним поясом підпоясани.
(Стіл)

***

Якщо я пустою буваю, про тебе я забуваю, але коли несу їжу —
мимо рота я не пройду. (Ложка)

***

Людей годую, сама голодна, часом гаряча, часом холодна. (Ложка)

ЗА СТОЛОМ

Гра-інсценізація

Дійові особи: ложка, виделка, ніж.

ВЧИТЕЛЬ.

До нас у гості завітали добре вам знайомі предмети. Хто це? (Заходять в клас — ложка, виделка, ніж). Це сім'я столових приборів. Кожен з них зараз розкаже про себе.

ЛОЖКА.

Я ложка, створена для рідких страв. Згадайте, які страви треба їсти ложкою?

А чи вмiсте ви тримати ложку? Покажіть, будь ласка, як мене треба тримати.

Мене слід тримати у правій руці. А ліва у цей час лежить на столі або тримає хліб.

Ложку не треба наповнювати по самісінькі вінця, її треба просто перехилити в рот, не засмоктувати цілком. Поївши страву, ложку кладуть у тарілку. У мене є маленька сестричка — ложечка. Нею кладуть цукор у чай, каву, розмішують, дістають ягоди з компоту, їдять тістечка, морозиво. Розмішавши цукор, ложечку обов'язково необхідно покласти на тарілочку, а не залишати в чашці.

ВИДЕЛКА.

Я — виделка, створена для їжі твердих страв. Ви, мабуть, здогадались навіщо в мене зубчики? Мене треба тримати опуклими боками догори, а якщо треба покласти картоплю або овочі, виделку треба перевернути спинкою донизу. Тримують мене в лівій руці, якщо ви їсте в парі з ножем, а якщо їсте без ножа, виделку тримають в правій руці.

НІЖ.

Я потрібен, щоб відрізати шматочки м'яса, яєчні.

Користуватися ножем треба обережно, щоб не поранитися і не зашкодити іншим. Будьте обережні!

Бабусине свято

Свята приємні всім.

Бабуся за своє життя більше всіх у вашій сім'ї працювала. Бабуся виростила твою маму або твого тата. Твоя бабуся любить тебе най-більше від усіх на всьому білому світі. Ти теж її дуже-дуже любиш. І, мабуть, давно-давно мрієш про бабусине свято.

Якщо хочеш зробити бабусі свято, не перекладай на плечі дорослих святкові турботи. Щоб свято було дійсно справжнє, готуватися до нього повинна вся сім'я. І перш за все ти сам. Для цього необхідно:

1. Допомогти дорослим прибрати квартиру. Підмести підлогу.
2. Допомогти мамі накрити стіл. Правильно розставити тарілки, розкласти виделки, ложки, всі необхідні предмети.
3. Допомогти мамі приготувати салат і бутерброди. А може бути, мама довірить тобі самому підсмажити тости, чи почистити картоплю? Це в сто разів краще!

4. Потім ввічливо запроси бабусю до столу.
5. Ти повинен ввічливо зустріти всіх гостей. Допомогти їм роздягтися й запросити до столу.
6. Подаруй бабусі подарунок, який ти змайстрував своїми руками.
7. Коли всі вийдуть із-за столу, не забудь, будь ласка, допомогти прибрати зі столу, помити посуд і поставити його на місце.

(Л. Васильєва-Гагнус)

Некультурні хазяї

Із гостини по сніжку
Хлопчики вертались:
А товариш запитав:
— Як вам гостювалось!
— Та нічого, все як слід...
Тільки бачиш, друже,
Некультурні хазяї,
Просто нехороші.
У прихожій не зняли
З нас вони калоші!
Навіть з наших козушків
Снігу не струсили...
То ми так, як увійшли,
І до столу сіли...

(Г. Бойко)

Гостина

Ой, як хороше ходити
В гості до сестри Хариті!
В неї вдома можна дітям
Виробляти все на світі!
Бігати, падати кричати,
Верещати і пищати,
Ще й беркицатись, стрибати
З коридору до кімнати
А тоді ховатись в шафі,
Веселитись на балконі
І гойдатись на плафоні,
Хвацько лазити під стіл,
Розсипати цукор, сіль,
Можна їсти досхочу
Просто з банок аличу.
Я б ходила кожна днину
До Хариті у гостину.
Тільки що, коли Харитя
В гості теж почне ходити?

(М. Рябчук)

УРОК 15

Тема: Правила поведінки у громадських місцях.

Мета: ознайомити учнів з правилами культурної поведінки у храмі, музеї, театрі, кінотеатрі. Розвивати вміння поводити себе у громадських місцях. Виховувати повагу до духовних цінностей, до оточуючих людей, використовувати «золоте» правило ввічливості.

Обладнання: ілюстрації, картки.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Повторення вивченого матеріалу. Гра «Столові прибори».

Вчитель починає говорити, а діти закінчують, показуючи картки:

Кашу їдять...

Хліб беруть...

Борщ їдять...

Батон ріжуть...

Цукор розмішують...

Після обіду ложки і виделки кладуть...

Руки витирають...

2. Проблемний вступ до уроку.

— Недавно ми з вами їздили до театру, ходили до храму. Згадайте, як ми поводитися там?

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми і завдань уроку.

— Сьогодні ми продовжимо розмову про культурну поведінку і в музеї, і в храмі, і в кінотеатрі, і в театрі, і в бібліотеці.

— Як ви розумієте вислів «Чемним треба бути всюди»?

2. Бесіда.

— Як ви гадаєте, що називають громадськими місцями? (*Місця, якими користуються люди*).

— Які ви знаєте громадські місця? (*Театр, кінотеатр, бібліотека, пошта, крамниця, музей, храм...*)

- В яких місцях ви були разом з батьками?
- Як люди поводитися там? Чому?

3. Робота з підручником, с. 46, 47.

- Як ви гадаєте, де перебувають діти?
- В яких музеях ви побували?
- Що ви там бачили?
- Що вам найбільше запам'яталося?

4. Розповідь учителя про музей.

А знаєте ви, що музей — це місце, де зібрані і показуються колекції різних предметів, які знайдені в природі, зроблені людиною (картини, скульптури, старовинні речі) — вони називаються експонатами.

А людина, яка розповідає про експонати називається екскурсоводом. Слово «музей» походить від грецького слова, яке означає «Храм муз». Один із перших музеїв було знайдено в Єгипті. Він відноситься до III віку до нашої ери. До XIX віку було багато музеїв, але їх відвідували тільки ті сім'ї, кому вони належали, та ще їхні друзі.

Перший музей, який був доступним для всього народу, знаходився у Франції — Лувр. В XIX віці вперше почали будуватися справжні музеї.

5. Складання правил поведінки в музеї.

1. Завжди купуй квиток і зберігай до кінця екскурсії.
2. Уважно слухай екскурсовода.
3. Не перебивай екскурсовода, якщо хочеш запитати, не забудь сказати «будь ласка», не забувай сказати «спасибі».
4. Ходи тихенько, не човгай ногами.
5. Під час огляду експонати не чіпай руками, не грайся, не їж цукерок, морозива.
6. Знай: в музеї люблять тишу.

Фізкультхвилинка

Всі піднесли руки — раз!
Став навшпиньки увесь клас,
Два — присіли, руки вниз.
На сусіда подивись.

Раз! — і вгору,
Два! — і вниз,
На сусіда подивись.
Будем дружно ми вставати,
Щоб ногам роботу дати,
Раз піднялися, два — присіли,
Хай мужніє ваше тіло,
Хто старався присідати,
Може вже відпочивати.

6. *Бесіда про храми.*

Храм — це культова споруда для відправлення релігійних обрядів. Це місце для молитви. До церкви люди приходять на зустріч із Господом.

- Як треба поводитися у храмі?
- Чого люди ходять до храму?
- Хто з вас відвідує храм?
- Що потрібно зробити, переступивши поріг храму?

7. *Складання правил поведження у храмі.*

1. У храмі не можна розмовляти — це місце для молитви.
2. Не можна їсти цукерки, морозива, тримати руки за спиною, в кишені.
3. При вході до церкви хлопчики знімають головні убори, а дівчатка одягають хустки.
4. У храмі не можна ставати біля входу, треба ближче підходити до віттаря.

8. *Робота з підручником на с. 48–49 та бесіда про театр.*

- Що зображено на малюнках?
- В який театр ми їздили з вами?
- Яку п'єсу ми дивилися?

Театр — це місце, де актори показують глядачам виставу. Вистава відбувається на сцені.

Сцена — це місце,
Де грають артисти;
Танцюють, співають,
Слова промовляють.
Для чого? Щоб трішки
Ми стали добріші.

— А чи знаєте ви де був перший театр?

У китайців перші вистави виглядали, як наші, які виконувались на спеціальних майданчиках.

Японці робили спеціальні майданчики, накриті дахом і форма театру називалась «кабуки».

В Древній Індії вистави давались на піднятих майданчиках з тканиною на задньому фоні.

У древніх греків глядачі сиділи на схилі гори, дія п'єси відбувалася на трав'яному крузі, а поряд була збудована будівля для переодягання та розміщення декорації.

А от Англійський театр був дуже схожий на той, що зараз є у нас.

У театрі грають актори. Актор — виконавець ролей у театральних виставах.

Він такий же, як і ми,
Непомітний між людьми
А в театрі грає ролі:
Нині — вчителя у школі.
Завтра — буде інша роль.
То бідняк він, то — король.

(В. Паронова)

Кінотеатр — це місце, де глядачі дивляться кіно або мультіки на великому білому екрані.

9. Правила поведінки у театрі та кінотеатрі.

1. До театру приходять за кілька хвилин до початку вистави.

2. У залі не можна займати чужі місця.

3. Відшукавши свій ряд, пройди на своє місце (при цьому повернися обличчям до тих, хто вже сидить).

4. Не розмовляй з сусідом.

5. Не їж під час вистави.

6. Під час перерви виходь у фойє. Не штовхайся, не галасуй.

7. Після відвідування буфету не забувай помити руки.

8. Закінчилася вистава: потрібно акторам подякувати оплесками.

Фізкультхвилинка

Сірі зайчики маленькі,
Вушка є у них довгенькі.
В лісі гралась, веселилась,
Й працювати вже навчились.
А щоб добре працювати,
Треба трішки пострибати.
Відпочили, розім'ялись —
Й до роботи знову взялись.

III. Формування вмінь та навичок

1. Гра «Шкідливі поради».

Діти показують сигнальні картки («Так» — червоний колір, «Ні» — зелений).

- Цукерки, які ти купив у буфеті театру, краще з'їсти в залі під час вистави.
- Якщо ненароком загубив номерок від пальта, шукати його під час вистави, під кріслами глядачів.
- Дивлячись кіно, необхідно розмовляти з сусідом, коментувати фільм.
- Прийшовши до театру і побачивши свого знайомого, гучно привітатися з ним так, щоб почули всі, хто там є.
- У театрі, не дочекавшись до кінця вистави, треба бігти до буфету і займати чергу.
- У залі кінотеатру необхідно займати будь-яке місце.
- Під час екскурсії не треба голосно розмовляти, не гратися, не їсти цукерок.
- Проходити на своє місце в театрі (кінотеатрі) спиною до тих, хто сидить.

2. Робота у зошиті з друкованою основою, с. 26. Розфарбовування малюнку.

3. Читання з дошки.

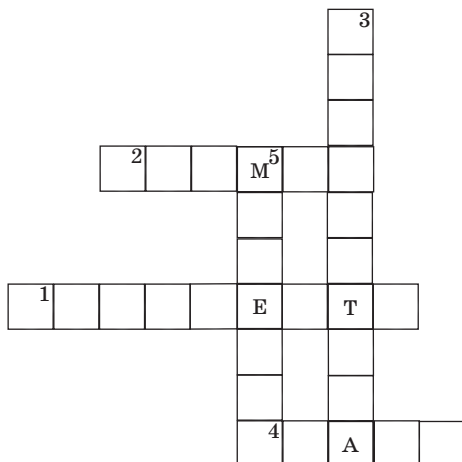

— З якими громадськими місцями ми познайомились?

— Як необхідно поводити себе в громадських місцях?

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 15

Кросворд «Після школи»

1. Місце, де глядачі дивляться кіно або мультфільми на білому екрані. (Кінотеатр)

2. Культова споруда для відправлення релігійних обрядів. (*Храм*)

3. Місце зберігання книг. (*Бібліотека*)

4. Місце, де актори показують глядачам виставу. (*Театр*).

5. Тут виставлені скульптури, картини, старовинні речі чи інші цікаві для людини предмети. (*Музей*)

Ситуація в кінотеатрі

Два хлопчики прийшли в кіно. Та щойно погасло світло, Іван зашепотів.

— Сашко, давай поміняємося місцями.

— Навіщо?

— Бо ти моє місце зайняв. Глянь, що на квитку написано.

— Не переймайся — буркнув Сашко. Іван розсердився і штовхнув його. А той — його. Хлопців вивели з кінотеатру. А вони дивлячись один на одного спитали:

— За що?

Тест «Готуємося піти до театру, музею»

1. Чи потрібно здавати в гардероб великі, об'ємні речі?

а) Так б) Ні

2. Чи можна торкатися руками до музейних експонатів?
а) Так б) Ні
3. Чи можна голосно висловлюватися, кричати в театрі, музеї?
а) Так б) Ні
4. Чи потрібно приходити раніше в театр, на концерт?
а) Так б) Ні
5. Що краще одягти в театр?
а) Повсякденний одяг б) Святковий
6. Чи обов'язково скидати головний убір?
а) Так б) Ні

УРОК 16

Тема: Різноманітність дитячих ігор. Значення гри у житті дитини.

Мета: з'ясувати, в які ігри і якими іграшками люблять гратися діти. Познайомити учнів з деякими старовинними іграми. Розвивати бажання і уміння гратися, узгоджувати дії з іншими учасниками гри, дотримуватися правил гри. Розвивати логічне мислення, уважність. Вчити дітей доводити розпочату гру до кінця. Виховувати почуття взаємодопомоги, вміння перемагати і програвати.

Обладнання: малюнки, де зображені зимові свята: Новий рік, Різдво, Святий Миколай. Ілюстрації до народних ігор, виставка улюблених іграшок дітей.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Сіроокі дівчатка,
Ясноокі хлоп'ятка,
Заспокойтеся, сідайте,
Час вже працювати.

2. Проблемний вступ до уроку.

Зверніть увагу на малюнки, які свята зображені на малюнках?

- Яке свято вам подобається найбільше? Чому?
- Скажіть, хто з вас любить гратися із друзями?
- В які ігри ми гралися з вами?
- Яку нову гру ми вивчили нещодавно?

- Яка ваша улюблена гра?
— Як ви гадаєте, чи потрібно дітям гратися у різноманітні ігри? Чому?

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми і завдань уроку.

Сьогодні на уроці ми поговоримо з вами про різноманітні ігри, іграшки, з'ясуємо, в які ігри ви любите гратися, чи допомагають вам ігри у навчанні.

Грайтесь, дітки, забавляйтесь
Та розуму навчайтесь,
Бо давно люди говорять,
Що, хто розуму не має,
Того щастя обминає.

(Олена Пчілка)

2. Розповідь вчителя.

Кожна людина в своєму житті вчиться, набуті знання завжди потрібні їй. Кожна людина була маленькою, її серйозне життя починається з гри. У ході гри людина набуває знання.

Наш земляк І. Ю. Репін почав у 3 роки вирізати різні фігурки тварин з паперу, гратися ними, а в 6 років добре малював аквареллю.

Композитор В. Моцарт почав у 3 роки гратися з клавісиною, пізніше почав грати, а в 12 років написав свою першу оперу.

Учений-фізик І. Ньютон любив конструювати і серйозно займався конструюванням уже в 7 років.

Хто любить гратися, той любить навчатися, ніколи не проводить час у безділлі.

Щоб краще навчатись, треба розвивати увагу, бо вона — двері до знань.

Ніколи не можна обминати труднощів, того, чого ви боїтеся, бо страх робить людину боягузом.

У всьому звичайному і навіть звичних іграх знаходити щось нове.

Необхідно розвивати пам'ять, вранці особливо, повторити вивчений вірш чи лічилку з гри.

3. Робота за підручником, с. 50, 51. Ігри.

✿ «Знайди зайве»

✿ «Що на що схоже» (тренінг на пам'ять, увагу, спостережливість).

4. Інтелектуальні ігри.

Учень 1 Ми прийшли сюди сьогодні,
Щоб вести запеклий бій.
Тільки ні — не кулаками,
А у веселій, дружній грі.

Учень 2 Вже готові ми змагатись,
Жоден не посміє здатись.
А якщо програти доведеться,
Ніс не вішати — все минеться.

✿ «Розминка». (Учням пропонується закінчити початі скоромовки.)

1) Бабин біб розцвів у... (доц),
Буде бабі біб у... (борц).

2) Хитру сороку спіймати... (морока),
А на сорок... (сорок)
сорок... (морок).

3) Босий хлопець..... (сіно косить),
Роса росить..... (ноги босі).

4) Ніс Гриць пиріг через... (поріг),
Став на горіх — упав... (на поріг).

✿ «Всезнайко» (Відповіді на запитання):

- Коли Україна стала незалежною?
- Столиця України?
- Могутня річка нашої країни?
- Як називається герб України?
- Якого кольору прапор?
- На якій вулиці знаходиться наша школа?

✿ «Чи знаєш ти природу» (Відгадування загадок).

***

У бабиній хатині висить хліба скибина,
Собаки гавкають — не можуть дістати. (Місяць)

***

Що росте догори коренем? (*Бурулька*)

***

Одгадай загадочку:
Кину її в грядочку,
нехай моя загадка
лежить до весни. (*Озимина*).

***

На городі молода
Пишні коси розпліта,
У зеленії хустинки
Золоті хова зернинки. (*Кукурудза*).

***

У вінку зеленолистім,
У червоному намисті
Видивляється у воду
На свою хорошу вроду. (*Калина*).

***

Що то воно: в воді водиться,
з хвостом родиться,
А як виростає,
Хвіст відпадає. (*Жаба*).

Фізкультхвилинка

У бабусине віконечко
Ясно світить сонечко.
Вийшла бабуся на ганок,
Пшонця посипає.
І до себе малесеньких
Курчаток, скликає:
«Ціп-ціп, цюру-ру!»,
Швидше поспішайте
І зернята біля ганку
Скоріше збирайте.
Біжить квочка і курчатка
Зернята збирають,
Ну, а півник у дворі
Весело гуляє.

Півник чує ласку цю,
Щиру та велику,
І за це усе бабусі
Кричить: «Ку-ку-ріку!»

❀ «З якої це казки»

***

В одній країні для визначення особи стали виміряти ніжку спеціальною міркою. Кого шукали в цій країні?
(*Попелюшку*)

***

Дід виростив на городі величезний овоч, але не може його сам зірвати. Запросив помічників. Хто вони? (*Баба, Внучка, Жучка, Кішка, Мишка*).

***

Бабусі знесла курочка яєчко. Баба била не розбила, дід бив не розбив, а бігла незнайомка і розбила скарб. Хто це? (*Миша, «Курочка Ряба»*).

5. Рухливі ігри. Знайомство й обігрування їх.

Ось ми з вами пограли в інтелектуальні ігри, а зараз ми познайомимося зі старовинними рухливими іграми.

❀ «Дідусь Макар»

Одного з дітей обирають дідусем Макаром, який повинен взнати, що вони робитимуть. Діти підходять до нього, загадують яку-небудь роботу: шити, рвати ягоди, танцювати... Загадавши, підходять до дідуса і кажуть:

— Здрастуйте, дідусю Макаре!

— Здрастуйте, милі діти. Де були, що робили?

Діти відповідають:

— На городі.

І показують жєстами, що вони робили. Коли дідусь відгадає, всі тікають, а він їх ловить і кого впіймає, то той стає дідусем. А коли він не вгадає, діти кажуть, що робили, і теж тікають, а він ловить.

❀ «Варена рибка»

Діти, взявшись за руки, швидко обертаються колом, приспівуючи:

Вареної рибки
Держімося кріпко:
Як хто увірветься,
Тому не минеться!

Обертаються, поки хто одірветься з кола. Потім гра починається спочатку.

 «Пускайте нас»

Діти стають так, що половина береться за руки, а друга половина — тримається гуртом і співає:

Пускайте нас,
Пускайте нас
З гори погуляти.
Ті, що побрались за руки, одспівують:
Не пустимо,
Не пустимо,
Бо близько Дунай.
А ми мости помостимо
За райський Дунай.
Незчеплений гурт співає:
А ми мости поломимо,
Самі собі поїдемо
За райський Дунай.

Та й силоміць прориваються крізь зчеплені руки. Тоді ті й інші міняються місцями, і гра продовжується.

6. Робота з підручником, с. 52, 53.

— Чому граються цуценята, каченята?
(Граючись, вони навчаються)

7. Відгадування загадок.

***

Його б'ють, а він не плаче, а ще вище скаче. (М'яч)

***

Б'ють мене старі й малі
І в повітрі, й на землі,
Та від цього не вмираю,
Тільки весело стрибаю. (М'яч)
— Які ігри, пов'язані з м'ячем, ви знаєте?

III. Формування вмінь та навичок

1) *Бесіда.*

— Чим збагачується дитина, граючись в різноманітні ігри?

— Коли дитина або команда програє у грі, як треба себе поводити?

2) *Гра «Я знаю твоє загадане число».*

Дитина загадує число в межах 10. До загаданого числа додає 3. Викликана дитина говорить це число, а вчитель правильно відповідає, яке число загадав учень.

— Хто здогадався, чому я називала правильно загадані вами числа?

3) *Робота у зошиті з друкованою основою, с. 16.*

— Зафарбуйте той малюнок, де зображено ваше улюблене заняття.

4) *Читання вчителем.*

Про що думала Марійка

Діти гралися в піжмурки. Це така гра, коли всі ховаються, а один шукає. Той, хто шукає, мусить знайти всіх.

Заховалася маленька синьоока дівчинка Марійка під вербою і чекає. Шукає хлопчик Коля.

Ось він знайшов Ларису. Скрикнула Лариса, засміялася, вибігла зі схованки.

Потім знайшов Коля Петрика. Скрикнув Петрик, засміявся і теж вибіг зі схованки.

Бігають діти, сміються, а Марійку ніхто не шукає.

«Чому ж це про мене забули?» — думає Марійка. Прикро стало Марійці. Думає вона:

«Стоятиму під вербою літо, стоятиму осінь, зиму стоятиму. Засну, вкриє мене сніг, і пробудить весна. Стану тоненькою вербичкою, шукатимуть мене тато й мама, шукатиме Коля, шукатиме Лариса, шукатиме Петрик. Ніхто не знайде мене і всі сумуватимуть».

Так думала Марійка, і від цієї думки з очей її на траву скотилися дві сльозинки. Та в ту мить, коли сльозинки впали на зелену траву, хтось доторкнувся до Ма-

рійчиної руки. То був Коля. Він-таки шукав Марійку і знайшов.

(В. Сухомлинський)

— Чи потрапляли ви колись у подібну ситуацію?

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 16

✿ Гра «Склади прислів'я»

Не хвали сам себе	більше роби.
Менше обіцяй —	і у вогні не згорить.
Правда і в морі не втоне	нехай тебе інші похвалять.

✿ Гра «Хто правильно закінчить прислів'я»

Книга вчить, як на світі...
 Наука в ліс не веде, а з лісу...
 Треба нахилитись, щоб з криниці води...
 Друга шукай, а знайдеш...

✿ Гра «Добери приказку»

Коли хтось поспішає, кажуть:	Вчепився, як реп'ях у кожуха
Коли один одному докучає, тоді приказують:	Він не з одної печі хліб їв
Коли хтось вдає, що він все бачить і все знає, то говорять про нього:	Тиха вода береги рве
Коли хтось на перший погляд сумирний і чемний, але несподівано вміє гостро відповісти, говорять про нього:	Хіба тобі дощ за комір лле?
Коли хтось небажаний або непрошений прийшов, то говорять:	Він так тут потрібний, як п'яте колесо до воза
Коли щось до когось довго доходить, кажуть йому:	Віг пес через овес
Коли хтось робить якусь роботу поверхово, або розповідає про щось коротко і неточно, йому говорять:	Виліз на грушку, рвав петрушку і сказав: ах, яка смачна цибуля.
Коли хтось говорить таке, що «ні пришити, ні прилатати», то приказують йому:	Дід своє, баба своє
Коли в суперечці один одстоює одне, а другий — інше, говорять:	Говори до гори, а гора горою.

 Гра «Яке слово зустрічалось двічі» (на розвиток швидкості читання та уваги)

ліс книжка ягода соловей
звір фарби ялина щиглик
жук альбом суниця шпак
кущ зошит малина ворона
ліс книжка абрикос сорока
ліс ранець суниця шпак
мох пензлик вишня синиця
їжак зошит ялина журавель

РУХЛИВІ ІГРИ

Сірий вовк

Вибраний лічилкою вовк ховається, а діти, рвучи траву, примовляють:

І рву, і рву горішечки,
Не боюсь вовка нітрішечки,
Вовк за горою.
А я за другою.
Вовк у жупані,
А я в сарафані.

Після цих слів вовк вибігає і ловить, а всі розбігаються. Кого вхопить, той стає вовком, і гра продовжується.

Гречка

Всі діти беруться за руки і піднімають ліву або праву ногу. Зоставшись на одній нозі, починають скакати в один бік, приспівуючи:

Ой чук, гречки,
Чорні овечки.
А я гречки намелю,
Гречаників напечу.

Кози

Вовк десь за кущами. Коза зганяє козенят, щоб сиділи всі вкупі і не йшли з хати, бо неподалік вовк:

— Сидіть, дітки, вдома.
Я піду в ліс по дрова,
Вам каші наварю,
Молока принесу,

Вони й сидять купкою. Приходить вовк.

— Що ви, дітки, робите?

— Граємось! Скачемо! Кашу їмо!

Хто що хоче, те й каже.

— А де ж ваша мамка?

— Пішла в ліс по дрова.

— Ваша мамка дика, з'їла індика! — та й ну ловить козенят, а ті врозтіч. Кого піймає, той буде вовком. Як надійде коза, то віджене вовка і знову зганяє козенят:

— Сидить, дітки, вдома,
Я піду в ліс по дрова,
Вам сунічок принесу!
Гра починається спочатку.

Квочка

Забивають в землю кілочок, прив'язують мотузку до кілочка; по вибору хтось у дітей стає за квочку і, взявшись за кінець мотузка, ходить колом під приспів:

Ходить квочка коло кілочка,
Водить діточок, дрібних квіточок.
Діти-квіти: «Квок».

Усі розбігаються, хто куди, а квочка, квочучи, ловить їх та збирає до купи.

На чім стоїш?

Якщо випаде жмуритися (з зав'язаними очима) хлопчикові, то між ним і гравцями відбувається такий діалог:

- На чім стоїш?
- На шпильках.
- Чому тебе не коле?
- Бо я в червоних чобітках.
- А хто тобі їх робив?
- Стефанко.
- Біжи, біжи! Лови його!

Гравці при цьому поведуться так само, як і з жмуркою-дівчинкою. Той, хто піймається, стає жмуркою, і один з діалогів повторюється.

Зайчик

«Зайчик» стає всередину кола, береться за голову і робить хворобливий вигляд. Хоровод при цьому співає:

Ішов, ішов зайчик по воду
Та й вдарився чолом у воду.
Рух і спів прискорюється.
Котрі були в батенька,
Котрі були в матінки,
На базар ходили
І ніжки помили,
То в ті, то в ті ворота
А наші ворота позамикані,
Жовтим піском засипані.

На кінець пісні танцюють всі і заєць теж, але в той же час він вибирає момент і проривається крізь ланцюг, а всі його ловлять. Хто спіймає — стає зайцем і гра продовжується.

Ігри — жартівливі діалоги

***

- Підеш до баби по сіль?
- Гей.
- А не боїшся її псів?
- Ні.

При цьому злегка дмухають в очі. Якщо кліпне, значить боїться псів, а ні — то не боїться.

***

- Був у лісі?
- Був.
- Рубав дрова?
- Рубав.
- Бачив вовка?
- Бачив.
- Боявся?
- Ні.

При цьому махають хустинкою перед очима. Якщо кліпне, то боїться, а не кліпне — не боїться.

***

- Ми з тобою йшли?
- Йшли.
- Кожух знайшли?
- Знайшли.
- Я тобі кожух дав?
- Дав.
- Ти кожух взяв?
- Взяв.
- А де ж він?
- Та що?
- Та кожух!
- Та який?
- А ми з тобою йшли?...

***

- А пас ти кози?
- Пас.
- А були морози?
- Були.
- А брав вовк кози?
- Брав.
- А як коза мекотала?
- Ме-е-е, ме-е-е, не бери мене,
Візьми пастуха, бо я ще суха.

***

- Як тебе звать?
- Михайло!
- А робити хочеш?
- Нехай-но!
- А борщу?
- Не хочу!
- А пирога?
- Хоч би два!

ПРИРОДА НАВКОЛО НАС

УРОК 17

Тема. Жива і нежива природа. Що належить до природи.

Мета: формувати поняття «природа», розвивати вміння спостерігати за об'єктами природи, вміння групувати предмети за певними ознаками (належить чи не належить до живої природи). Виховувати любов до природи, шанобливе ставлення до речей, які створені людиною.

Обладнання: діапозитиви із зображенням живої і неживої природи, ілюстрації, картки, плакат.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Повторення вивченого матеріалу.

— Які ігри вам подобаються?

— Які ваші улюблені іграшки? Чому?

2. Проблемний вступ до уроку. Відгадування загадок.

□ Куди підеш — всюди маєш, хоч не бачиш, а вживаєш (*Повітря*).

□ Голуба хустка, жовтий клубок, покачається, людям усміхається (*Небо, сонце*).

□ Над бабиною хатою висить хліба скибина, собаки гавкають, а дістати не можуть (*Місяць*).

□ Торох, торох, розсипався горох, почало світати — нема чого збирати (*Зірки*).

□ Вірно людям я служу, їм дерева стережу: дзьоб міцний я маю, шкідників ним добуваю. (*Дятел*).

□ Хто на нізці невисокій — ніжнолиций, синьоокий — крізь проталини-віконця посміхається до сонця? (*Пролісок*).

□ Дуже товсті ноги маю, ледве їх переставляю, бо високий я на зріст, довгий ніс і кучий хвіст (*Слон*).

— Як ви гадаєте, всі ці відгадки, яким одним словом можна назвати? (*Природа*).

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми і завдань уроку.

Сьогодні на уроці ми будемо говорити про природу: живу і неживу, що відноситься до природи, а що ні, що зроблено руками людини.

2. Демонстрація діапозитивів і розповідь вчителя.

Сонце, зорі, небо, повітря, вода, рослини, тварини, людина — це все природа. Все, що зроблено руками людини не відноситься до природи.

- А що саме, назвіть? (*хата, меблі, автомобіль...*)

- Що зроблено руками людини в нашому класі? (*Відповіді учнів*).

Жива природа — це рослини, тварини і люди. Саме в такій послідовності природа створила живе на Землі. У світі природи все взаємозв'язане. Життя рослин, тварин і людей знаходиться в залежності від сонячної енергії, повітря, води і ґрунту. Сонце, вода, ґрунт — життя рослинам. Без повітря і води не можуть жити ні тварини, ні люди. Усе живе народжується, живиться, дихає, росте і вмирає.

Нежива природа — це Сонце, Місяць, зірки, повітря, вода, ґрунт. Нежива природа немає ознак живої природи. Отже жива природа впливає на неживу. Рослини очищають повітря, збагачують ґрунт. Люди повинні любити і берегти природу.

— Як саме ви оберігаєте природу?

Фізкультхвилинка

Повітря нам потрібне всім
І дорослим, і малим.
Мені, тобі, звірятку, пташці,
Листочку, квіточці, комашці,
Чи під воду ми пірнаєм —
Все ж повітря споживаєм.
Комашка по землі повзе —
І та повітрям дихає.
Вітер крила обертає молодого вітряка
І вітрила надуває величезного човна,

А щоб повітря чистим було,
Потрібно, щоб дерев багато росло.

3. Робота з підручником, с. 54, 55.

- Які предмети не є природою? Чому?
- Перелічіть, які предмети відносяться до живої природи? Чому?
- Що не відноситься до живої природи? Чому?

4. Гра «Живий, неживий».

Вчитель називає ряд предметів. Якщо предмети відносяться до живої природи — діти плескають в долоні, якщо до неживої природи — сидять тихенько.

Вовк, гори, каштан, ведмідь, тюльпан, місяць, риба, зорі, вода, комар, сніг, гриби, веселка, школяр...

5. Відгадування загадок.

— Як ви гадаєте, зміна пір року — це є природа?

***

***

Спустилися поля,
мокне земля,
дощ поливає,
коли це буває? (*Восени*).

***

Тане сніжок,
оживає лужок,
день прибуває,
коли це буває? (*Весною*).

***

Сніг на полях,
лід на річках,
хуга гуляє.
Коли це буває? (*Взимку*).

Сонце пече,
липа цвіте,
жито доспіває.
Коли це буває? (*Влітку*).

6. Робота у зошиті з друкованою основою, с. 31.

- Роздивіться уважно малюнки.
- Як ви гадаєте, що зображено на них? (*Пори року*).
- Чому?

Висновок: Відбуваються зміни в природі.

— Про яких сестер говориться?

Перша сестра — від квітів рябіє,

Друга сестра — палить, як вогнище,

Третя сестра від дощів мокра,

А четверта сестра сувора..... жах!

— Підпишіть охайно малюнки. Розфарбуйте улюблену пору року.

Фізкультхвилинка

Ми дзвіночки,
Лісові дзвіночки,
Славим день, славим день,
Любим Сонце,
Небосхил і Сонце.
Світлу тінь, світлу тінь.
Линьте хмари,
Ой, прилиньте, хмари
В ясний день, в ясний день.
Хай по полю, Золотому полю
Ляже тінь, ляже тінь.
Хай схитнеться —
Жито усміхнеться
Тінь, тінь.

7. Розповідь вчителя.

Людина дістає від природи все, що їй потрібно для життя: тепло, повітря, їжу, одяг, житло. Вона вивчає природу, щоб уміти використовувати її багатства.

За зразками природи побудувала мости, човни, приглядаючись до польоту птаха, людина зробила літак.

Ви милуєтесь квітучою черемхою, польотом птаха, метелика, співом соловейка...

А знаєте ви, що зелений колір — колір листя, трави, заспокоює людину, знімає втому.

Природа зміцнює здоров'я. Ігри на свіжому повітрі, купання в річці, на морі, прогулянки в лісі — загартовують людину.

Спілкуючись з природою, треба пам'ятати: не кривдь братів наших менших, не ламай гілок, не зривай квітку, не губи дерево, щоб зламати його потрібна хвилинка, а виростити його — потрібні роки.

У народі є звичай: народжується дівчинка — садять калину, щоб росла дівчинка така красива, як калина, а хлопчик народжується — садять дуб, щоб дитина була сильна, здорова.

Природа щедра до нас. Відплатіть їй своєю добротою, увагою.

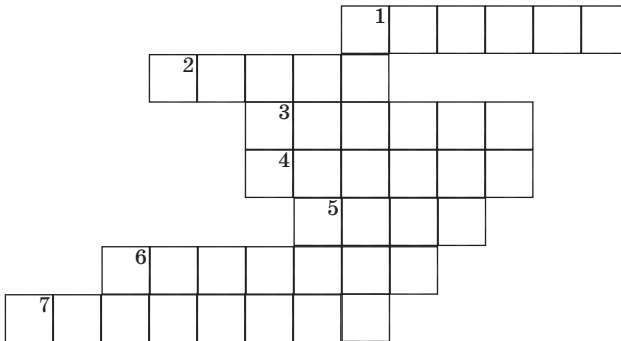
III. Формування вмінь та навичок

1. Гра «Вибери»

(Вчитель читає вірш, а дітям дає завдання по рядах: 1 ряд — запам'ятати і потім назвати предмети живої природи, 2 ряд — неживої природи, 3 — ряд предмети зроблені людиною).

Синє небо, синє море,
Білий парус вдалині.
Понад морем гори
Й білі хмари, наче сніг.
На матросах білий одяг,
Тільки сині комірці.
І біленька Ляля
Ходить з синім м'ячиком в руці.

2. Розгадування кросворду.

1. Двічі родився,
У школі не вчився,
А години знає. (Півник)
2. Ніс довгий,
Голос тонкий,
Хто його вб'є.
Свою кров пролле. (Комар)
3. Влітку і взимку
Вбрання одне,
Та кличуть дітки
Завжди мене,

Щоб я на свято.
До них прийшла,
Цяцьок багато
Їм принесла. (*Ялинка*)

4. В земляній сиджу коморі,
А коса моя надворі. (*Морква*)

5. Не дід, а з бородою.
Не бик, а з рогами.
Не корова, а доїться. (*Коза*)

6. Буркотливий, вайлуватий,
Ходить лісом дід кудлатий.
Одягнувся в кожушину,
Мед шукає й ожину,
Літом любить полювати,
А узимку — в лігві спати.
Як зачує він весну —
Прокидається від сну. (*Ведмідь*)

7. Срібна зірка, біла-біла,
На долоню теплу сіла.
І як сіла, то й розтала —
Голуба водиця стала. (*Сніжинка*)

— Прочитайте слово (*Природа*)

3. Робота в зошиті з друкованою основою, с. 32.

(*Самостійно позначити ті предмети, які відносяться до живої природи, розфарбувати предмети, які відносяться до неживої природи*).

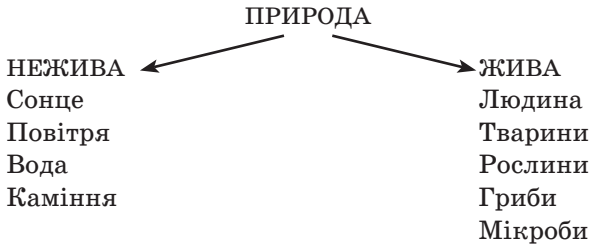
4. Читання вірша вчителем.

Буду я природі другом.
Йтиму садом, полем, а чи лугом.
Буду я природі вірним другом.
Не столочу навіть і трави,
Я скажу їй: — Зелений, живи!
Коли лісом буду я іти,
Теж посію зерна доброти.
Побажаю дереву і пташці,
Щоб віки жили у мирі й щасті!

(*С. Жупанин*)

— Як ви гадаєте, які зерна доброти можна посіяти в лісі?

5. Читання з плакату.

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 17

Народні прикмети

- Чим тепліший і сухіший вересень, тим пізніше прийде зима.
- Багато грибів восени — чекай неврожаю.
- Пізній листопад — до сурової й тривалої зими.
- Влітку хмари плывуть високо — буде гарна погода.
- Літо з дощами — осінь з грибами.
- Зацвіла калина, шипшина і суніці — скоро з'являться сиріожки.
- Дощове літо — гнила зима.
- Граки рано прилетіли — на теплу весну.
- Якщо весною береза раніше вільхи викине листя — буде літо сухе, а якщо вільха перша розпуститься — замучать холод і дощ.

Прислів'я та приказки

- Зимове сонце — як мачушине серце: світить та не гріє.
- Як лютий не лютуй, а весна прийде.
- Без дощу і трава не росте.
- Земля годує, але сама їсти просить.
- Де багато пташок — там нема комашок.
- Зрубав одне дерево — посади три.
- Доглядай землю плідну, як матір рідну.

Скоромовки

Соню сонечко любило,
Йй волосся золотило,
Ластовиннячком кропило.
Сидить праля та й пряде —
Сніг — іде, іде,
Нитка рветься де-не-де,
А вона пряде, пряде.
На городі бараболя,
Горох, біб і квасоля,
Морква, огірки, буряк,
Редька, мак і пастернак.

Загадки — добавлянки

Відома звiку рiдина,
Усяк її вживає,
Буває хмаркою вона,
Пуширкою буває,
Бува, як скло, крихка, тверда —
Звичайна (пiдкажiть!..) (*Вода*).

Тиша... вiн за обрiй зник,
Небо чисто вiтер...
Незвичайний мандрiвник —
То звичайно... (*Вiтер*).

Наче птиця, крила має,
Все лiтає i спiває:
— Я медок вам ношу,
Не чiпай же, бо вкушу.
Так лякає нас мала,
А зовуть її... (*Бджола*).

В небi хмаронька пливла,
Хмарка сльозки пролила
На капусту, буряки,
На зеленi огiрки,
I на трави, i на хвоц...
То не сльози — то йде... (*Дощ*).

Лиш торкнись до колючок,
Вiн згортається в клубок.
Хто ж такий вiн, цей дивак?... (*Їжак*).

Вмiйте природу любити

Вмiйте природу любити,
Вам у походи ходити
I мандрувать, любi дiти,
Вмiйте ж природу любити,
Кожний стеблинцi радiти,
В полi, у лiсi, над яром —
Квiти, дерева i трави
Цвiту не вирви задаром,
Гiлки не втни для забави
Оберiгайте ж повсюди
Шлях i стежиночку в гаї,
Все це окрасою буде
Нашого рiдного краю.

(*П. Синиченко*)

Дiдусь i яблуня

Дiдусь садив яблунi. Йому сказали:
— Для чого тобі цi яблунi? Довго чекати з цих яблунь плодiв, i ти
не з'їси з них яблука.

Дідусь відповів:

— Я не з'їм — інші з'їдять, мені спасибі скажуть!

Правила поведінки на природі

1. Не ламай гілки дерев і кущів.
2. Не пошкоджуй кору дерев.
3. Збираючи лікарські рослини, частину з них залиши природі.
4. Не руйнуй мурашників.
5. Не руйнуй пташиних гнізд.
6. Не лови диких тварин і не принось їх додому.
7. Не рви квітів, вони потрібні рослинам.
8. Не вбивай живе.
9. Взявши в природі — компенсуй втричі, зрубав дерево — посади три.
10. Пам'ятай! У хворій природі не можна залишатися здоровим.
11. Пам'ятай: природа — окраса твого краю. Лише говорити про охорону природи мало — потрібно діяти.

УРОК 18

Тема. Сонце. Про що можна дізнатися спостерігаючи за Сонцем.

Мета: формувати уявлення дітей про Сонце, про залежність життя живої природи від сонячного тепла і світла. Розвивати уміння спостерігати за об'єктами природи, встановлювати зв'язки між висотою Сонця на небі і з'ясувати, чому бувають пори року: весна, літо, осінь, зима. Виховувати любов до природи, дбайливе ставлення до навколишнього світу.

Обладнання: ілюстрації із зображенням пів року, глобус, малярні фарби, горщик з пророслим насінням квасолі, ілюстрації до казки «Сонце і Вітер», сигнальні картки. Іграшковий електропоїзд з причепленими вагонами, малювання сонечка із завданнями.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Повторення матеріалу попереднього уроку.

Біжить річка по камінню,
По твердому, по крутому,
По гострому, по слизькому,
Біжить річка дні та ночі —

Дороге каміння точить.
Біжить річка, поспішає.
Із каміння не звертає:
Бо каміння — дно найкраще.
Не замулиться нізащо.

— Ви щойно прослухали вірш, скажіть, що з цього вірша належить до неживої природи?

2. Гра «Хто більше».

Учні діляться на дві команди. Одна команда називає предмети живої природи, друга — предмети неживої природи. Виграє та команда, яка називає більше предметів.

3. Проблемний вступ до уроку.

Загадка.

Всі його люблять, всі його чекають,
А хто подивиться — кожен скривиться. (*Сонце*).

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Сьогодні на уроці ми будемо справжніми мандрівниками. Помандруємо у всі пори року, заглянемо в гості до Місяця і Сонечка.

Мандрувати будемо на електропоїзді.

2. Перша зупинка «Сонечко».

Наш спільний дім, Земля, не може існувати без Сонця. Воно дає усьому живому світло, тепло і життя. Сонце — то велетенська розжарена куля, що складається з газу і випромінює багато тепла і світла.

Ми щодня зустрічаємось з Сонечком. Якщо уявити, що Сонце зникне, тоді все живе на Землі загине, буде завжди ніч, все замерзне, Земля вкриється товстим шаром криги.

На щастя, такого ніколи не станеться. Сонце — джерело життя на Землі.

Щоб доїхати на поїзді до Сонця — життя не вистачить, а промінчик Сонця доходить до Землі за 8 хвилин 20 секунд.

Хвилинка-цікавинка

До Місяця турист пішки пройшов би за 40 років, а до Сонця — за 15 тисяч років. Ракетою до Місяця долетіли б за півдня, а до Сонця — півроку.

А ось і перше завдання посилає нам Сонечко.

Відгадайте загадку:

Хто однаково всіх любить?
Всіх однаково голубить?
Кожний скося тільки гляне,
А обняти не дістане? (*Сонце*).

Світлофор горить зелений, далі їдемо, їдемо.

3. Зупинка друга — «Сонячна долина».

Важко повірити, але зірки, які світять вночі і Сонце, яке світить вдень, однакові.

Сонце — теж зірка, але близька до Землі. Наша Земля рухається навколо Сонця. Ось подивіться на глобус — це модель Землі. А це — Сонце. Земля рухається по своїй доріжці. Промінчики від Сонця рухаються тільки прямо, нікуди не звертаючи, якщо зустрічають перешкоду на своєму шляху, вони її не можуть обійти і з'являється тінь.

А) Візьміть підручник, поставте навпроти сонячного проміння. Чи проходить воно через папір? З чого це видно?

Б) Підійдіть до вікон.

— Чи проходить сонячне проміння через скло?

4. Під'їжджаємо до третьої зупинки «Сонячне тепло і світло».

Перед вами два горщики з паростками квасолі. Опишіть, які паростки в горщиках?

— Чому вони різні? Докажіть.

— Який висновок? (*Все живе тягнеться до Сонця, до його світла і тепла*).

5. Зупинка четверта «Фізкультхвилинка».

Сонечко прокинулось.
В різні боки повернулось.
Потім весело всміхнулось.
Кругом себе обернулось.

6. Зупинка п'ята «Пори року».

1) Рух Землі і Сонця дав змогу з'явитися на нашій планеті рослинам, тваринам і людям.

2) Зверніть увагу на малюнки.

— Скажіть, які пори року намальовані?

— З чого це видно? Обґрунтуйте відповідь.

3) Робота бригадами. Завдання 1 бригаді — скласти розповідь про весну; 2 бригаді — про осінь; 3 бригаді — про літо; 4 бригаді — про зиму.

Гра «Що переплутав художник».

На малюнках зроблені помилки, діти повинні назвати їх. Одна дитина словесно «виправляє» помилку художника, а останні, якщо згодні, показують на сигнальних картках зелений колір, якщо ні — червоний і виправляють ведучого. Хто виправив помилку, стає ведучим.

7. Зупинка шоста «12 місяців».

Ось ми під'їхали до дуже відповідальної зупинки, нам Сонечко дає завдання, щоб ми виконали його і поїхали далі.

Трійка, трійка прилетіла.

Коні білі в трійці тій.

А в санях сидить цариця —

Білокоса, білолиця.

Як дмухнула холодком,

Все прикрилось сріблом (*Зима, зимові місяці*).

— Назвіть зимові місяці.

Взимку Сонце стоїть низько, від цього стає холодно. Морози лютують. Дмуть холодні вітри. На землю падає сніг. Дуже важко тваринам і птахам. Деякі птахи відлетіли в теплі краї, а деякі — залишились.

Завдання 1 ряду: — Які птахи відлетіли?

2 ряду: — Які птахи залишились?

— Як ви допомагаєте птахам?

По-різному зиму зустрічають і звірі. У більшості з них відростає густе, пухнасте хутро. Деякі заготовляють їжу на зиму: білочки, миші-полівки, хом'яки. Деякі на зиму засинають: ведмеді, їжаки, борсуки.

Вона приходить з ласкою,
Зі своєю казкою,
Чарівною паличкою крутне —
І в лісі пролісок зацвіте. (*Весна*).

— Назвіть весняні місяці.

Сонечко піднімається все вище і вище, дужче пригріває нашу Землю. Вона звільнюється від снігу, течуть струмки, скресає крига. Прилітають птахи з вирію, просянаються тварини, які засинали, зацвітають перші весняні квіти. На деревах з'являються бруньки.

— Яка пора року змінює весну?

— Які ознаки літа ви можете назвати? Чому?

Теплий, довгий-довгий день.
Вдень — маленька тінь,
Зацвітає в полі колос,
Подає коник голос,
Дозрівають полуниці,
Що за місяць, скажи. (*Червень*).

Їде літо на коні
Та й несе гарячі дні.
Зацвіли пахучі липи,
А цей місяць зветься.... (*Липень*).

Листя клена пожовтіли,
У країни півдня полетіли
Швидкокрилі стрижі.
Що за місяць, підкажи. (*Серпень*).

— А ось все Сонце нижче опускається над Землею. Його промені погано нагрівають землю. З кожним днем стає холодніше. Дні стають коротшими, а ніч довшою.

Непомітно з'явилася осінь —
День коротшим стає щодоби.
Глянь берізки — уже златокосі;
І в дубів багрянють чуби.
Вже у теплі краї відлетіли
Сонцелюби — дзвінкі журавлі,
Не страшні їм тепер заметілі
На далекій південній землі.

(*В. Бичко*)

З настанням осені комах стає все менше і менше. Вони поховалися хто де: хто під кору дерева, хто в шпаринки, хто зарився в землю. Там вони спатимуть до весни.

У ставку жаби теж заховались в глибоку тіну і заціпеніли до самої весни, ждучи перших промінчиків тепла.

8. Зупинка сьома «Фізкультхвилинка».

Я лисичка, я сестричка,
Не сиджу без діла,
Я гусята пасла,
Полювать ходила.
А сьогодні у неділю,
Треба відпочити.
Свою хатку гарнесенько
Треба прикрасити.

9. Зупинка восьма «Долина Знань».

Робота з підручником, с. 56–57.

10. Зупинка дев'ята «Казкова».

Зараз ви послухайте казку «Сонце і Вітер».

Одного разу йшов по дорозі чоловік. Надворі холодно. Чоловік іде, поспішає, замерз, притискає до себе одяг.

Побачив Вітер чоловіка і говорить Сонцю:

— Я роздягну цього чоловіка, я сильніший від тебе.

Подув вітер, пішов холодний дощ, а чоловік не знімає теплий одяг, а навпаки, ще дужче притискає до себе, щоб вітер не задував.

Нічого не зробив Вітер з чоловіком, а лагідне Сонечко пригріло, посміхнулося, приласкало чоловіка своїми гарячими промінчиками. Стало жарко чоловікові, зняв він теплий одяг. Іде не поспішаючи, радіє Сонечкові.

І зрозумів Вітер, що не завжди сила може перемогти.

— Як ви гадаєте, чому Сонечко перемогло?

— Що зрозумів Вітер?

III. Формування вмінь та навичок

1. Зупинка десята «Дошка Випробувань».

Робота в зошиті з друкованою основою, с. 33.

Розгадування кросворду.

1. Назвати місяці — пелюстки.
2. Написати пори року — листя.
3. В середині написати слово:
За лісом, пралісом золота діжа стоїть.

2. Ви дуже добре працювали. Справились з усіма завданнями. Сонечко задоволене вашою роботою.

- Вам сподобалась ця мандрівка?
- Що несе нам Сонце?

Крапля Сонця

На травиночки малі
Крапля сонця впала.
Ледь торкнулося землі —
Я на хвильку перестав
У садку копати,
До грудей землі припав
Нишком біля хати.
Слухав, як росте трава,
Зацвітають квіти,
Як мурашка ожива,
І сміються діти,
Дзвонять в кузні ковалі, —
Гарна музика землі.

(М. Чепурна)

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 18

Поезії про пори року

***

Весна зиму проганяє,
І зелений по землі
Весна килим розстилає,
Із ірію журавлі
Летять високо ключами,
А степами та шляхами
Чумаки на Дін пішли.

(Т. Шевченко)

***

Вийди, вийди, сонечко,
На дідове полечко,
На бабине зіллячко,
На наше подвір'ячко,

На весняні квітоньки,
На маленькі дітоньки,
Там вони граються,
Тебе дожидаються.

(У. Кравченко)

Весна

Грає сонце промінцями,
Білий сніг стає струмками,
І, співаючи, струмки
Шлях знаходять до ріки.

Річка ширшою стає,
В річці сонце устає,
Біля сонця риболов
Тягне срібний свій улов.

(М. Стельмах)

***

Надійшла весна прекрасна,
Многоцвітна, тепла, ясна,
Наче дівчина у вінку,

Зацвіли луги, діброви,
Повно гомону, розмови
І пісень в чагарнику.

(І. Франко)

***

Весна, весна! Радійте, дітки...
Весна, весна! Радійте дітки!
Ховайте швидше саночки!
Немов пташки, летять із клітки, —
З кімнати, з хати у садки.
А там, в садочках, — сонце, співи,
В траві фіалки зацвіли...
Джмелі і бджілки загули,
І скрізь метелики щасливі.

(Олександр Олесь)

Літо

Літо зверху зелене, а в середині — мов кавун.
Літо солодке від зорі до зорі.
Засмаглі хлоп'ята, як зернята в кавуні,
Перекочуються,
Перегукуються,
Пересміюються
Від одного краю землі до другого.

(М. Воробйов)

Літо

На причілку сиділо літо,
Прийшла кицька,
Хвостиком призьбу змітати.
— Хто ти, що робиш?
Питає.
— Літо я, — каже літо, —
З сонечком розмовляю.

(Л. Силенко)

Сунички

Під маленькими ялинками,
У смарагдовій траві,
Літо виросло суничками —
То по одній, то по дві.

Ой, сестричко — яличко,
Ти не дряпай моє личко,
Я суничок назбираю,
Жменьку мамі і собі!

(Л. Костенко)

Осінь

Їде осінь на рябому коні.
Рябі в осені дні:
То сизая хмара низенько нависне,
То ясне сонечко весело зблисне.

(В. Пена)

Як швидко літо промайнуло...

Як швидко літо промайнуло!
Прийшла осіння пора.
Немов на крилах полинуло
Кохане літечко з двора!...
Садок марніє потихеньку,
Пожовклі падають листки,

Вітерець не віє вже тепленько, —
Жене понурії хмарки.
Посох горошок на городі,
Мачок вже цвіт давно забув,
Високий соняшник на грядці
Журливо голову схилив.

(Олена Пчілка)

Вересень

Звозить Вересень в комори
Кавуни і помідори,
Спілих яблук, груш і слив
Цілі гори натрусив.
І вантажать гарбузи

На машини і вози...
Їде до гаю, де гриби
Виростають щодоби.
На чолі іскриться піт —
Сто турбот і сто робіт.

(М. Сингаївський)

Срібні дерева

Срібні дерева,
Срібне гілля,
Сріблом пухнастим
Вкрита земля.
Срібні
У синьому небі
Хмарки,

В срібних заметах
Срібні стежки.
Срібний-пресрібний
Ліс приберіг
Білочки срібний-
Срібний горіх.

(Л. Первомайський)

***

То не квіти у садках,
Висне іній на гілках.
Ой в садках, ой в садках
Висне іній на гілках,
По доріжках, по стежках
Біло, срібно, тихо так.

Біло так, тихо так.
На доріжках, по стежках.
Тільки пташечка цвірінь:
Любий синку, хлібця кинь!
Ой цвірінь, ой цвірінь,
Люба доню, хлібця кинь!

(М. Підгорянка)

Пори року

Весела, гарна й кучерява
Маленька дівчинка Весна
Віжить, сміється, сіє трави,
І пісня ллеться голосна.
По всіх усюдах пісня лине,
Усе пробуджує від сну,
І всі комашки, і рослини
Вітають дівчинку Весну.
І луг зелений зацвітає,
І свіжим листям гай шумить.
А дівчинка росте, зростає
Не щогодини, а щомить.
Це не дитя вже — подивіться
На гарну дівчинку струнку:
Вона збирає полуниці
І стиглі вишні у садку.
І, світлом сонячним залита,
Глядить, щоб далі все росло
Її тепер вже кличуть Літо.
Хороше Літечко прийшло!
Дні йдуть — і золота пшениця
Додолу хилить колоски
А дівчина вже молодиця! —
Виходить в поле залюбки.

Турбот і справ у неї досить,
В роботі їй не заважай:
Це працююта й щедра Осінь
Збирає добрий урожай.
Ще й помахне пташкам привітно:
— До вирію летіти час!
І жовте листя непомітно
З дерев зриває раз у раз.
Злітає листя, жовтий килим
Лягає з шурхотом до ніг
А вже на нього пухом білим
Сідає перший білий сніг.
Вже зникла дівчинка колишня,
І молодиці вже нема —
І тільки бродить в білій тиші
Бабуся лагідна — Зима.
Вона вкриває льодом води
Усіх ставків, озер і рік.
Під сніг ховає в полі сходи,
Щоб лютий холод їх не пік.
Велить, щоб віхоли гуділи,
Хилили все живе до сну...
І все спочине...І зраділо
Зустріне дівчинку — Весну!

(Н. Забіла)

Розмова про сонце

Дитина Скажи мені, мати, де йде сонце спати?
Мати За високу гору, в золоту комору.
Дитина А хто йому стелить на білій постелі?
Мати Зіронька вечірня, гарна, як царівна.
Дитина Хто ж його колише усе тихше й тихше?
Мати Соловей піснями, тиха нічка снами.
Дитина А які сни має, коли засинає?
Мати Сняться йому квіти, що вдень для них світить.
Дитина А хто його збудить, як світати буде?
Мати Пташечки веселі збудять із постелі.
Дитина А на що, як встане, то найперш погляне?
Мати На дітей, серденько, чи встають раненько.

(М. Підгорянка)

Народні прикмети

- Грім у вересні — на теплу погоду.
- Сухий вересень — на пізню зиму.
- Ранній падолист — на холодну зиму.
- Який перший день грудня, така й уся зима буде.
- Чистий блакитний колір неба взимку — ознака стійкої ясної погоди.

- Як уночі іній на дерева ліг — не випаде сніг вдень.
- Перед потеплінням шибки у вікнах і в мороз потіють.
- Сніг до дерев прилипає — на тепло.
- Якщо з берези тече багато соку — літо буде дощове.
- Квіти пахнуть здалека — на вітер.
- Багато було пролісків — гарно вродить картопля.
- Зацвіла горобина — скінчилися приморозки і надовго встанови-
лось тепло.
- У червні люди раді літу, а бджоли цвіту.
- Липень — вершина літа.
- Погане літо буває, як сонця немає.

Бо Сонце єдине

Сидить школяр за столом у садку й виконує завдання. А завдання йому таке: «Подивись навколо себе, роздивись кожну річ і порівняй її з іншою річчю».

Замислився школяр. Над головою — тремтять листочки осики. Тремтять і все шепочуть, немов якусь таємницю гомонять. Ніби першокласниці, що вийшли на перерву й таємниче щось розповідають одна одній. Подивився школяр дотолу, побачив два зелені листки й між ними — білі квітки. Це конвалія. Ой, як схожі квітки конвалії на кришталеві дзвіночки. Здається, доторкнись — і вони зазвенять.

Десь дзижчить бджола. А ось чути низьке гудіння — це джміль. Заплющив очі школяр, і уявляються йому дві струни, одна тонка, а друга товста. Сидить музикант, торкається обох струн — ось із чим можна порівняти дзижчання бджоли і гудіння джмеля.

А це запищав десь комарик. Писк його тоненький, тоненький. З чим його порівняти? Мабуть, із сопілочкою, зробленою із стеблини кульбаби. Якби заграти на ту сопілочку, то було б схоже на комариний писк. Заходить сонце. Небо на заході червоніє. Воно схоже на велике-велике макове поле. Безліч макових квіток розквітли і всі одного кольору — рожевого. От якби дійти до макового поля — на милувався б красою.

Сонце торкнулося обрію. Сонце! Велике, багряне. З чим порівняти? Бо тільки воно — Сонце.

(В. Сухомлинський)

УРОК 19

Тема. Повітря. Рух повітря — вітер. Як дбати про чистоту повітря.

Мета: формувати уявлення учнів про вітер, його роль в природі. Розвивати вміння спостерігати за напрямком, силою вітру. Ознайомити дітей з властивостями повітря,

його значенням. Виховувати спостережливість, бажання дбати про чистоту повітря в приміщенні.

Обладнання: миска з водою, пуста пляшка, повітряні кульки, картки.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Дзвоник продзвенів.

Треба тихо сісти за парти,
Будемо добре працювати,
Будемо на уроці грати,
Будемо уважно вчителя слухати.

2. Повторення пройденого матеріалу.

Нагадайте, діти, про що ви довідалися на попередньому уроці?

— Що найбільше вам запам'яталося?

— Відгадайте загадки:

Хто рано-вранці не спіша
Надув червону кульку?
А як випустить із рук —
Стане раптом світло все навкруг. (*Сонце*).

У городі, на доріжці,
Під моїм віконцем,
Зацвіло сьогодні сонце
На тоненькій ніжці. (*Соняшник*).

Я комашка невеличка.
І до сонця я рідня
Маленька, на червоній спинці
Ношу я по чорній краплинці. (*Сонечко*).

3. Робота парами.

З а в д а н н я: складіть невеличку казку про Сонце, соняшник і сонечко.

(*учні розповідають свої казки*).

Сонце, Сонечко, Соняшник

Жило-було собі Сонце. Вранці воно вставало, вмивалося чисто росою. Сонечко було дуже добре і щедре.

Вдень завжди воно віддавало своє тепло Землі, а ввечері лягало спати за гори, вкривалося пуховою ковдрою — хмаринкою.

Одного разу помітило воно рослину, яка була кругла і жовта, на високій ніжці. Завжди вона поверталась до Сонця лицем. Сонце спитало:

— Чому ти весь час дивишся на мене?

— Як мені не дивитися, дуже я хочу бути схожим на тебе. Подаруй мені, будь ласка, свої промінці.

Сонечко подарувало свої промінчики і дало рослині ім'я — Соняшник.

Неподалік сиділа маленька непомітна комаха і гірко плакала. Їй теж дуже хотілося мати подарунок від Сонця.

Сонце і їй подарувало промінчики, які розфарбували його в червоний колір, а щоб комаху далеко бачили, воно залишило на згадку про себе чорні цяточки і назвало його Сонечком. Відтоді всі троє стали великими друзями.

4. Проблемний вступ до уроку.

Загадка:

— Куди підеш — всюди маєш, хоч не бачиш, а завжди вживаєш. (*Повітря*).

— Про що будемо говорити на уроці?

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми і завдань уроку.

Сьогодні цілий Урок ми будемо говорити про повітря, його значення в природі.

Земля оточена атмосферою. Атмосфера — це повітря, яким ми дихаємо. Хоча повітря є скрізь, відчутти його можна тільки тоді, коли воно рухається.

2. Практичне заняття 1.

Візьміть у руки листки паперу. Біля свого обличчя кілька разів різкими рухами помахайте.

— Що ви відчували? (*Легенький вітерець*).

— Чому він утворився?

- Рух повітря ми називаємо вітром.
- Якого кольору повітря? (*Невидиме, прозоре*).

Справді, повітря прозоре, безбарвне. Проте дуже товстий шар повітря має синій колір. Блакитне небо — це товстий шар повітря, який освітлюється Сонцем.

Фізкультхвилинка

Руки ставим до плечей.
Руки вгору почергово —
Вправу зробимо чудово.
Чітко руки піднімаєм,
Пальці вгорі розтискаєм.
Руки вже за головою,
Тож дивись перед собою.

Хвилинка-цікавинка

Повітря складається з кількох елементів, але найпотрібніший для людини — кисень. Кисень в атмосферу постачають рослини. Щороку з поверхні Землі піднімається 145 мільярдів тонн кисню. Люди і тварини не можуть жити без повітря.

3. Практичне заняття 2.

- Візьміть пусту пляшку, занурте її в миску з водою.
- Що ви побачили?
  - Як ви гадаєте, що то за кульки?
- Отже бульбашки — це і є повітря.

4. Робота з підручником, с. 59.

Роздивіться уважно малюнки:

- Чому не можна їхати на велосипеді, коли у нього пробите колесо?
- Чому хлопчик не тоне, сидячи на надувному каченяті?

5. Практичне заняття 3.

Діти надувають повітряні кульки. Одну з них пускають в миску з водою.

- Що ви помітили?
- Чому вона не тоне?

Читання речення з підручника.

Ображена кватирка скаржилася на свого господаря.

— Як ви гадаєте, чому квартира скаржилася на свого господаря?

— Що вона сказала?

— А у нашому класі, як ви гадаєте, що могла б сказати квартира?

6. Розповідь-бесіда.

Чисте повітря — одне з головних багатств навколишнього світу. На жаль з труб заводів у повітря потрапляють шкідливі речовини, воно забруднюється. Дихати забрудненим повітрям шкідливо. Там, де повітря забруднене, люди, тварини і рослини часто хворіють.

— Як необхідно всім дбати про чистоту повітря?

Охорона чистоти повітря — дуже важлива справа.

7. Робота з підручником, с. 60.

Подивіться на малюнки:

— Що називають вітром?

— Чи можна побачити вітер?

— Яку користь приносить вітер?

Фізкультхвилинка

Раз, два! Засміялись,
Кілька раз понахилялись.
Зайчик сонячний до нас
Завітав у світлий клас.
Будем бігати, стрибати,
Щоб нам зайчика впіймати.

8. Читання вірша та бесіда.

Вітрисько

— Чом, вітриську, розходився,

Хазяйнуєш у саду?

— Це я в листі заблудився

І дороги не знайду.

— А навіщо трусиш сливи

У некошену траву?

— Бо удався не лінивим,

Без роботи не живу!

— Ой, вітриську, робиш шкоду!

Угамуйся хоч на мить!

— Краще геть піду з городу,
В чистім полі буду жить! —
Звісив з тину босі ноги,
Свиснув — листя полягло.
І за мить впродовж дороги
Покурівся за село.

(Т. Коломієць)

- Про що говориться у вірші?
- Що робив вітер?
- Куди він пішов?
- Чи завжди однаковим буває вітер?

9. Гра «Добери слова».

До слова «вітер» доберіть слова — родичі. Є підказка.
Ось картки. Одна крапка — одна літера.

В І Т Е Р

В * * * * * (вітерець)

В * * * * * (вітрисько)

В * * * * * (вітрище)

III. Формування вмінь та навичок

1. Робота в зошиті з друкованою основою, с. 34, 35, 36.

- Як людина використовує повітря?
- Як люди приручили вітер?
- Без рук, без ніг, а ворота відчиняє. (Вітер)
- Що це? Воно таке велике, що займає цілий світ, воно таке маленьке, що в найменшу щілину зайде. (Повітря)

2. Гра «Закінчи речення».

- Без повітря не можуть жити...
- Вітер — це...
- Повітря є...
- Вітер буває...

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 19

Дуже, дуже розгойдаюсь
(Естонська народна пісенька)

Ось я трохи розгойдаюсь,
Розгойдаюсь і побачу,
Як на хуторі за лісом
Топлять лазню ведмежата,

А як більше розгойдаюсь,
То ще далі я побачу,
Як за річкою танцюють
Кози й вівці з пастухами...
Дуже, дуже розгойдаюсь —
І весь світ тоді побачу,
Як за морем-океаном
Догори ногами ходять.

Загадки

***

Лігун — шелестун,
Замітайло — клопотун
Усе листя полистав,
Усю хвою розчесав,
В усіх димах бруднився,
В усіх річках обмився. (*Вітер*).

***

Летить без крил і співає,
Прохожих задирає,
Одним проходу не дає,
Других він підганяє. (*Вітер*)

***

Сам не бачить і не чує,
Ходить, бродить, свище, виє.
Хто назустріч попадає —
Все б'є та обнімає. (*Вітер*)

Флейта і вітер

У саду на лавці сидів Музикант. Він грав на флейті. До його чудової пісні прислухалися і пташки, і дерева, і квіти. Навіть Вітер приліг під кущем і з подивом слухав гру на флейті. Грав Музикант про сонце в голубому небі, про біленьку хмаринку, про сіреньку пташечку — жайворонка і про щасливі дитячі очі.

Замовкла пісня, поклав Музикант флейту на лавку й пішов до хати. Підвівся Вітер з-під куща, прилетів до флейти та й подув з усієї сили.

Загула флейта, мов осіння негода під стріхою. Подув Вітер ще дуже, а флейта не грає — гуде та й гуде.

— Чому ж це так? — думає Вітер.

— Я залюбки можу вирвати дуба з корінням, скинути дах з хати. Чого ж флейта не підкоряється мені, не грає?

Вітерець і Дверна Шпарина

(*Казка*)

Якось Дверна Шпарина вихвалялася перед Вітерцем: мовляв, якби не вона, то Вітерцю було б зась потрапити до кімнати, а відтак, у кімнаті було б — вогко, затхло.

Почула це Людина, взяла та й розчинила настіж усі двері та вікна назустріч Вітерецю та Сонечку.

Засміявся Вітерець і почав гуляти. Розігнав хмаринки на небі. Виглянуло сяюче Сонечко та й освітило всі закутки в кімнаті.

Куди й поділася Шпаринка!

— Оце так вітерець! — подумала Людина.

— Оце так Людина! — подумав Вітерець.

УРОК 20

Тема: Вода в природі. Властивості води. Як дбати про чистоту водоймищ.

Мета: формувати уявлення учнів про воду, про зміни стану води, властивість води розчиняти деякі речовини, кругообіг води в природі. Розвивати спостережливість, уміння встановлювати взаємозв'язок з живою і неживою природою. Виховувати бережне ставлення до природи, шанобливе ставлення до води.

Обладнання: малюнки, плакати кругообігу води в природі, склянка з водою, сіль пісок, карта миру.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Повторення пройденого матеріалу.

— Рукавом махнув — дерево зігнув. (*Вітер*)

— Яку роботу виконує вітер?

Межі дерев'яні, а поля скляні. (*Вікна*)

— Що є у вікнах? (*Кватирки*)

— Навіщо вони існують? (*Щоб провітрювати кімнату*)

— А навіщо провітрювати кімнату?

2. Проблемний вступ до уроку.

Відгадування загадки.

В морях та ріках мешкаю,

Але часто в небо відлітаю.

А як наскучить їй літати,

На землю починає знов падати. (*Вода*)

— Здогадались? Про що піде мова?

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми і завдань уроку.

На сьогоднішньому уроці мова піде про воду — одне з найбільших багатств на землі. Ви дізнаєтесь і побачите на власні очі, якою буває вода, навіщо вона потрібна в живій природі.

2. Розповідь вчителя з елементами бесіди.

Вода необхідна всім живим істотам. Рослини, тварини, люди п'ють воду для того, щоб постійно поповнювати запаси в організмі. Без води живий організм гине.

Вода потрібна людям не лише для того, щоб пити. Водю людина вмивається, переодяг, готує їжу на ній. Водю люди поливають рослини, які вони вирощують для своїх потреб. Вода приводить в рух турбіни на електростанціях і в наших будинках є світло.

Подивіться на карту. Синій колір означає воду, інші кольори — суша.

— Як ви гадаєте, багато води на землі?

Вода займає три чвертини поверхні земної кулі.

— А чи знаєте ви, що більшість води не прісна, а солона? Прісної води не так вже й багато.

Прісна вода тече в ріках, струмках, озерах.

Вода приносить велику користь людині, тому вона повинна подбати про воду. Якщо не було б води, не було б нічого живого, адже всьому живому потрібна чиста вода.

Люди повинні будувати очисні споруди, щоб не забруднювати воду, повинні охороняти чистоту води і повітря, берегти воду.

**Я беру своє відерце
Я беру своє відерце
і біжу мерщій по воду,**

бо чекають на городі
помідори й огірки.
Цілу ніч вони не спали –
раннє сонце виглядали.
хочуть їсти, хочуть пити,
та не вміють говорити.
Ні очей, ні вух не мають,
та мене вони впізнають.
Їх щоранку напуваю,
їм я пісеньку співаю.
Помідори червоніють,
бо подякувати не вміють.
А зелені огірочки
тулять листя до руки.

(Г. Чубач)

- Чому дівчинка поспішає на город?
- Навіщо вода рослинам?

3. Оповідання «Бережіть воду».

Вода лилася з крана невпинною цівкою.

- Хто це тут порядкував? — суворо запитала Ніна.
- Та я руки мив, — почервонів Микола.
- А кран чого не закрутив?
- А хіба що? Вода ж ледь-ледь цідиться.
- Ледь-ледь, — а кухлик за хвилину повний. До вечора ціле озеро натекло б.

Де не взявся Гаврик. Він облизнувся, бо дуже хотів пити. Микола вилив воду з кухлика в мисочку. І Гаврик, помахаючи хвостом, заходився пити.

Тим часом кухлик наповнився знову. Микола полив на підвіконні квіти. Листочки примули розправилися і посвіжішали.

— Усім, і усім потрібна вода, — сказала повчально Ніна. — І людям, і птахам, і тваринам, і рослинам. А візьмемо машини. Автомобіль без неї не обійдеться. Трактор також. І заводи й фабрики без води не працюватимуть.

— Я все зрозумів, — сказав Микола і міцно закрив кран, щоб води даремно не текло ні краплини.

(Б. Вовк)

- А як ви бережете воду?

Фізкультхвилинка

Вийшли діти у лісок,
Заглянули за дубок.
Побачили зайчика,
Поманили пальчиком:
— Зайчик, зайчик, пострибай,
Свої лапки виставляй.
Почав заєць танцювати,
Малих діток забавляти.
Разом з зайчиком скоріше
Потанцюєм веселіше.

4. Відгадування загадок.

***

Дуже добродушна,
Я м'яка і слухняна,
Але коли я захочу,
Навіть камінь сточу (*Вода*)

***

У вогні не горить,
І в воді не тоне. (*Лід*).

***

Він пухнастий сребристий,
Білий, білий,
Чистий, чистий,
Ватою на землю ліг. (*Сніг*)

***

Ввечері родиться,
Ніч живе,
Вранці помирає. (*Роса*)

***

Я живу під самим дахом,
Навіть страшно глянуть вниз.
Я могла б жити вище,
Якби дахи там знайшлись. (*Бурулька*)

***

Коли чайник стоїть на плиті,
І в ньому закипіла вода,
Що виходить з його носика? (*Пара*)

5. *Бесіда з проведенням дослідів.*

— На що може перетворитися вода? Зараз ми самі в цьому переконаємося. Вода — це рідина.

Дослід 1.

Візьміть склянку з водою і перелийте в пусту склянку.

— Яка вода по кольору?

— Яка вона на дотик?

— Яка на смак?

— Як ви гадаєте, чи можна воду назвати мандрівницею? Чому?

Дослід 2.

Перший ряд дітей насипають у склянку води ложку цукру.

Другий ряд — ложку солі. Добре розмішують.

— Що відбулося з цукром?

— Сіллю?

— Куди зник цукор, сіль? (*Цукор і сіль розчинилися у воді*).

— Покуштуйте воду. (*Вона солона, солодка*)

Дослід 3.

Перший ряд насипають у склянку крейди, а другий ряд — піску. Добре розмішують.

— Чи розчинилися пісок і крейда?

— Яка вода стала? (*Каламутна, згодом крейда і пісок осіли на дно*).

— Як ви гадаєте, з чого утворюється сніг і лід?

— На що вони перетворюються, коли їх нагріти?

— Чи можна воду носити в ситі?

— Який віршик ми вчили на читанні?

(*Діти згадують і розповідають*)

Ми носили воду в ситі,

Та дерева не політи,

Воду в ситі не носити,

Саду ситом не полити.

— А яку воду можна носити в ситі? (*Сніг, лід*)

— Чому через деякий час після дощу калюжі зникають?

6. Робота за плакатом «Кругообіг води в природі».

7. Робота з підручником, с. 61,62.

Ми з'ясували, що вода існує в природі в трьох станах.

Вода — найголовніший розчинник на землі, вона може розчиняти у собі багато різних речовин.

Наші предки дуже шанували воду. Вважалося великим гріхом кинути в річку чи озеро сміття, камінь або плюнути.

Коли вмивали дитину промовляли:

«Мати моя, водо моя!

Мати — водице, мати — водичко!

Умий доні (синочку) личко».

Фізкультхвилинка

Руки вгору! Погойдали —

Це дерева в лісі.

Опустили і стріпнули —

Збив росичку вітер.

Руки в сторони, змахнули —

Летимо, мов пташки.

Приземлились, відпочили —

Руки-крила склавши.

Хвилинка-цікавинка

— Що буває після дощу влітку? (*Веселка*)

Веселка має сім кольорів. Це червоний, жовтогарячий, жовтий, зелений, блакитний, синій і фіолетовий колір.

Веселка з'являється, коли світить сонце і йде дощ. Її можна побачити тільки стоячи спиною до сонця, якщо перед очима спостерігача є хмара. Верхня частина її — червоного кольору, нижня — фіолетового. А між ними інші кольори веселки.

8. Робота з підручником, с. 63.

9. Гра «Закінчи речення».

Вода — це дощ, ...

Замерзла вода — це ...

Воду п'ють...

III. Формування вмінь та навичок

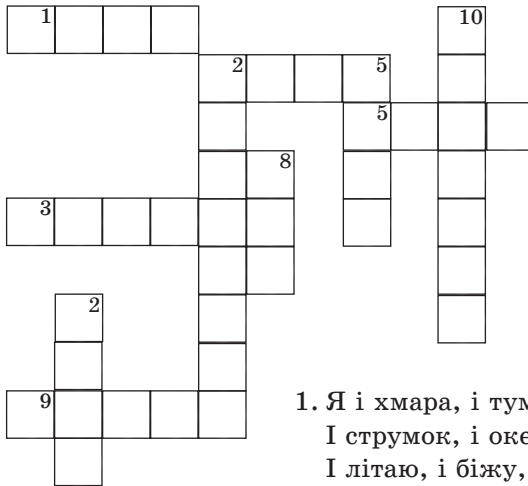
1. Робота в зошиті з друкованою основою, с. 37, 38.

— Відгадайте загадку:

Відома звіку рідина, Бува, як скло,
Усяк її вживає. Крихта, тверда —
Буває хмаркою вона, Звичайна (підкажіть) ...
Сніжинкою буває, (Вода)

— Чого не вистачає на малюнках? Домалюйте.

2. Розгадування кросворду.

1. Я і хмара, і туман,
І струмок, і океан,
І літаю, і біжу,
І скляною бути можу. (Вода)

2. Біленьке, пухнатеньке літає, як муха, залітає за кожуха (Сніжинка)

3. Що залишається після дощу? (Калюжі)

4. Я падаю на ваші хати.

Я білий-білий, волохатий.

Я прилипаю вам до ніг.

І називаюсь просто. (Сніг)

5. Сидить за подушками і

Стріляє галушками. (Град)

6. Ішла зоряниця — красна дівця

Через покоси, гублячи сльози,

Місяць дивився і засмутився,

Сонечко встало, слізки зібрало. (Роса)

7. Кінь біжить, земля двигтить. (*Грім*)
 8. Текло, текло та й лягло під скло. (*Лід*)
 9. Не кінь, а біжить,
     Не ліс, а шумить,
     Не кріт, а землю риє. (*Річка*)
 10. Червоне коромисло через річку повисло. (*Веселка*)

3. Читання вірша.

Джерельце під вербою
 Виблискує водою.
 Прийду до нього
 Й до ладу
 Порозчищаю, обкладу.
 І задзвенить, і заспіва
 Вода джерельна, мов жива.

(*Л. Костенко*)

Висновок: Кожна людина повинна дбати про воду.

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 20

	***	
З гір на долину Біжу, стрибаю, рину! Місточки збиваю, Всі гребельки зриваю,		Всі гатки, всі запруди, Що загатили люди, - Бо весняна вода, Як воля, молода!
		(<i>Леся Українка</i>)

	***	
Біжить річка по камінню, По твердому, по крутому. По гострому, слизькому. Біжить річка дні та ночі — Дороге каміння точить.		Біжить річка, поспішає. Із каміння не звертає: Бо каміння — дно найкраще. Не замулиться нізащо.
		(<i>І. Симоненко</i>)

	***	
Он ярочки зелененькі, Стежечки на них маленькі, Перевиті, мов стрічечки,		Збігаються до річечки, Річка плине, берег рвучи. Далі, далі попід кручі...
		(<i>Леся Українка</i>)

Біля річки

Прийшли до річки дві верби
 З маленьким вербенятком.
 Прийшла калина зі своїм малим калинятком.
 Прийшла і вільха з вільшеням,

Тополя з тополятком.
Та й залишилися тут усі,
Щоб потім гаєм розростись,
Зеленим гаєм рости.

(Л. Силенко)

Струмочок

Через луг струмок біг
У траві спочити ліг:
Потягнувся на два боки —
Став, як річенька, широкий.

(М. Чепурна)

Річка

Ти куди тікаєш, річко? —	До Дінця, через кущі,
Поцікавилась вербичка.	Щоб там плавали дощі.
— Я нікуди не тікаю.	Піднеси-но ближче трішки —
Я несу струмочки з гаю	Я тобі помию ніжки.

(Д. Падра)

***

Зійшли сніги, шумить вода,	Веселе сонечко блищить,
Весною повіва;	Проміння щедро лле;
Земля квіточки викида,	Гайок привітно шелестить,
Буяє травка молода;	Неначе кличе пригостить;
Все мертве ожива.	Струмочок виграє.

(П. Грабовський)

Річка

Хлюпоче синя річка —	«Ой небо, ой безкрає
Ой, річка, ой ріка!	ой річка, ой ріка!»
Юрба нас невеличка,	Он рибки затремтіли,
Зате ж бо гомінка!	пливуть у глибини.
І співи тут, і крики,	Коли б співать уміли,
І радість тут, і сміх.	Співали б і вони.
Навколо, як музики, —	А так за них співає
Гурти пташок дзвінких	Громадка гомінка,
І кожна ж то співає,	«Ой небо, ой безкрає
І кожна поклика:	ой річка, ой ріка!».

(М. Рильський)

Глухий дощик (З народного)

— Дощику, дощику, — просять люди, — іди туди, де просять...
— Де косять? — недочув дощик та й побіг на пасовищу.
— Дощику, дощику, іди туди, де чорно.
— Де вчора? — недочув дощик та й побіг туди, де лив учора.
— Дощику, дощику, іди туди, де ждуть.
— Де жнуть? — знову недочув дощик і швидко побіг на жнива.

Який океан найглибший?

Сьогодні людина вивчає океан. До глибини 3600 м дно океанів відкрито м'якими тинистими покладами, які складаються зі скелетів малих морських тварин. На глибинах більше 6 км дно відкрито мілкою тиною, яку називають «червона глина». В її частинку входять скелети тварин, залишки мілких рослин, вулканічні золи.

Глибину океанів виміряють, направляючи в глиб звукові хвилі і приймають відбитий сигнал. Для цього виміряють час, за який звукова хвиля доходить до дна і після відбиття вертається, і після цього час ділять на дві частини.

Найглибший — Тихий океан, його середня глибина 4.281 м, потім Індійський — 3.963 м, Атлантичний океан — 3.926 м.

Для порівняння: Балтійське море має середню глибину — 55 м.

Невідомо, чому і як сіль попала в океан. Але відомо: якщо висушити всі океани, із солі можна було б побудувати стіну висотою 230 км і товщиною 2 км, така стіна змогла б обігнути всю земну кулю.

В 1 л морської води є 30 г солі.

Гірський струмок

За все моє життя я нікому не заповідяв зла. Я хлюпочу і біжу собі, біжу, щоб утамувати спраглих.

У літню спеку скільки звірини йде до мене, п'є мою водицю. А скільки стомленого люду. Прийдуть, відпочинуть.

Холодної водиці нап'ються. А тільки один із тисячі скаже: «Бувай здоровий, гірський струмочок». А інші проходять.

То хай вже...

Адже я такий щасливий часом, як згадаю, що коло мене мої вірні друзі. Ось хоч би оце каміння. Воно поросло мохом. А ще нахилилися наді мною жовта скеля й дивиться на мене. А он велети-клени понулися аж до неба, і куди там пробитися до мене палаючому сонцю. А їхнє корячкувате коріння так і в'ється коло моїх грудей.

А на третій версті випиває мене, поїдом їсть величезна річка і губить мене, моє ім'я. І що їй тільки заманеться, те вона й робить зі мною. Як зареве та як шарпоне береги, аж дерева з корінням вивертає, рідину по собі лишає. А я мушу допомагати, бо я ж у ній течу. Ох, ладен розірвати себе!

Скільки разів допікали мене зойки людей: «Людину річка підхопила, рятуйте!». А в тому ж і моєї вини є трохи. Ой, гірка доля моя! О, якби я міг безупинно текти й поливати землю, та гірка доля моя! О, якби я міг безупинно текти й поливати землю та напувати і людину, і звірину. А який я щасливий, коли пробігаю повз травичку, що уже ось-ось має засохнути, і освіжаю її, а вона дякує мені.

А ледь зачує моє хлюпотіння, так і голубиться до мене й гукає:

— Спасибі тобі, струмочку, спасибі! Або продюрчу там, де буря понівечила коріння дерев. Напою його, і вже потяглися листочки вгору.

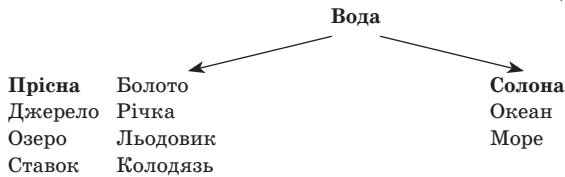
Та ось цієї ночі приснився мені сон, що страшна посуха геть вищушила мене.

Посохли трави, дерева, усі мої родичі й друзі. Гарнесенька пташка спурхнула з осикової гілки, щоб покупатися, та куди, не змочила й крилець та й заплакала.

Я все бачив, і боліло моє серце. Мої друзі: щавель, очерет, береза, липа самі вже засихали, але захвилювалися: «Допоможімо струмкові, щоб він не висох». І вони дали мені по краплинці роси зі своїх листочків, гілочок, корінців та дарма. Наче сама земля провалилася переді мною і мала ось-ось поглинути мене. Я перелякався і прокинувся. Глянув угору, всі кручі й провалля закутав туман. Клен прошепотів: «Не бійся, крихітко, не висохнеш, не загинеш!»

Аж ось обережний олень, поклав на спину роги, квапливо підійшов до мене, припав до чистої води, напився й пішов. Аж тоді я заспокоївся й сказав: «Ні, не всох я, ні».

(В. Пшавела)

УРОК 21

Тема: Ґрунт. Значення ґрунту. Як люди дбають про ґрунт.

Мета: формувати у дітей поняття «ґрунт». Розвивати знання про значення ґрунту в житті людини, рослин, тварин. Виховувати дбайливе ставлення до природи.

Обладнання: малюнки тварин, які живуть у землі, склянка з водою, металевий лист, сухий спирт, скло, сухий ґрунт, таблиця ґрунту, сигнальні та розрізні картки.

Хід уроку

І. Актуалізація опорних знань учнів

1. Дзвоник продзвенів,
Покликав всіх нас на Урок,
Працювати нам пора,
Добувать нові знання.

2. Гра «Слово».

Зима біла, та не їсть снігу, а все.... (Сіно)

Зима без снігу — літо без..... (Хліба)

Як у травні дощ надворі, то восени..... у коморі
(Хліб)

— Іди, ..., де чорно! — Ні, піду, де вчора. (До-
щик).

Як вересніє, то.... сіє. (Дощик).

Плаче жовтень холодними..... (Сльозами).

3. Гра «Склади зі складів речення»:

ДА   ВО   ПО   ВСІМ   ТРІБ   НА

(Вода потрібна всім.)

— Чому вода потрібна всім?

— Кому це всім?

— Які три стани води ви знаєте?

4. Проблемний вступ до уроку. Розгадування ребуса.

(ГРУНТ)

— Що у світі найбагатше? (Земля)

— Куди людина саджає квітку, щоб вона росла, цві-
ла, приносила радість? (У ґрунт)

— Куди людина кидає зерно, щоб виросла пшениця?
(У ґрунт).

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяль- ності

1. Повідомлення теми та завдань уроку.

Сьогодні на уроці ми будемо говорити про ґрунт. Ви дізнаєтесь, яке значення має він для всього живого, а саме, для людини, тварин, рослин.

2. Розповідь вчителя.

Ґрунт — це верхній шар землі, на якому ростуть рос-
лини. Ґрунт дуже важливий для рослин, як і тепло сон-
ця. Крім того, ґрунт утримує воду, він є основним джере-
лом поживних речовин, необхідних для росту рослин.

3. Діти розглядають таблицю, де схематично намальований розріз ґрунту.

— Який верхній шар ґрунту? (*Найтемніший*).

А темний він тому, що відмерлі рослини, опале листя перегнивають. Цьому допомагає повітря, вода і тварини, які живуть у землі. Таким чином, утворюється перегній, він надає верхньому шару, самому м'якому, пухкому, багатому речовинами, темний колір.

— Згадайте, перед тим, як посадити якісь рослини, що спочатку роблять ваші батьки? (*Копають*)

— А на полях, що роблять? (*Орють*)

— Як ви гадаєте, навіщо спускають землю? (*Рослини краще ростуть*)

Фізкультхвилинка

Раз! Два! Всі присіли,
Потім в гору полетіли.
Три! Чотири! Нахилились,
Із струмочка гарно вмились.
П'ять! Шість! Всі веселі
Кружимося на каруселі.
Сім! Вісім! В поїзд сіли,
Ніжками затупотіли.
Дев'ять! Десять! Відпочили
І за парти дружно сіли.

4. Робота з підручником, с. 64.

Опрацьовування статті «Ґрунт».

5. Проведення дослідів.

Дослід 1.

Візьміть склянку води і киньте трішки ґрунту.

— Що ви помітили? (*Виходять бульбашки*)

— Як ви гадаєте, що то за бульбашки? (*Повітря*)

— Що є в ґрунті? (*Повітря*)

Запис на дошці вчителем: Повітря.

Дослід 2.

(Робить вчитель, діти допомагають і слідкують)

Покладемо ґрунт на металевий лист, добре нагріємо його на вогні. Потримаємо холодне скло над гарячим ґрунтом.

— Що ви помітили на склі? (*Крапельки води*)

— Що в ґрунті? (*Вода*)

Запис вчителем на дощці: Вода.

Дослід 3.

Нагріємо ґрунт ще більше.

— Що ви побачили? (*Дим*)

— Що ви почули носом? (*Неприємний запах*)

— Як ви думаєте чому це так? Що це згорає? (*По-живні речовини*)

Запис на дощці: Поживні речовини.

— Що є в ґрунті?

Читання хором: Повітря, Вода, Поживні речовини.

6. Розповідь вчителя з елементами бесіди.

— Які тварини зображені на малюнку?

(*Дощові черв'яки, кріт, земляна жаба, миша*)

Рослинами живляться тварини. Для деяких тварин ґрунт є і домівкою.

Серед тварин, які живуть в ґрунті багато корисних, їх не можна знищувати.

Є повір'я у народі, якщо в ґрунті багато дощових черв'яків, значить земля родюча, багато в ній споживних речовин. Черв'яки у ґрунті роблять отвори, через які проходить краще вода і повітря. Якщо побачите жабу, не скривдіть її. Хоч вона і не дуже приваблива, деякі говорять, від свого незнання, що взяли її в руки, з'являються буцім-то на руках гуски, знайте — це не правда. Жаба приносить велику користь, вона знищує комах, більшість з яких не корисні, а завдають людині багато клопоту.

Хлібороби дружно знають, що тільки родючі землі дають високі врожаї хліба. Вони працюють не покладаючи рук, круглий рік.

Роси, роси, дощику, ярину,

Рости, рости, житечко, на лану.

На крилечках вітрику, полети,

Колосочки золотом обмети.

Як достигне житечко на лану,

Прийдуть люди жатоньки ярину.

Роси, роси, дощику, ярину,
Рости, рости, житечко, на лану.

(Олександр Олесь)

— Що помагає рости житечкові?

Фізкультхвилинка

Пригадаймо, друзі вміть.

Як пшениченька шумить:

Ш — ш — ш — ш — ш — ш!

Як в гайку струмок дзвенить:

Дз — дз — дз — дз!

Як шумлять у птаха крила:

Ш — ш — ш — ш!

В морі синьому вітрила.

Ш — ш — ш — ш!

Вітер з гаєм розмовляє:

Ш — ш — ш — ш — ш — ш!

Поміж листячком гуляє:

Ш — ш — ш — ш — ш — ш!

Й ми всі трохи пошуміли,

Від роботи відпочили.

III. Формування вмінь та навичок

1. Читання оповідання.

Поле і луки

З давніх-давен живуть поруч поле і луки. З ранньої весни до пізньої осені на поле приходиться людина. Оре землю, сіє, знищує бур'яни, збирає урожай, знов оре... Вона радіє, що на полі вродить колосиста пшениця.

А на луках трава росте. Весною цвітуть квіти, літають бджоли. Пасуться корови і вівці. Зеленіють луки від весни до осені.

Якось поле й питається луків:

— Скажіть, будь ласка, чого це так: ніхто вас не оре й не засіває, а зеленієте від весни до осені?

Луки й кажуть:

— Нас напуває весняна вода. Вода дає нам силу.

Поле каже:

— А я зеленію, бо засіває мене праця людська.

(В. Сухомлинський)

— Як ви гадаєте, на луках буде рости пшениця?

2. Робота в зошиті з друкованою основою, с. 39:

Дайте відповідь на питання:

— З чого складається ґрунт?

Самостійно допишіть.

3. Гра «Дай правильну відповідь».

(зелений — «так», червоний — «ні»)

□ Дерево може вирости в саду, на городі, асфальті.

□ У ґрунті живуть черв'яки, птахи, кроти, метелики, земляні жаби.

4. Робота з прислів'ями.

— Як ви розумієте прислів'я?

□ Хто про землю дбає, вона тому повертає.

□ Поле працю любить.

□ Лежачого хліба ніде немає.

□ Хочеш їсти калачі, не сиди на печі.

**ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ
ДО УРОКУ 21**

Ярий колос

Посіяли ярую пшениченьку
Та біля озимого жита.
У ярої пшениченьки колосся яріє,
А житечко половіє.
Житечко густе, колосисте,
А пшениця ще гущіша, голосистіша.
Піднялося стебло, як срібло,
Стебло — як срібло, золотий колос.
Радіє пташина, радіють люди,
Що хліб їм буде.

(В. Пена)

З малої зернини

З малого зернятка —	Цей шлях до вершини.
Наш колос у полі.	І хліб для людини —
Із хмарки малої —	З малої зернини.
Доц на роздоллі.	Сьогодні, скажу я,
З малого струмочка	Хоч трохи мала:
Витікає ріка.	— Спасибі за все,
З малої стежини —	Що земля нам дала!

(М. Сингаївський)

УРОК 22

Тема: Різноманітність рослин.

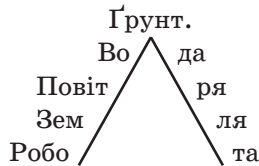
Мета: розширити уявлення про різноманітність рослин, формувати поняття «кущ», «дерево», розкрити значення рослин для людей. Розвивати вміння доглядати за кімнатними рослинами. Виховувати дбайливе ставлення до рослин, любов до природи.

Обладнання: малюнки з різними рослинами, діапозитиви, плакат, сигнальні картки.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Повторення вивченого матеріалу. Складання слів зі складів.

- Для кого ґрунт став домівкою?
- У якому ґрунті краще ростуть рослини?

2. Проблемний вступ до уроку.

- Подивіться на малюнки.
- Що зображено на них? (*Дерева, квіти, трава*)
- А як можна назвати одним словом? (*Рослини*)

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності.

1. Повідомлення теми і завдань уроку.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь про рослини, як і де ростуть, навіщо вони потрібні людям і тваринам, дізнаєтесь, які рослини є символами нашої України.

2. Відгадування загадки.

Що воно таке?
Дихає, росте,
Живиться, розмножується,
А ходить, не ходить. (*Рослина*)

— Як ви гадаєте, до якої природи належать рослини?
(Живої природи)

3. Розповідь вчителя.

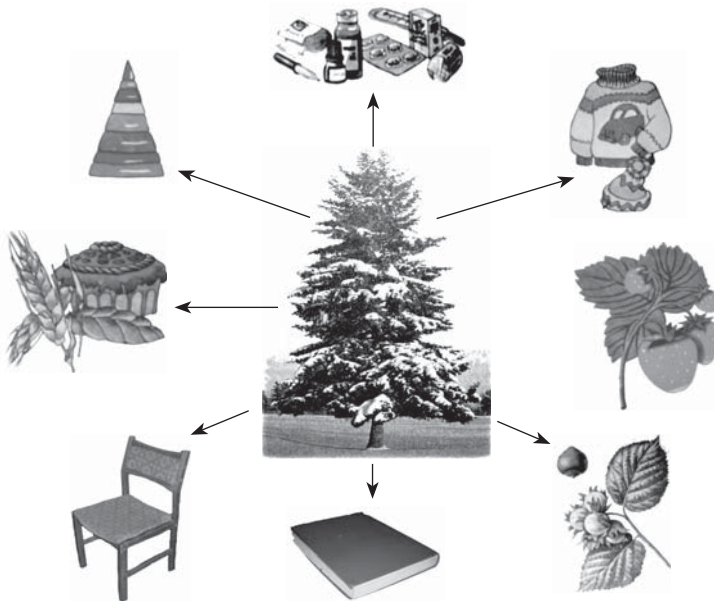
На скільки багата та різноманітна жива природа!

Проголюючись лісом, ми бачимо там багато метеликів, що порхають між квітучих рослин, величезні дуби, вкриті мохом, біля липи ростуть конвалії, а он біля берези — гриби. Яка кругом краса — справжнє царство!

Рослини зустрічаються майже скрізь: і на суходолі, і у річках, морях, океанах.

Неоціненна роль рослин у природі. Вони є їжею для тварин і людини.

З давньої давнини людина користується рослинами, виробляючи з них усе потрібне для життя: меблі, одяг, папір, ліки, іграшки, їжу; використовує ягоди, гриби, горіхи.

Рослини створюють неповторний барвистий образ нашої планети. Одні маленькі, інші — великі; одні протягом року зелені, а інші скидають листя на зиму.

Деякі рослини прикрашають наші домівки, подвір'я, інші — вживаємо в їжу. Царство рослин налічує майже півмільйона видів.

4. Гра «Що де росте». Демонстрація діапозитивів із зображенням рослин.

Вчитель питає, де ця рослина росте — в лісі, у полі, на луках, на подвір'ї, в кімнаті, а діти відповідають.

5. Робота з підручником, с. 65.

Читання статті «Рослини».

6. Гра «Що де росте».

У дітей картки з підписами: город, ліс, садок. Ведучий називає рослину, зображену на малюнку, а учні показують картку з підписом, де ця рослина росте.

— Яка рослина на малюнку зайва?

7. Розповідь вчителя з елементами бесіди.

Рослини ростуть у природі, вони різноманітні. Між собою їх поділили на групи: дерева, кущі, трав'янисті рослини.

— Подивіться на малюнки. (Зображення дерев, кущів, трав'янистих рослин)

— Як ви думаєте, чим відрізняються ці рослини? (Відповіді дітей)

Дерево має одне високе дерев'янисте стебло — стовбур, у куща — кілька низьких міцних дерев'янистих стебел; трав'янисті рослини мають м'які, соковиті, зелені стебла.

Фізкультхвилинка

Раз, два — всі пірнають,
Три, чотири — виринають,
П'ять, шість — на воді,

Кріпнуть крильця молоді,
Сім, вісім — ще є сили.
Всі до берега приплили,
Обсушилися, потягнулись
І розбіглися, хто куди.

8. Відгадування загадок, відгадки записують діти на дошці в дві колонки: дерева і трав'янисті рослини.

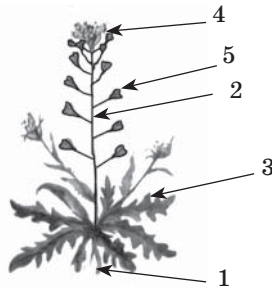
- Без рук, без ніг, а на батіг пнеться. (*Квасоля*)
- Червоний колір, а винний смак,
кам'яне серце, а чому це так? (*Вишні*)
- Повна діжка жита, п'ятачком накрита (*Мак*)
- Навесні вона в теплі
Проростає з-під землі.
Має трунок, має вроду
І дарує насолоду. (*Квітка*)
- Навесні цвітуть, мов свічі,
Заглядають сонцю в вічі,
А під осінь ті свічки
Вдягнуть кожущки. (*Каштан*)

9. Розповідь вчителя з елементами бесіди.

— Кожна рослина живе, живиться, розмножується, помирає.

Учні розглядають малюнок.

— Дивлячись на цю схему, ми з'ясуємо, з яких частин складається кожна рослина.

- 1) — Що знаходиться у рослини в ґрунті? (*Корінь*)
- 2) — Що від кореня росте? (*Стебло*)

- 3) — Що знаходиться на стеблі? (*Листя*)
4) — Що знаходиться на стеблі? (*Квіти*)
5) — Коли квітка відцвітає, що з'являється замість неї? (*Насіння — плоди*)
— Який висновок?

Кожна рослина має корінь, стебло, листя, квітку, насіння-плоди.

10. Гра «Яким рослинам належать плоди і листки?»

(*Малюнок, на якому намальоване листя, а окремо — плоди.*) Учні називають, до якого дерева чи куща належать листя і плід.

Рослини живуть не тільки в лісі, садку, а й у кімнаті. Ці рослини називають кімнатними. За кімнатними рослинами треба доглядати, вчасно поливати, підживлювати ґрунт поживними речовинами, їх треба ставити на добре освітлені місця. Воду для поливання не можна брати холодною, бо рослина може загинути. Краще поливати дощовою водою або розтопленим снігом — кімнатні рослини краще ростуть.

11. Ознайомлення учнів з рослинами, які ростуть у класі.

Пеларгонія — дуже поширена кімнатна рослина. В давнину ця рослина була в кожній хаті, вважалося, що вона, як і часник, відганяє нечисту силу від оселі.

Азалія — дуже красиво цвіте, у неї не тільки червоні квіти, а можуть бути рожеві, білі.

Цикламен — красива кімнатна рослина, вона є ще й лікарською. Її корінь допомагає позбутися важкого захворювання — гаймориту. Але треба бути дуже обережними, бо коріння може й отруїти, а не вилікувати.

Фізкультхвилинка

Травичка низько-низько,
Дерева високо-високо,
Вітер дерева гойдає, колише,
Птахи летять відлітають,
Діти тихенько за парти сідають

III. Формування вмінь та навичок

1. Робота з підручником, с. 66.

(Учні розглядають малюнки в підручнику.)

— Дари яких рослин зображено на малюнках?

2. Гра «Дерева, куці, трав'янисті рослини».

Вчитель по черзі кидає м'яч і називає рослину. Той, хто впіймав м'яч, повинен назвати, до якої групи відноситься вона.

3. Відгадування загадок.

□ В золотий клубочок заховався дубочок. (*Жолудь*)

□ Я куц зелений,
Люблю рости біля криниці,
І хоч не дівка я,
Але стою в червоному намисті. (*Калина*)

□ Зимою, як літом,
Літом, як зимою. (*Ялина, сосна*)

□ Стала на поляні,
В жовтім сарафані,
Підросте — всміхнеться,
Для вітрів вбереться
В платтячко біленьке. (*Кульбаба*)

4. Робота в зошиті з друкованою основою, с. 42.

Перша бригада розфарбовує рослини, які належать до дерев та куців.

Друга бригада — розфарбовує трав'янисті рослини.

Третя бригада — розфарбовує предмети, які виготовляють з рослин.

Четверта бригада — розфарбовує плоди лісу, які ми збираємо.

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 22

Берізонька

В нашій берізки біла кориця,
Вичесані кіски. Любо подивитися!
На дорогу з двору вистрибали кізки,
Стали гризти кору білої берізки...

Ми сказали кізкам: «Не гризїть, не треба,
Хай мала берїзка виросте до неба!»

(П. Воронько)

Чом, галявинко, не весела?

— Чом, галявинко, не весела, Чом, галявинко, не зелена? — Як, же мені зеленїти, Коли мене цапки зрили, А хлоп'ята столочили Отакенними ножищами Чоботами — чоботищами?	— Чом, галявинко, не весела, Чом, галявинко, не зелена? — Як же мені зеленїти, Коли мене гуси збили, А дівчатка походили, Отакїсїнькими нїжками, Туфельками — босонїжками!
--	--

(Я. Компанїєць)

Лїс на свїтанку

Ростуть опеньки у туманї
Серед сононок та берїз.
В жабо й атласному каптанї
Стоїть грибочок, як маркіз.
І сїє дощ дрібнесенький
Оце уже грибнесенький!

(Л. Костенко)

Капуста

Поливалка — поливальниця, На вгородї поливальнице! Набери з криниці Свіжої водиці, Поливай капусту, Щоб клалося густо, Щоб вродила головата, То буде що шаткувати!..	Прийшла осїнь по капусту, Наробила трїску-хрусту. Шаткувала шатківниці, Розкладала як годиться: Голови — для дїжки. А листки — для кізки, А кочанці — дівчатку, Що поливало грядку.
---	--

(Т. Коломїєць)

Каштан

Аж там — на горі каштан. Засвітив свїчки біля кринички.	Пїду по воду, пїду по холодну. Навшпиньки стану — свїчечку дістану.
--	--

(В. Вітько)

***

Садок вишневий коло хати,
Хруці над вишнями гудуть,
Плугатарї з плугами йдуть,
Співають їдучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

(Т. Шевченко)

Липки

Я, маленька липка,
виросту велика, —
не ламай мене.
Я медовим цвітом
зацвіту над світом, —
бережи мене.
Тінь тобі я кину
у гарячу днину, —
ти шануй мене.

Від дощу сховаю
вранці серед маю, —
ти полий мене.
Будемо з тобою
ми рости обоє, —
ти люби мене.
Виростем за роки,
підем в світ широкий, —
не забудь мене.

(П. Воронько)

Калина

Схилилася калина на воду,
Дивилась на красну вроду.
Горобчики з поля летіли,
Всі ягоди спілі об'їли.

У сумі калинонька мила
Все листя у воду зронила,
Прийшли з вітрами морози,
Замерзли в калиноньки сльози.

(М. Познанська)

Волошки

Ми — волошки, наші квіти
Голубіють на полях:
При дорозі, в просі, в житі,
У пшениці, в ячменях.

Нас не люблять хлібороби,
Бур'янами нас зовуть,
А діткам ми до вподоби —
З нас вінки вони плетуть.

(К. Перелісна)

Зламана гілка

Зломив Івасик гілку ясеневу
І кинув геть, коли награвся нею.
Веселий він побіг собі додому.
Вона ж лежить на глинищі рудому.
В самотині зітхає гілка тяжко:
Уже на ній не сяде більше пташка,
Вже вітерець її не захищає,
«Хитати ще?» — її не запитас.
В її прожилках не бродити соку,
Не гріти мрію ніжну і високу!
Івась у ліжку спить спокійно, тихо.
Невже не знає він, що скоїв лихо?

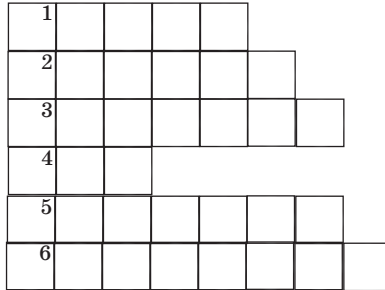
(А. Бортняк)

Кросворд

«Дикі рослини»

1. Ніхто її не лякає, а все тремтить. (Осика)
2. Маю плаття зелененьке,
Гнучкі, ніжні віти,
Білу кору, стан тоненький...
А як звуся, діти? (Береза)

3. Квітка гарненька,
із сонечком схожа,
Краї біленькі,
а середина жовта. (*Ромашка*)

4. Я гордо голову тримаю,
і перед вітром не схиляю,
Я жовтий, білий, полум'яний
І, наче яблуко, рум'яний
В саду я квітну навесні
Скажи, яке ім'я мені. (*Тюльпан*)
5. Стоїть півень на току, у червонім ковпаку. (*Мак*)
6. Вона цвіте в травневі дні
Між великим листям,
Виснуть квіточки дрібні
Запашним намистом. (*Конвалія*)

Я виросу внучку, дідусю

У садку росте стара вишня. Маленький хлопчик Олесь побачив не-далеко від неї маленьку вишеньку та й питає дідуся:

- Дідусю, де взялася ця маленька вишенька?
- З кісточки виросла, — відповів дідусь.
- То це донька старої вишні?
- Так, донька!
- А внучка у старої вишні буде?

— Буде, — відповів дідусь, — якщо ти викохаєш оцю маленьку вишеньку, діждемося з неї ягідок, посадимо кісточку — то з кісточки тієї й виросте внучка старої вишні.

- Олесь задумався. В його очах дідусь побачив ласку і тривогу.
- Я виросу внучку цієї старої вишні, — сказав Олесь.

(*В. Сухомлинський*)

Ліс і струмок

У вологій лісовій гушавині, серед боліт і мохів, протікав струмок. Він скаржився на те, що ліс закриває від нього небо і далекі краєвиди, не пропускає до нього ні ясного проміння сонця, ні грайливого вітерця.

— Хоч би прийшли люди і вирубали цей нестерпний ліс! — дзюркотів струмок.

— Дитино моя, — лагідно відповідав ліс, — ти ще малий і не розумієш, що моя тінь охороняє тебе від пекучого сонця і вітру. Без мого захисту швидко висохли б твої слабенькі струмочки. Почекай, наберись спочатку сили під моєю тінню, і тоді ти вибіжиш на відкриту рівнину, але вже не слабким струмком, а могутньою рікою. Тоді, без шкоди для себе, будеш відбивати в своїх водах блискуче небо, будеш безтурботно гратися з могутнім вітром.

(К. Ушинський)

УРОК 23

Тема: Рослини. Рослини і людина: що дають рослини людям, вшанування рослин. Охорона рослинного світу.

Мета: продовжити розширювати знання учнів про рослини, розкрити цінність рослин для людини. Ознайомити учнів з рослинами, які охороняються, занесені в Червону книгу України. Розвивати спостережливість. Виховувати любов до природи, дбайливе ставлення до рослин.

Обладнання: малюнки, на яких зображені лікарські рослини; рослини, які занесені в Червону книгу України (півонія вузьколиста, підсніжник, водяний горіх, білотка альпійська, вовчі ягоди пахучі, нарцис вузьколистий, лілія лісова, тюльпан Шренка); рослини, які потребують охорони (сон, латаття біле, ряст, конвалія, проліска дволиста).

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Повторення вивченого матеріалу.

Учитель показує бегонію.

— Як називається ця рослина?

— Які в неї квіти? (*Яскраві*)

— Якою водою краще поливати квіти?

— Які кімнатні рослини ростуть у вас вдома?

2. Гра «Яка рослина зайва». Чому?

Береза, осика, дуб, ліщина, верба, вільха;

Тюльпан, троянда, волошка проліска, липа;

Ліщина, калина, бузина, підсніжник, шипшина.

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми та завдань уроку.

Сьогодні ми продовжимо говорити про рослини, їх значення для людини, вшанування людиною рослин.

2. Розповідь з елементами бесіди.

Перші рослини з'явилися дуже давно, понад 250 мільйонів років тому. Без рослин життя на землі не можливе, бо тільки вони здатні запобігати нагромадженню надлишку вуглекислого газу в атмосфері і підтримувати потрібний для існування організмів рівень кисню.

Рослини затримують пил, поглинають шум, виділяють кисень.

Взагалі життя людини тісно пов'язане з рослинами, тому що вона вживає їх у їжу, прикрашає своє приміщення, двір, город.

Відгадайте загадки.

***

У зеленім кожущку,
Костяній сорочці,
Я расту собі в ліску,
Всім зірвати хочеться. (*Лищина*)

***

Викупана в сонечку,
Стоїть собі донечка,
Бджоли сонячний медок
Дістають з її квіток. (*Луна*)

***

На «я» починається,
На «я» закінчується,
В саду росте,
На ній плоди є. (*Яблуня*)

***

Живе один батько і тисячі синів має.
Всім шапки справляє, а собі не має. (*Дуб і жолудь*)

***

З неба сонце золоте,
Золоте проміння лле.

В полі дружньою стіною
Золотії вусачі. (*Пшениця*)

***

Що за дві неділі зелениться,
Дві неділі колоситься,
Дві неділі оцвітає,
Дві неділі наливає,
Дві неділі підсихає? (*Жито*)

***

Був краплинкою золотою —
Став зеленою стрілою.
Сонце літне освітило
І стрілу позолотило. (*Колос*)

***

В полі — мітлою,
В мішку — золотом. (*Овес*)
Основними хлібними рослинами є пше-
ниця, рис, ячмінь.

***

Що копали із землі,
Жарили, варили,
Що в золі ми пекли,
Їли та хвалили. (*Картопля*)

***

Ціле літо старалась —
Одягалась, одягалась...
А як осінь підійшла,
Нам одержу віддала,
Ми приготували для неї діжки
І солі півмішка. (*Капуста*)

***

Сидить дівчина в коморі,
а коса її на дворі. (*Морква*)

***

Літом — в городі,
Свіжі, зелені,
А зимою в діжці,
Кріпкі, солоні. (*Огірки*)

Основні овочеві рослини — картопля, капуста, морква, буряк, огірки.

Окрім овочевих, хлібних рослин, існують лікарські рослини. Вони — перші помічники при захворюваннях.

Діти переглядають малюнки, на яких зображені лікарські рослини.

3. Робота з підручником, с. 67.

Ромашка, мати-й-мачуха лікують застуду. Звіробій і подорожник — опіки, рани. Шипшиновий чай п'ють діти, які хворіють на коклюш. Спориш допомагає при захворюванні шлунка, нирок. Материнка означає — думка матері. Існує про неї легенда: померла мати, засипали її сирою землею. Щодня прибігали на її могилу діти. Виросла на могилі запашна квітка з рожево-бузковим суцвіттям. Діти вирішили, що то з'явилася до них душа матері в образі квітки і назвали її материнкою.

— Які ще лікарські рослини ви знаєте?

У кожного народу є рослини — обереги. На Україні здавна шанують калину, вербу, липу, мальви, чорнобривці.

— З якої рослини гілка? (*Калина*)

Калина — рослина, яка росте по всій Україні. Калина — символ родинного благополуччя, достатку.

Ось калина над рікою

Віти стелить по воді.

Хто це щедрою рукою

Їй листячко надів?

Червонясте, променясте —

Розцвітає як вогні ...

Дай хоч трішечки намиста,

Калинонько дай і мені.

(*М. Познанська*)

Фізкультхвилинка

Прокидаються квіти,

Розпускають пелюстки.

Вітерець дихнув тихенько,

Пелюстки гойднув легенько.

Сутеніє, і квітки
Закривають пелюстки.
Тихо засипають.
Голівками гойдають.

4. Читання статті про вербу з підручника, с. 68.

В народі говорять: «Без верби і калини нема України».

— З якої рослини ця гілка? (*Верба*)

Це — верба. Вона зацвітає першою. Ледь пригріє сонечко, а вона нас вітає своїми пухнастими котиками. За це з давніх-давен вітають вербу. Верба не вибаглива. Росте біля води.

Встромити гілку чи кілочок у вологу землю — і виросте дерево.

І криниці копали під вербою.

А ще кажуть, якщо верби ростуть біля ставків, річок, то воді спокійно і добре. Значить, і людям несе добро і спокій така вода.

Ось яка вона верба!

В народі говорять: «Де верба, там і вода».

Хвилинка-цікавинка

Рослини — віщуни погоди.

Нагідки, троянди, шипшина — перед дощем не розкривають своїх бутонів.

Кульбаба — якщо навіть у небі сонце, а квітки кульбаби закриті, буде дощ. У суху погоду навіть від найменшого подиху вітерця пухинки — насінинки розлітаються. Перед дощем кульбаба збирає свою пухнасту кульку в парасольку.

Будяк — перед дощем його комочки щільно притискаються до голівки і стають не злими.

Верба — «чує» дощ за кілька годин.

5. Розповідь вчителя.

— А скажіть, чи добре ставимося ми до рослин?

От, скажімо, дехто зриває ягоди чорниці разом з кущиком. А на місці зірваних рослин нові виростуть років через 7 — 8. Таке збирання ягід завдає великої шкоди рослинам.

А згадайте, коли зацвітає бузок чи черемха? Чи не найбільшої шкоди люди завдають їм, коли безжально обламують черемху чи бузок.

Поступово гинуть берези, кору яких пошкодили, щоб набрати соку.

Повертаючись із прогулянки, інколи несуть цілі обертки квітів. Особливо багато знищують пролісків, конвалій, сону, дзвоників, королиць.

Часто люди не доносять їх додому, викидають, бо на сонці квіти швидко в'януть.

Якщо ви побуваєте в лісі чи на луках, хочеться набирати квітів, але ж не цілими охапками, не треба їх рвати багато. Чим менше квітів у вазі, тим кращій вигляд вони мають.

Пам'ятайте, що зриваючи багато лісових квітів, ми нівечимо природу.

Є рослини, яких в природі залишилось дуже мало, їм загрожує зникнення. Щоб про це було відомо всім, їх заносять в Червону книгу.

Не ламайте даремно гілок. Підв'яжіть до кілочка похилене деревце.

Вдома, біля школи посадіть дерева, кущі, квіти, доглядайте їх.

Фізкультхвилинка

Дує вітер нам в лице,
Захиталось деревце,
Деревце все вище, вище,
Вітерок все тихше, тихше.

6. Читання вірша «Конвалія».

Росла в гаю конвалія
Під дубом високим,
Захищалась від негоди
Під віттям широким.
Та недовго навітшалась
Конвалія біла —
І її рука чоловіча.
Віку вкоротила
Ой понесли конвалію

У високу залу,
Понесла її з собою
Панночка до балу.
Ой на балі веселая
Музиченька грає,
Конвалії та музика
Серце крає.
То ж панночка в весняному
Вальсі закрутилась.
А в конвалії голівка
Пов'яла, схилилась.
Промовила конвалія:
«Прощай, гаю милий,
І ти, дуб високий,
Друже мій єдиний!»
Та й замовкла. Байдужою
Панночка рукою
Тую квітку зів'ялу
Кинула додолу...

(Леся Українка)

- Яку квітку зірвали?
- Що з нею сталося?

III. Формування вмінь та навичок

1. Гра «Довга лоза».

Ставлять додолу кілька паличок верби, а потім, узявши за руки і співаючи, ходять між тими паличками.

У довгої лози
Пасли хлопці кози,
А дівчата-козенята,
Та й померзли ноженята.
Ой, дівоньки, гожі,
Кидайте ті кози,
В кривім танцю походжаймо
Та ніженьки зігриваймо.
Од кривого танця
Не виведу кінця.
Треба його виводити.
Кінець йому знаходити.

2. Гра «Куди посадити?»

На магнітній дошці прикріплені ілюстрації із зображенням лісу, городу, саду.

У дітей маленькі картинки із зображенням дерев, кущів, овочевих рослин, квітів і т. д. Учні по черзі прикріплюють свої картки, пояснюючи де дана рослина росте.

3. Робота в зошиті з друкованою основою, с. 43. 44.

— Що загрожує зеленому другу?

(Розфарбовування одного з малюнків).

— Якими рослинами український народ здавна прикрашав свою садибу?

— Які використовував для лікування?

4. Робота по бригадах.

Допишіть букви і прочитайте назви квітів.

Ч У Р Т С Ъ Р И В Ц І

Б А Г І Д К П

М Л Т Ъ Р У

Б А Ъ В І Т С К

5. Читання вірша.

Вмійте любити природу
В полі, у лісі, над яром —
квіти, дерева і трави...
Цвіту не вирви задаром,
гілки не втни для забави.
Оберігайте ж повсюди
шлях і стежинку в гаї.
Все те окрасою буде
нашого рідного краю.

(П. Сиченко)

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 23

Казка про дерева, кущі та їхню сестричку травичку

З давніх-давен на світі Матінка Природа. Вона дуже щедра. Є в ній земля, вода, сонце, місяць, рослини, тварини. На околиці села жили

І вірю: люблять всі мене,
Як весну золоту,
Бо знають, що зима мине,
Коли я розцвіту.

(*М. Познанська*)

Мій квітник

Я візьму граблі й лопату	Тепле літечко настане —
Та зроблю грядки в саду,	І квітник мій розцвіте!
Посаджу на них я м'яту,	Будуть бджоли прилітати
Чорнобривці, резеду.	По медочок до квіток,
Ще й пахучого горошку	Вийде мама, вийде тато
Тут насію два рядки.	Відпочити в холодок.
Посаджу тюльпанів трошки,	Прийдуть подружки гуляти —
А скраечку — нагідки.	Теж в квітник їх поведу.
Пройде теплий дощ весняний,	Буду квіти поливати,
Гляне сонце золоте,	Щоб скоріш цвіли в саду!

(*М. Познанська*)

Проста арифметика

Якщо дві руки	і дорослих усіх
до лопати додати,	і порівну все
а потім додати	розділити на них,
бажання завзяте,	то будемо мати
а потім відняти від них неохоту,	один результат:
помножити все	зелений, співучий,
на веселу роботу,	заквітчаний сад!
зібрати дітей	

(*А. Костецький*)

Порівняння

Пишна та красива,... як калина.
Убралася в біле плаття,... як калина в білий цвіт.
Щоки червоні,... як ягоди калинові.
Молода дівчина така гарна,... як червона калина.
Стоїть у дворі дівонька,... як над ставом калинонька.

Тече вода з-під явора

Тече вода з-під явора	Зацвіла в долині
Яром на долину.	Червона калина,
Пишається над водою	Ніби засміялась
червона калина.	Дівчина — дитина

(*Т. Шевченко*)

Верба

(*Легенда*)

Одна жінка вдень жила зі своєю сім'єю, а на ніч перетворювалась на вербу. Аж ось про це дізнався її чоловік, узняв та й зрубав вербу, — тоді й жінка померла. І тільки материнська любов продовжувала жити в цьому дереві.

Зроблена з верби колиска заколисувала осиротілого хлопчика, а коли він підріс, то зробив собі сопілку з пагінців старої верби. І сопілка та розмовляла з хлопчиком, як ніжна мати.

Вишенька

З давніх-давен наш край потопає у вишневих садках, які чарують всіх білим цвітом, даруючи нам соковиті смачні плоди.

Вишенька належить до найстаріших дерев в Україні. Багато поселень пов'язано з цим чудовим деревом. Є в нас Вишня і Вишеньки, Вишневе і Вишневецьке, Вишневий Яр і Вишневий сад.

Як калина та верба, вишня — символ України.

(Марко Вовчок)

Вічнозелена гостя

У сиву давнину наші предки — слов'яни зустрічали новий рік з квітучою вишнею. Незадовго до свята дїжку, в якій росло деревце, вносили в хату. В теплі розкривалися бруньки, дерево рясно вкривалося біло-рожевим цвітом.

Навколо новорічної вишні люди веселилися — водили хороводи аж до весни. Потім його висаджували в теплу землю.

Тільки згодом квітучу біляву вишню замінила вічнозелена ялинка.

(А. Коваль)

Вічна тополя

Стоїть край дороги стара-престара тополя. Узимку тривожно шумлять її голі віги, а весною покривається вона зеленим листям. Скільки я пам'ятаю, стоїть вона, як сторож.

Якось питаю маму:

— Скільки літ тополі? Хто її посадив?

— Не знаю, — відповідає мама. — Скільки я пам'ятаю стоїть тополя край дороги. Завжди однакова.

Питаю старого — престарого дідуся:

— Скажіть, будь ласка, скільки літ тополі? Хто її посадив?

— Не пам'ятаю, — відповідає дідусь. — Завжди стоїть край дороги. Скільки я знаю — росте собі й росте. Люди приходять і відходять, а тополя завжди росте.

Може, це й не тополя, а легенда? Може, дерево вічне? Може, вона народилася тоді, коли й наша Україна? Коли так, то вона — вічна, бо Україна наша — вічна.

(В. Сухомлинський)

Мальви

(Легенда)

Мальва була єдиною дочкою сотника Григорія Кандиби. Під час одного із спустошливих набігів, турки захопили село, в якому жила Мальва. Загинув її батько, порубаний мечами, матір у полон забрали, а Мальві якось вдалося втекти до лісу. Вона вирішила помститися ворогам і взяла в руки зброю. Слава про сміливу дівчину пішла по всій

окрузі. Але підступний зрадник виказав її, і турки, порубали тіло Мальви на шматки, розкидали його по полю. З кожного шматка вирости яскраво — червоні гарні квіти, які й назвали Мальвами.

Чорнобривці

Чорнобривці називають у народі по-різному: жовтяки, оксамитки, бархатки, бо яскраві суцвіття виграють у промінні сонця всіма відтінками лимонних та золотистих, жовтих, оранжевих, червоно-коричневих барв.

Найбільш поширена назва цих квітів — чорнобривці. Їхня назва пов'язана зі старовинною легендою про майстрів — чоботарів, які виготовляли особливо гарні жіночі чобітки, які мали яскраво-червоні халяви та чорні голівки-чорнобривців.

Чорнобривці

Одного літа їздив я до бабусі у село. Яка там краса! Величезний ліс, якому немає ні кінця ні краю. Стоять там розлогі та величаві дуби, берізки, немов тендітні дівчата, похитують своїми пишними кудрями, випрямивши стрункий білий стан. А яка казкова галявина є у тому лісі!

Поміж м'якої зеленої трави ростуть різноманітні барвисті квіти. Але найбільш мене вразила низенька квітка, що виглядала з густого трав'янистого килиму. Вона була жовтогарячого кольору з багатьма пелюстками, і здавалося, що це така незвичайна яскрава кулька, таке маленьке сонечко на землі.

Це чарівна квітка; називають її чорнобривцем. Чорнобривці лікарські рослини, крім того, вони оберігають оселю від поганих людей.

З тих пір — це моя улюблена квітка. Я помічаю її у багатьох подвір'ях, де чорнобривці насівають у садочках, квітниках. Ці маленькі сонечка посміхаються людям з травня місяця і майже до перших морозів.

Жива скарбничка

Ромашка лікарська дуже корисна. Із цвіту ромашки п'ють відвар чаю, коли болить живіт. Використовують для полоскання горла при ангіні. Відвар використовують і для очей у вигляді примочок. Можна, таким чином, позбутися від ячменя, добре знімає втому з очей.

Подорожник — засіб від ран, укусу комарів, бджіл, навіть гадюк. Свіжий вимитий листок подорожника розтирають, щоб випустив сік і прикладають до рани чи укушеного місця. За кілька хвилин вгамується біль, зникає пухлина, припиняється кровотеча з рани. Закапай вухо соком подорожника — перестане боліти.

Смородина чорна. Ягоди корисні при багатьох хворобах. Температуру добре збиває відвар з смородинового коріння, а при кашлі допомагає сік смородини з медом.

Суниці лісові збуджують апетит, покращують травлення. Відвар з сухого листя вживають, щоб не було висипів на шкірі.

Вишенька

Посадив п'ять вишень тато,	Ми змайструем гарну лавку
А однежку — я.	В нашому садку.
Поливаю, зеленіє	Буде наш дідусь сидіти
Вишенька моя.	Тут у холодку.
Будуть птиці прилітати	Скоро дерево зародить
У вишневий сад.	Ягоди смачні
Заспівують, защебечуть —	Буде рідним і сусідам,
Буде двір нам рад.	Буде і мені.
Будуть в цвіті білі ночі,	Гість прийде до нас і скаже:
Будуть бджоли вдень,	— Гарно ти зробив,
Буду з хлопцями співати	Що ці вишні кучеряві
Молодих пісень.	З татком посадив.

(С. Пушкін)

УРОК 24

Тема: Різноманітність тварин. Що дають тварини людям.

Мета: розширити і уточнити уявлення дітей про різноманітність тваринного світу, середовище їхнього існування. З'ясувати правила поведінки в природі. Розвивати спостережливість, вміння групувати тварин за способом пересування, середовищем існування. Виховувати дбайливе ставлення до тварин.

Обладнання: предметні малюнки тварин, таблиця, картки.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань

1. Проблемний вступ до уроку. Відгадування загадок.

***

Перший я приніс весну,
Розбудив усе від сну,
Заспіваю під вікном,
Люди звуть мене ... (*Шпаком*)

***

Пазуристий він, гривастий,
Як збирається напасти,
Рявкне — ох і лютий рев,
Відгадали? Так, це ... (*Лев*)

***

Не олень він і не бик,
В краях теплих жити звик.
Є на носі в нього ріг
Хто ж це друзі? ... (*Носоріг*)

***

Ходить хмуρο між дубами,
Хижо клацає зубами.
Весь, як є — жорстока лють,
Очі так її і ллють.
Затаївся ось, примовк
Грізний звір цей, звісно ... (*Вовк*)

***

Має вуса, пишний хвіст
І негарну звичку:
Спершу добре він поїсть,
Після вмие личко. (*Кіт*)

***

Голодна реве,
А нагодована жує,
Дітям усім молоко дає. (*Корова*)

— А чи здогадались, діти, куди ми сьогодні поман-
друємо? (*У тваринний світ*)

— З ким ближче познайомимось? (*З тваринами*)

— До якої природи належать тварини? (*До живої
природи*)

— Де живуть тварини? (*Вдома, в лісі, в воді, ...*)

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяль- ності

1. Повідомлення теми, завдань уроку та розповідь вчителя.

Тварини, так само як і рослини, дихають, харчують-
ся, розмножуються, ростуть і вимирають.

На землі понад мільйону видів тварин, які живуть
в різних місцях і різних умовах.

Тварин розподіляють на звірів, птахів, комах, риб.

2. Робота за підручником, с 71.

3. Робота за таблицями (малюнки із зображенням птахів, комах, звірів).

□ Розгляньте зображення тварин.

— Які з них вам відомі?

— Яким одним словом їх можна назвати? (*Птахи*)

— Які з них перелітні, зимуючі?

— А який птах до нас прилітає взимку?

Висновок: тіло птаха вкрите пір'ям, це ознака, яка відрізняє птахів від інших тварин. Вони мають крила, дзьоб.

□ Учні розглядають зображення комах.

— Як ви думаєте, до якої групи тварин вони належать? (*Кожухи*)

— Які зображені комахи? Назвіть.

— Порахуйте, скільки має ніг комаха? (6)

— Подивіться на цю тварину. Хто це? (*Павук*)

— Скільки у нього ніг? (8)

Висновок: тіло комах складається з голови, грудей, черевця і 6 ніг, окрім павука — у нього — 8 ніг.

Фізкультхвилинка

Сірі зайчики маленькі.

Вушка є у них довгенькі.

В лісі гралась, веселилась,

Працювати вже втомились.

А щоб добре працювати,

Треба трішки пострибати.

Відпочили, розім'ялись —

І до роботи знову взялись.

□ Розглядання малюнків із зображенням звірів.

— Яким одним словом можна назвати цих тварин?

— Яких звірів ви знаєте?

— Чим вкрите тіло звірів?

— А чим звірі вигодовують своїх малят?

4. Читання вірша.

Білка селиться в дуплі,

Їжачисько — у кублі.

Вепр — у хащах верболозів,

Ведмедиця — у барлозі,

Вовк — у лігві.
Лис — у норах...
Тигр — у джунглях.
Барс — в горах.
Красень-олень у лісах...
А верблюд — в пустелі,
А могутній птах орел —
У гнізді на скелі.

(О. Орач)

5. Розповідь вчителя.

Тварин, для яких основною їжею є рослини, називають травоядними.

Тварини, які живляться іншими тваринами, називають хижими. Є серед тварин і всеїдні. Вони поїдають і рослини, і тварин.

У природі живе багато тварин, які самі добувають їжу, влаштовують житло, виводять потомство. Це черви, ящірки, змії, більшість комах, риб, птахів, звірів. Їх називають дикими тваринами.

З давніх-давен люди почали полювати на тварин, а потім навчилися приручати їх. Тварини, яких люди розводять і використовують у своєму господарстві, називаються свійськими.

Свійські тварини звикли до людини і до умов життя, які вона створила для них. Самі вони не можуть знайти в природі їжу і житло. Та й людина не може обійтися без свійських тварин, бо вони дають їй різні продукти.

— А які саме, підкажіть мені?

6. Робота з підручником, с. 72, 73.

Хвилинка-цікавинка

Всі бабки повітряні хижаки. Вони хватають на льоту мух, комарів, метеликів.

Жовті малі мурахи знищують дуже багато шкідливих комах. Величезна армія комах і гарна захисна сила лісу, саду. Мурах треба берегти, охороняти і не розорювати комашники.

7. Гра «Дикі і свійські тварини».

Вчитель читає загадки, діти відгадують і на сигнальних картках показують, які тварини. Дикі — зелений колір, свійські — синій.

***

Золоті клубочки
Обліпили квочку. (*Курчата*).

***

Червонясту шубу має,
По деревах все стрибає,
Хоч сама мала на зріст,
Та великий в неї хвіст,
Як намисто оченята.
Хто це? Можете вгадати? (*Білка*).

***

Хоч у нього шуба є,
Та як холод настає,
Він не їсть тоді, не п'є,
А у лігво залягає. (*Ведмідь*)

***

Не князівської породи,
А ходить в короні,
Не їздок, а із шпорами,
Не сторож, а рано будить. (*Півень*)

***

Прийшла вона
Із довгим віником
На бесіду із півником,
Схопила півня на обід.
Та й замела мітлою слід. (*Лис*)

***

В мене є великий хист,
Я співаю як артист.
Спів мій радісний усюди
Люблять слухати всі люди. (*Соловей*)

***

В конурі лежить,
Сама не їсть.
Й іншим не дає. (Собака)

8. Робота з підручником, с. 74.

- Хто зображений на малюнках? (Кіт, Собака)
- Де вони живуть?
- Дайте клички тваринам.

Проводиться робота за ілюстраціями до казок «Котик і Півник» та «Лисичка і Журавель».

- Які казки ви ще знаєте про тварин?

Фізкультхвилинка

Пилип посіяв просо,
Просо виросло, поспіло.
Пташки прилетіли,
Просо поїли,
Пилип плаче.

9. Гра «Відгадай, яка це тварина?».

Дитина описує свого друга — тварину, за якою вона піклується, останні відгадують, про яку тварину йде річ.

III. Формування вмінь та навичок

1. Читання вчителем казки.

Корова, кінь, пес

Корова, кінь і пес засперечалися між собою, кого із них господар більше любить.

— Звичайно мене, — каже кінь, — я йому плуга й борону тягаю, дрова з лісу вожу, він сам на мені в місто їздить. Пропав би він без мене.

— Ні, господар більше мене любить, — каже коро-
ва, — я все його сімейство молоком напуваю.

— Ні, господар більше мене любить, — гарчить пес, —
я йому хату стережу.

- Хто з цих тварин правий і чому?
- Яких ще свійських тварин ви знаєте?
- Яку користь вони приносять людям?

2. Робота в зошиті з друкованою основою, с. 45.

- Назвіть цих істот одним словом (*Тварини*).
- Поеднайте стрілкою тварину і те, що вона дає людині.

3. Робота з прислів'ями.

- Як ви розумієте?
  - У корови молоко на язиці.
  - Де багато пташок, там нема комашок.
  - І риба б співала, коли голос мала.

4. Гра «Цікавинка».

- Діти, а чи знаєте ви, хто як спить?
  - Як спить зайчик? (*Зайчик спить лежачи*).
  - Як спить курка? (*Сидячи*).
  - Як спить чапля? (*Стоячи*).
  - А як спить кажан? (*Висячи, донизу головою*).

УРОК 25

Тема: Охорона тварин. Турбота людей про тварин.

Мета: закріпити знання про різноманітність тваринного світу, допомогти усвідомити, яку користь приносять тварини. Розвивати вміння спостерігати за тваринами. Познайомити учнів з тваринами, які охороняються та занесені в Червону книгу України. Виховувати бажання оберігати, допомагати тваринам. З'ясувати правила поведінки на природі.

Обладнання: ілюстрації із зображенням тварин, які охороняються і занесені в Червону книгу України.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Галасливий дзвоник продзвенів,
Кличе всіх він дітлахів,
Швидше, швидше в клас,
Зараз зайде вчителька до вас,
Помаандруйте з нею ви далеко,
Далі ніж навіть полетить лелека.

2. Повторення вивченого матеріалу.

Гра «Різноманітність тваринного світу».

Готуються стандартні картки «Різноманітність тварин», «Кішки», «Риби», «Земноводні», «Плазуни», «Птахи», «Звірі». Картки розміщуються на дошці в такий спосіб: на окремих картках підбираються ілюстрації тварин, далі — загадки про тварин. Діти розгадують і пояснюють, до якої групи належить ця тварина, пояснюють, чому так вважають, розставляють тварин відповідно до даних груп.

***

Хто над нами догори ногами? (Муха)

***

Ось дивіться — цей хитрунець
Сплів химерний ятірець.
Ятірець легкий, як пух,
Не для рибок, а для мух. (Павук)

***

Я на тілі смуги маю,
Здобич в глибині шукаю,
Хижими зубами «клац» —
Стережись мене, карась! (Щука)

***

У зеленому жакеті галасує в очереті,
Хоч і плавати мастак,
А не риба і не рак. (Жаба)

***

В'ється вірówka на кінці головка. (Змія)

***

Не людина, а живе в хатці. (Шпак)

***

Біла латка, чорна латка
По дереву скаче. (Сорока)

***

Хто хвіст залишає,
А від ворога тікає? (Ящірка)

***

Хоч не шию я ніколи,
А голок завжди доволі. (Їжак)

***

Сиренька, маленька,
Хоч якого kota з місця зтягне. (*Миша*)

***

Влітку гуляє, а взимку спочиває. (*Ведмідь*)

ХВИЛИНКА-ЦІКАВИНКА

Їжак

Їжачиха — дуже дбайлива мати. Для своїх діточок вона гніздо з трави, сухого листя влаштовує.

Поки їжаченята маленькі, мати — їжачиха їх своїм молоком годує. Коли їжаченята підростуть, їжачиха разом з ними вирушає на полювання: ловити жуків, черв'яків, жаб, а їжаченята, дивлячись на неї, теж ловити здобич почнуть.

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Робота з підручником, с. 75.

- Хто живе з вами в домі? Квартирі?
- Хто доглядає за ними?
- Як треба піклуватися про тварин? Птахів?

2. Розповідь вчителя.

Життя птахів узимку важке. В пошуках їжі минає для них короткий зимовий день.

Треба регулярно насипати корм у годівниці для птахів — заготовлене з осені насіння дикорослих рослин, динь, кавунів, соняшнику, конопель, крихти білого хліба (чорний для птахів шкідливий).

Нелегко зимувати й великим звірам: лосям, оленям. Вони живляться взимку тільки гілочками верби, берези, сосни, корою осики.

Для тварин охоронці природи влаштовують у лісі годівниці, де кладуть сіно, прив'язують засушені зелені віники з гілок осики, верби.

На ставках прорубують ополонки, вставляють пучки соломи, очерету, щоб, коли ополонка замерзне, через соломку чи очерет проходило повітря.

Прийшла весна, а це означає пробудження природи.

- Коли прилітають птахи?
- Чи всі птахи відлітають в теплі краї?
- Які птахи залишаються зимувати?

3. Робота за підручником, с. 76-77. Відгадування загадок.

***

Які ноги, такий ніс,
По болоту ходить скрізь,
Хату на хаті має,
Жабам рахунок має. (*Лелека*)

***

Швидко скрізь цей птах літає,
Безліч мошок поїдає,
За вікном гніздо будує,
Тільки в нас він не зимує. (*Ластівка*)

В Україні шанують цих птахів, їх приліт сповіщає прихід весни.

Читання з підручника статті про лелеку і ластівку.

Ластівки — птахи працьовиті, товариські і веселі.

Вони влаштовують свої гнізда цілими колоніями. Так ластівкам легше захищатися від ворогів. На кривдника ж накидаються десятки пташок, проганяючи його подалі від гнізд. Руйнувати гнізда ластівок — великий гріх.

Цілими днями ластівки в пошуках мух, комарів і мошок літають у садах, городах, над ставками, озерами та річками. За літо одна ластівка виловлює більше мільйона різноманітних комах.

Українці вважають, що лелеки, які поселилися на даху хати, стережуть родинне вогнище, приносять щастя цій сім'ї. Люди з радістю зустрічають лелек навесні, влаштовують їм спеціальні пристрої на дахах, деревах, щоб птахи оселялися саме там.

Фізкультхвилинка

Летів бусол через луг
та й згубив свій капелюх.
Вітер бавить чуба:
— Шукай свого згубу.

- На воді чи в траві?
- На жаб'ячій голові.

4. Гра «Хто ким стане?»

Білченя —	Ластів'я —
Лисеня —	Сороченя —
Оленя —	Жабеня —
Зайченя —	Курча —
Ведмежа —	Каченя —
Вовченя —	Лелеченя —

5. Читання дітьми статті з підручника «Його треба охороняти».

- Що необхідно робити, щоб врятувати ведмедів?
- Де можна побачити бурого ведмедя?
- Де краще живеться тваринам у зоопарку чи на волі? Чому?
- Які ви знаєте казки, де героєм є ведмідь?

6. Розповідь вчителя:

Дехто з дітей зневажливо ставиться до черв'яків, ропух, навіть не знаючи, що ці тварини корисні.

— Згадайте, яку користь приносять дощові черв'яки?

У вологих місцях під камінням, опалим листям, у ґрунті ховається від яскравого денного світла ропуха. Ця жаба дуже зажерлива тварина, вона поїдає безліч усяких комах, слимаків, які завдають багато шкоди.

А як прикрашають природу яскраві метелики! Адже більшість з них не шкодять культурним рослинам. Не виловлюйте їх даремно.

Ящірки, вужі, гадюки знищують багато шкідливих комах і мишей.

А птахи? З ранку до вечора носять вони до гнізд шкідливих комах та їх личинок.

Допомагайте птахам: взимку з татком зробіть годівнички, весною — шпаківні та інші гніздівлі.

Не турбуйте тварин, не беріть пташенят у руки, бо птахи можуть покинути гнізда і малечі загинуть.

Тварини, яким загрожує зникнення, занесено в Червону книгу України. Серед таких тварин (показ ілюстрації): кіт лісовий, зубр, вихухіль, ропуха очеретяна,

пугач, аполлон (метелик), беркут, гадюка степова, тритон карпатський, вусач альпійський.

Якщо не охороняти цих тварин, вони можуть зовсім зникнути.

Фізкультхвилинка

Сірий котик міцно спав,
навіть пісню не співав.
Та нарешті він проснувся
і довкола озирнувся,
став смачненько потягатись
і чистенько умиватись,
порозчісував всі вуси,
довгі-довгі, русі-русі,
зуби й кігті наточив
й до комірчини побрів,
буде мишку полювати
і добро оберігати.
Й ми, як котик, відпочили,
щоб зміцнили наші сили.

III. Формування вмінь та навичок

1. Гра «Де живе. Яку користь приносить».

Ігровий матеріал: картки із зображенням тварин, кольорові кружечки.

Учитель показує картку із зображенням тварин і запитує: «Хто це? Де живе? Яку користь приносить?»

За кожен правильну відповідь дається учневі кольоровий кружечок. У кого з дітей більше кружечків, той і є переможець.

Хвилинка-цікавинка

А знаєте ви, хто в світі серед тварин найсильніший?
Ви назвали і слона, і бика, і носорога..., але це не так.

Найсильніший у світі, щодо своєї ваги, маленький жучок! Він важить 2-3 грами, а несе на собі майже три кілограми. Він найсильніший!

А слон? Слон несе дерево вагою 200 кілограмів, а сам важить аж чотири тонни.

2. Робота у зошиті з друкованою основою, с. 47.

— Хто що їсть? Вкажіть стрілкою.

3. Робота за підручником, с. 78.

— Як називаються рослини, які зображені на малюнку?

— Що допомогло вам впізнати їх?

— Як називаються тварини?

— Що допомогло тобі їх пізнати?

— Де живуть ці тварини?

4. Гра: «Що людина мусить робити, щоб зберегти природу-матінку?»

Вчитель перелічує дії, а учні, якщо так, показують зелену сигнальну картку, якщо ні — червону:

Посадити дерево

Зробити годівниці

Рвати квіти

Охороняти природу

Рубати дерева

Вбивати тварин

Розчищувати криниці.

5. Гра «Чий це листок?»

Прийшов їжачок, а на голках у нього листочки з різних дерев. Діти мають сказати, яким деревам ці листки належать.

6. Гра «Розплутай порівняння» (Поставити стрілки).

Дужий	як заєць
Кучерявий	як слон
Вірний	як лис
Боязкий	як вовк
Голодний	як ведмідь
Колючий	як віл
Хитрий	як баран
Здоровий	як миша
Неповороткий	як пес
Впертий	як їжак
Маленький	як осел

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКІВ № 24, 25

Це цікаво

Комар робить 594 помаху за секунду, а джміль — 123–233, тому комар дзиччить, а джміль гуде.

У зайця передні ноги короткі, а задні довгі. Тому він під гору біжить легко, а з гори летить, перевертаючись через голову.

Жаба воду ніколи не п'є. Вода, потрібна для жаби, надходить в організм тільки через шкіру, яка поглинає вологу і виділяє її.

Коли каченя вилуплюється у гнізді, їхній пушок одразу ж змащується жиром, який завжди є на пір'ї качки. Інкубаторних же каченят ніхто не змащує. Потрібен певний час, щоб вони набули здатності самі себе змащувати жиром.

Бобри живуть у хатках, влаштованих на купинах, вербових корчах. За формою ці хатки нагадують копицю сіна. Це нагромадження гілок, дерев, водяних рослин, скріплених між собою мулом. Хатка може досягти 3 м у діаметрі і 1,5 м у висоту.

Якщо загрожує небезпека, бобер б'є з усієї сили хвостом по воді, попереджує бобрів про небезпеку.

Гектар лісу за рік очищає 18 млн. куб. м. повітря. До того ж, подібно до велетенського пиლოსосу, він збирає з повітря 36 т пилу. Одне дерево бука виробляє за годину 1 кг 700 г кисню, а денна норма задовольнить киснем 64 чоловіки. Гектар лісу дає 80 кг грибів, майже тонну малини, чорниці, суніці, а бджоли збирають з лісових квітів майже 300 кг меду.

Народні прикмети

- Хрущі, літаючи, гудуть — на ясну, тиху і теплу погоду.
- Перед негодою корови протяжно ревуть.
- Гуска ховає голову під крило — на мороз.
- Кури у землі купаються — на негоду.
- Птахи в'ють гнізда на сонячній стороні — на холодне літо.
- Ранній приліт жайворонків та граків — на теплу весну.
- Голуби розворкотілися — на тепло.
- Риба виграє біля самої поверхні, а ловитися на вудку не хоче — невдовзі піде дощ.
- Багато мурашок — готуйте на гриби козубок.
- Якщо на деревах з'явиться в серпні багато жовтого листя — буде рання осінь.

Гніздо

Гніздо — це пташиний скарб. Він надійно схований у траві чи листях. Ячка у ньому — як жменя сяючих дорогоцінностей. У гнізді козодоя — вони білуваті, ніби мармур, у гнізді славки — вони переливчасті, як перлини, а у гнізді співучого дрозда схожі, на яхонти. Та що яхонти й перли — вони ж мертві.

В ячках майбутніх пташенят і тисячі тисяч майбутніх пісень.

Одним відрізняється пташиний скарб від справжнього — його не можна торкатися. Тільки незайманий, тільки незнайдений принесе він радість.

(М. Сладков)

Жабка-санітарка

Одного дня, коли Івась повертався зі школи, він побачив коло ставу 2-х хлопців, Гриця і Миколу. Вони так захоплено жбурляли у воду каміння, що й не помітили, як підійшов Івась.

— Що ви тут робите?

— Хіба не бачиш? Жаб ганяємо. Якись тут не такі завелися. Он, поглянь. — Микола показав на маленьку жабку розпластану догори черевцем на траві.

Вона й справді не була схожа на тих жаб, що жили в заплавах коло річки. Ті великі, зелені, зрідка покрашені чорними плямками на спині, а животик у них жовтуватий. Ця ж була яскрава, наче цяцька.

Івасик перевернув її — животик у жабки оранжевий, майже червоний, із синьо-чорними плямами. Такі ж плями у неї були й на сіривато-коричневій спинці.

Жаба була мертва.

— Навіщо ви її? — насупився Івась.

— Хіба не знаєш. Вона отруйна, з бородавок, що на спині, отруту пускає. Зачешиш — більше не захочеш, — пояснив Микола.

Івасик промовчав.

— Подумаєш, жаби йому шкода, — озвався, почувачись винуватим, Гриць. — Тут їх стільки розвелось, що скоро й покупатись не можна буде.

— Ходімо краще до нас, — перебив його Івасик. — Може, батько їжака з поля привіз.

Івась наклонився, взяв у руку, маленьку жабку.

— Не чіпай! Бородавки будуть!

— Нічого. Покажу татові, він, напевно, знає, що це за жабка.

Батько заклопотано поглянув на жабу і промовив:

— А вбивати всяку живість, хлопці, неконче.

— Так вона ж отруйна! — вихопилося в Миколки.

— Хто тобі таке сказав? — перебив батько. — А ти знаєш, що це за жабка? Це джерельниця. Її ще називають чищавкою або чистюшкою.

Про чистюшок хлопці чули, не знали тільки, які вони. А батько розказав, що джерельниць колись навмисне кидали в степові криниці. Вони там таку чистоту наводили, що вода ставала прозорою, мов сльоза.

— Послухайте, як співають жаби вечорами.

«З чим боррррц? З чим боррррц?» — питає одна жаба.

«З бурряком! З бурряком!» — відповідає їй інша.

Так пояснив батько жваві жаб'ячі балачки.

— А чищалка не має часу галасувати. Вона цілий день ловить комашню. Та й у воді їй роботи доволі: треба ж став очищати.

А якби не було цього уркання, кумкання, квакання? Яка нудна тиша запала б навкруги!

Ні, хай живуть собі жабки! Хай чистять ставки, ловлять комарів, співають про борц. Так веселіше!

(М. Солов'янова)

Розмова з другом

Ліс зустрів мене як друга
горлиць теплим воркуванням,
пізнім дзвоном солов'їним,
ніжним голосом зозулі,
вогким одудів гуканням,
круглим ципанням дроздів.
Ліс зустрів мене як друга
тінню від дубів крилатих,
смутокм білої берези,
що дорожчий нам за радість,
кленів лапами густими,
сосни гомоном одвічним.

І до друга я звернувся
із промовою такою:
— Ти рости на втіху людям,
бережи нам світлі ріки,
що полям несуть вологу.
А за кожну деревину,
що піде нам на будови
чи на щогли кораблеві,
ми нові гаї посадим,
щоб земля була весела,
як веселе птаство в лісі,
як веселі дерева.

(М. Рильський)

Перекинута шпаківня

Плаче шпак уранці після зливи,
Де шумлять на греблі явори,
Що шпаківню вітер чорногривий
Перекинув денцем догори.
Боркаються бідні пташенята,
Як його зарадити біді?
Кліпають із п'їтьми оченятами:
— Випадемо, мамку, що тоді?

Ще якби їм день чи півтора дні,
Ще якби їм днів хоча із п'ять,
Бо вони ще зовсім безпорадні —
Падаючи, ще не летять.
Як же, ви хлопці, хатку прибили,
Що її порушили вітри?!
Плаче шпак уранці після зливи,
Де шумлять на греблі явори.

(Л. Костенко)

На велику воду

У неділю тато сказав:
— Ну що, підемо на луки до річки?
Тимко і Наталя зразу погодилися.
На луках у них є улюблене озерце біля річки. Води в ньому небагато. Навіть Наталя з Тимком можуть його перейти.
Коли підійшли до озера, побачили, що води в ньому зовсім мало.
І вся вода якось дивно брижиться, хвилюється, аж запінилась.
— Що це, татку? — гукнув Тимко.
— То риба, сину... Озерце пересихає...
— А що потім буде?
— Потім, — сказав тато, — вода висохне і риба загине.
— Назовсім? — здивувалася Наталочка.
— Звичайно назовсім. Бо не буде чим дихати, що їсти...
— І оцей великий? — показала Наталочка на карася, що хлюпотів хвостом біля самого берега.
— І цей великий...
— І ті два маленьких?
— І ті два маленьких...
Діти примовкли.
— Я не хочу, — скривилась Наталочка, — не хочу, щоб рибка загнула.

Тимкові дуже кортіло наловити рибки.

— То ж краще її переловимо.
Тато поклав йому руку на голову.
— То не рибалка, сину, що ловить рибу, коли вона в біду потрапила.
— А хіба можна якось допомогти рибці?
— Можна, — хитнув головою батько, — а неси-но сачок. Та на-
бери у відерце води.

Тимко все зробив, як велів татко. Наталочка і собі кинулась їм допомагати. Вони виловлювали сачком рибу з озера і викидали у ві-
дерце. Потім відносили і виливали в річку. Риба блискала сріблястим
боком і плигала в глибину. Звичайно, дуже раділа, що люди випус-
кали її на велику воду.

Як лелеки дітей врятували

(Легенда)

Давно це було, коли на українську землю нападали орди кочівників.
Налетять, підпалять хати, виженуть худобу, заберуть у полон жінок
і дітей. А малюків кидали напризволяще на згарищах. Це побачили
лелеки і стукотом дзьобів почали кликати козаків на допомогу. Але
далеко вони були, не почули. І тоді птахи підхопивши на крила по-
терпілих малюків, піднялися високо-високо над землею. Почули своїх
дітей козаки і кинулися наздоганяти ворогів. А лелеки кружляли над
ними, вказуючи дорогу. Наздогнали козаки завойовників і порубали
їх. З того часу в Україні лелекам завжди раді.

Де взялися павук, черепаха і бджілка

(Легенда)

Колись, ой, то було дуже давно, в одній далекій країні жила жін-
ка. І мала вона три дочки. Пройшли роки, піросли її дівчата. Жінка
віддала їх заміж. Кожна з дочок мала своє господарство. Занедужала
господиня. Ось вона й послала свою вивірку (білку) до старшої дочки,
щоб та прийшла, бо занедужала мати. Вивірка застала старшу дочку
за роботою. Вона ткала полотно і не погодилася прийти до матері. Ска-
зала, що не має часу. Розсердилася вивірка і зробила її павуком.

Ось тобі кара: тчи все життя.

Пішла вивірка до другої дочки. Та була зайнята роботою по госпо-
дарству. Вона мила посуд. Не пішла і ця дочка.

Ти будеш черепахою — вирішила вивірка.

Пішла вивірка до третьої дочки. Та також була за роботою. Але як
почула, що мати хвора, то швидко все залишила і прибігла до рідної
хати. Прожила ця дочка довгі роки щасливо, а в глибокій старості
стала золотою бджілкою. Літає вона над медоносними полями, над
далекими лісами, скрізь у праці, але завжди повертається до рідного
порога — до мамки своєї у вулику.

Бузьки

(Українська народна пісня)

Із краю-вирію бузьки вилітають,
до нашої хати дороги питають.

Гей летить ви, бузьки, попід небом синім,
аж там, де кружляють плут на царині.
— А ми прилетіли звисока дивитись,
ой чи ви нас ждали, ой чи ви смутились....

Облітав журавель

Облітав журавель
сто морів, сто земель,
облітав, обходив,
крила, ноги натрудив.

Ми спитали в журавля:
— Де найкраща земля? —
журавель відповідає:
— Краще рідної — немає!

(П. Воронько)

Діти й ластівка

Ластівочка чорно-біла
Під стріхою гніздо вила,
Над подвір'ям кружляла
І діток споглядала.
І питалася сердечно:
— Чи гніздитесь тут безпечно?
— Мила, люба ластівко,
Ти не бійся за гніздечко.

Ми і киці накажемо,
І песика прив'яжемо.
Відженем лихого хлопчика
І недоброго горобчика.
Ліпи гніздо скоро, духом,
Вистеляй м'якеньким пухом,
Бо надійна наша стріха
Захистить тебе від лиха.

(М. Підгірянка)

Для чого півневі гребінець

У нашого півня червоний гребінець. Уночі, як тільки кури посідають на сідало, він бере свій гребінець і розчісує свого барвистого хвоста. Через те і хвіст у нього такий пишний. Розчесавши хвоста, півень кладе гребінець на голову. А вдень ходить, розпустивши хвоста.

(В. Сухомлинський)

УРОК 26

Тема: Експурсія в природу.

Мета: дати учням уявлення про характерні ознаки пробудження природи навесні в неживій і живій природі. Закріпити назви весняних місяців. Розвивати спостережливість та розуміння того, що життя людини залежить від природи. Виховувати естетичні почуття, любов до природи, бажання примножувати красу природи — садити дерева, квіти.

План експурсії

І. Підготовка вчителя до експурсії

У лісі та на луках вчитель вибирає місця, де є листяні і хвойні дерева, кущі й трав'янисті рослини, про-

думує маршрут, визначає місця зупинок, готує розповідь та запитання для бесіди.

II. Підготовка учнів до екскурсії

1. Відгадування загадок та проведення бесіди для актуалізації опорних знань.

***

Привітанням журавля
Я пробуджую поля,
Небеса і ручаї
Та завітчую гаї.
Відгадали, хто вона,
Ця красуня чарівна? (*Весна*)

- Які ознаки весни є в загадці?
- Яка зараз пора року?
- Про що ми говорили на попередніх уроках?

***

Де сніг з острівками, з дощем загуде,
Ще вітер зимовий блищить де-не-де,
Береза сережки свої розпускає.
Чи ви здогадалися коли це буває? (*У березні*)

***

Вже пташки вернулись в наш край,
Про весну співає і поле, і гай,
Ніжаться на полі трави й квіти,
Вже настав ласкавий місяць. (*Квітень*)

***

А в цім місяці підряд
Маємо багато свят,
Зеленіють буйно трави,
То іде веселий... (*Травень*)

- То які ж місяці належать весні? Повторіть.

III. Проведення екскурсії

Під час екскурсії на луки і в ліс звернути обов'язково увагу на зміни в неживій природі.

- Як змінилася висота Сонця?
- Яке небо?
- Який день?

- Чи чули всі цією весною грім?
- Які йдуть дощі? (*Короткочасні*)
- Чи є сніг? Де він?

Розповідь дітей про те, що снігу на луках немає, лід на річці майже розтанув, річка стала повноводною, близько підійти не можна, земля м'яка, розкисла від надлишку води.

У річку збігають багато маленьких струмочків, які утворилися від талого снігу та короткочасних, але густих дощів.

Розповідають діти й про зміни в живій природі.

На луках з'явилася перша зелененька травичка та зацвіли перші весняні квіти — мати-й-мачуха.

Розповідь вчителя про цю веселу квітку.

Ця квітка називається мати-й-мачуха. Зацвітає вона дуже ранньою весною. Вважається, що саме ця жовта квітка схожа на маленьке сонечко. Квітка цієї рослини з'являється першою, а трохи пізніше з'являється листя. Якщо листок взяти у руку, побачимо, що зверху листя гладеньке, лискуче, холодне, а знизу — пухнасте, м'яке і тепле, наче-то пестить наші пальці ласкою, як мама. Саме за це і прозвали цю рослину мати-й-мачуха.

Вона також лікарська. З квітів та листя готують відвар та ліки від кашлю.

Дійшовши до лісу, діти звертають увагу, що біля сосен, від краю лісу снігу немає, він розтав. Під кущем малини, бузини, в глибоких ямах ще є сніг, але він не білого кольору, а вже сірий, по краю блищить вода.

Діти називають відомі їм назви дерев, кущів.

Діти слухають спів птахів.

Зрівнюють і згадують, чи співали птахи взимку, яких пам'ятають птахів у годівничках.

- Як назвати птахів, які зимували?
- А яких ви знаєте перелітних?
- Чому вони відлітають у вирій?
- Чим живляться птахи?
- Що для них страшніше — голод чи холод?

А знаєте ви, що існує 700 видів птахів, близько 600 летять на зимівлю у вирій.

Багато з них чекають дуже далекі і стомлюючі перельоти — до 12 тис. кілометрів!

Якщо зустрічаються птахи, діти називають їх.

Прослуховування пісні жайворонка.

Розповідь вчителя.

— Підніміть голови до неба? Що за крапка чорна в небі?

Це пташка — жайворонок. Вона невеличка, більша трішки від горобця. Важить всього 70 г. Крила довгі і широкі, хвіст короткий, тому ця пташка швидко літає. Всього існує 78 видів жайворонків. Живуть вони і в Африці, Америці.

Піднімаються жайворонки дуже високо — до 4 тис. метрів.

Відкладає самка 4–5 яєць і висиджує 2 тижні. Жайворонки дуже турботливі батьки, вони годують пташенят 11 тижнів.

— Подивіться під ноги. Кого ви бачите на землі?
(*Мурашок*)

Маленька мурашка, але тягне на собі щось велике у свою оселю.

— А знаєте ви, що мурахи дуже дисципліновані тварини? У кожної мурахи є своє доручення, яке вона сумлінно виконує.

— У мурашнику є головна мураха — матка. Вона відкладає яєчка у спеціальних «дитячих кімнатах». Біля яєчок сидять няньки, які перевертають яєчка з боку на бік, поки з них не вийдуть мурашки. Є мурахи прибиральники, воїни, які захищають мурашник від нападу ворогів, є робочі мурахи, які будують мурашники, добувають їжу.

Мурахи ходять по своїх доріжках, із заходом Сонця мурахи швидко повертаються у свою домівку і закривають дверцята до ранку.

Перед дощем мурашники стоять закриті, мурахи не виходять із своїх домівок.

Мурахи дуже корисні, вони знищують багато шкідливих комах, (як і птахи), лікують дерева.

Розорювати гнізда птахів, мурашники — вважалось великим гріхом, робити цього не можна.

Повертаючись до школи, проходячи знову березовий гай, вчитель звертає увагу дітей на березу, де був зроблений надріз в корі декілька днів тому. З нього тече сік.

— Чому не можна брати багато соку з дерева?

— Як допомогти цьому дереву?

(Надрізи шкідливі для дерев, пошкоджене місце слід замазати глиною або землею)

Під час відпочинку на галявині діти грають в народні ігри «Панас», «Гуси», розповідають верші, відгадують загадки.

Під час екскурсії діти роблять висновок, що природа ожила, пробудилася від довгого зимового сну. Все живе радіє сонячному теплу.

IV. Підсумок екскурсії

1. Бесіда.

- Де ми побували на екскурсії?
- Як навесні світить Сонце?
- Що вам найбільше запам'яталось?
- Яким стало весняне небо?
- Які зміни сталися з рослинами?
- З якою квіткою ви познайомились?
- Чому вона так називається?
- Чий спів вас зачарував сьогодні?
- Який птах піднімається в небо до 4 тис. метрів і виглядає крапкою в небі?
- Що віщує жайворонок?
- Що цікавого ви запам'ятали про мурах?
- Як треба одягатися нам весною?
- Яка погода весною?
- Чому можна легко застудитися навесні?
- Що роблять дорослі на полях, городах, у садах?
- Чому так говорять?

***

Проліски — очі березня.

Квітень квітує.

Травень ліс наряджає, літо в гості чекає.

2. Читання вірша вчителем.

Вмій природу любити,
Кожній стеблині радіти.

Цвіту не рви даремно,
Гілки не рви для забави.
Оберігай же повсюди
Шлях і стежку до гаю.
Знай, все окрасою буде
Нашого рідного краю.

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ №26

***

В якім лісі немає листя? (В бору)

***

Цвіте синьо, лист зелений,
квітник прикрашає.
Хоч мороз усе побив —
його не займає. (Барвінок)

***

Діжечка на діжечці,
діжечка на діжечці,
а зверху китичка. (Очерет)

***

Сам вечірньої години
Заховався в кущ калини —
Та на дудочку одну
Грає пісню чарівну. (Соловей)

***

Біле, як сніг, чорне як жук,
Вертиться, як біс,
і повертається в ліс. (Сорока)

***

Летів птах через дах
Сів на воротах,
В червоних чоботях. (Лелека)

***

Чорномазий, білодзьобий,
Він за плугом важко ходить,
Черв'яків, жучків знаходить —
Сторож, вірний друг полів,
Перший вісник теплих днів. (Грак)

***

Вірно людям я служу,
Ім дерева стережу,

Дзьоб міцний і гострий маю,
Шкідників ним добуваю. (*Дятел*)

***

Назад вилиця,
спереду шильце,
спереду чорне сукенце,
Під сподом — полотенце. (*Ластівка*).

***

Уночі гуляє, а в день спочиває,
Має круглі очі, бачить серед ночі. (*Сова*)

***

Розмотався сам моток
Та й полинув на лужок.
На лужку сів на вербі
І змотався знов собі.
Хто в мішок кого забрав,
За те пальці обсмоктав. (*Бджілки*)

***

Тисяча тисяч бондарів
Роблять хатки без дворів. (*Мурахи*)

***

Ні рак, ні риба, ні звір, ні птиця,
Голос тоненький, а ніс довгенький.
Хто його уб'є, той кров свою пролле. (*Комар*)

***

Не руками снувалося,
Не руками і ткалося,
Десять далеко родилося,
У куточку вместилося.
Сидить злодій тихотихо,
Комусь буде лихо-лихо. (*Павук і павутина*)

***

Не ходжу я, а скакаю,
Бо нерівні ноги маю,
Через поле навмання
Перегнав би я коня.
Я страшений боягуз,
Всіх на світі я боюсь.
В полі, в лісі — навкруги,
Скрізь у мене вороги.
Часом лізу я у шкоду,
Їм капусту на городах,
Моркву, ріпу, буряки.
Відгадайте — хто такий? (*Заєць*)

Весна

Весна прийшла!
Тепло знайшла!
Кричать дівчатка й хлопчики
Тепляк дмухнув,
Крилом махнув.
По бороді лоскочеться
Все ожило, все розцвіло,
І рій дітей привітненьких
На той горбок несе вінок
З фіалок блакитненьких.

(Л. Глібов)

ДЕ ТИ ЖИВЕШ

УРОК 27

Тема: Де ти живеш.

Мета: формувати уявлення про рідне село, його назву, головну вулицю, визначні місця. Розвивати інтерес до історії рідного краю, викликати патріотичні почуття. Виховувати бажання берегти історичні пам'ятки свого краю, а не руйнувати їх.

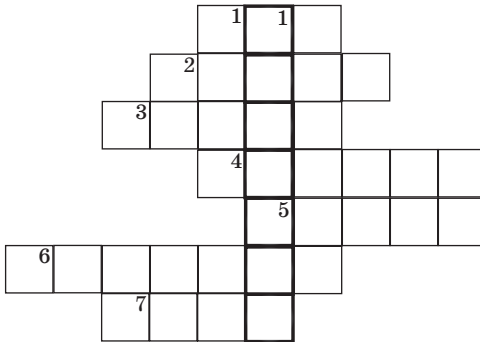
Обладнання: фотографії, малюнки з краєвидами села.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Проблемний вступ до уроку.

Сьогодні ми будемо мандрувати, але перш, ніж вирушати в мандри, треба знати, куди йти, а щоб знати, куди йти, нам треба відгадати загадки, де зашифрована назва нашої майбутньої мандрівки.

1. Живе один батько, тисячі синів має, усім шапки справляє, а сам без шапки стоїть.

(Дуб)

2. Прийшов хтось, узяв щось, пішов би за ним, та не знаю, за ким. *(Вітер)*

3. Не кінь, а біжить, не ліс, а шумить, не кріт, а землю рие. *(Річка)*

4. Один баранець пасе тисячу овець. *(Місяць)*

5. Червоний колір, солодкий смак, камінне серце — чому це так? *(Вишня)*

6. За лісом, за пралісом золоті ворота стали. *(Веселка)*

7. Умила зоряниця — красна дівиця через покоси, гублячи сльози, місяць дивився і засмутився, сонечко встало, слізки збрало. (*Роса*)

— Знайшли зашифроване слово?

— Здогадались куди ми помандруємо?

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми та завдань уроку:

Ми сьогодні «пройдемося» вулицями нашого села, побуваємо в храмі, і на лисятнику, і біля лісу, і в лісі, на річці, і побуваємо на меморіалі загиблих воїнів, в музеї, де збрали пам'ятки нашого давнього минулого, навіть кожен з вас побуває вдома.

2. Розповідь вчителя.

Найкраще місце на землі те, де ви народилися і живете. Тут ваші рідні і близькі вам люди, друзі. У нас все є: і березовий гай, і сосновий бір, і квітучі, запашні трави на луках, і безмежні ниви, на яких колоситься жито, пшениця, і сади, і річка, і ставки. Біля кожної оселі — квіти, сад.

Жити на рідній землі — велике щастя. Кожен з нас повинен цінувати це.

Село в якому ми живемо, це є маленька частинка нашої рідної України, це наша рідна земля, рідний край, рідна домівка, рідна Батьківщина.

3. Читання вірша.

Батьківщина — це труд і свято,

Батьківщина — це мама й тато.

Це твої найщиріші друзі

І бджола у весняному лузі.

(*А. Костецький*)

4. Розповідь вчителя.

У рідному краї проходить життя, навчання, праця і відпочинок кожної людини.

Враження дитинства від рідного краю — найсильніші, вони зберігаються все життя у пам'яті людини і почуттях кожного.

Мій рідний край,
Моя земля велика-превелика.
Є в ній степи, ліси, поля,
Моря, і гори, й ріки.

(Н. Забіла)

Фізкультхвилинка

Раз, два — дерева!
Три, чотири — вийшли звірі!
П'ять шість — пада лист!
Сім, вісім — птахи в лісі.
Дев'ять, десять — он сунички
Підвели червоні личка!

5. Робота за підручником, с. 79, 80.

- За якою адресою живе дівчинка Наталка?
- А яка адреса у тебе?
- В якому будинку ти живеш?
- Чим твій будинок відрізняється від інших?

6. Бесіда.

- Як називається наше село?
- Чи подобається воно вам? Чим?
- Що ви зробили, щоб село було кращим?
- Чим особливе наше село?
- Як називається річка, яка протікає біля нашого села?

- Який росте біля села гай? Ліс?
- Які рослини ростуть у лісі?
- Які пташки в'ють гнізда біля твого дому?

Зараз ми «підемо» головною вулицею нашого села.

- Як називається ця вулиця?
- Хто з вас на ній живе?
- Чим вона відрізняється від других вулиць села?
- Що знаходиться на території села?

Допомагають дітям у цьому фотографії з альбому «Моє рідне село».

Вчитель коментує зображене на фотографіях

- Як ти поведешся, коли побачиш, що на вулиці всихає деревце чи кущ?

В народі говорять (*робота з прислів'ями*)
Та земля мила, де мати народила.
Рідна домівка, рідна сім'я — тут виростає доля моя.

7. Опрацьовування матеріалу на с. 82.

Відгадування загадки.

По полю ходить, зерно молотить,
Жне, косить — хліба не просить. (*Комбайн*)

— Навіщо потрібна ця машина?

— Кого вирощують в радгоспі? (*Лисиць — чорнобу-
рок, норок*)

— Згадайте, як ми допомагаємо цим звірам?

— Що вирощують на полях поблизу нашого села?

Фізкультхвилинка

Ми березки і кленці
В нас тоненькі стовбурці.
Ми в стрункі стаєм рядки.
Розправляєм гілочки.
Ледь зіп'ялись з корінців,
Дістаєм до промінців.
Ми стискаєм їх вогонь
В зелені своїх долонь.
Хилять свіжі вітерці
Вліво — вправо стовбурці.
Ще й верхівки кожен ряд
Нахилила вперед-назад.

8. Бесіда-розповідь вчителя.

— Зараз ми помандруємо в село Озеряна. Його знають далеко за межами.

— Відомо воно...

— Підкажіть чим?

Так, в цьому селі красива церква, у якій зберігається ікона Озерянської Божої Матері. Біля храму є чудодійна криниця з чистою, холодною і цілющою водою.

З далеких місць приходять люди, щоб помолитись і напиться та помочити ноги цією водою.

За криницею доглядають люди, не дають їй замулитись, а не так давно, був збудований зруб.

III. Формування вмінь та навичок

1. Читання оповідання «Максимова криниця»

Добра вода в Максимовій криниці. Чиста, дзеркальна.

Вертаються селяни з поля — то обов'язково зайдуть напиться. Женуть пастухи череду — теж наберуть води.

Чула Галинка, як перехожі люди хвалили:

— Оце водичка!.. Спасибі тому чоловікові, що криницю викопав.

Знає дівчинка кому дякувати — Максимові. Він викопав. Передати б йому, що перехожі говорили.

Приємно таке послухати. Тільки ж де живе Максим? У думці перебрала всіх жителів села. Є Петрів сім, є Іванів аж десять! Максима — жодного.

Старенька бабуся сказала, що він давно-давно помер.

— А чого ж його так часто згадують? — здивувалась Галинка.

— Хто робить людям добро, того завжди пам'ятають, — відповіла бабуся.

(О. Саєнко)

— Кого пам'ятають люди?

2. Гра «Що вирощують в нашому селі».

Вчитель перераховує все, що вирощують і не вирощують в селі, якщо так, діти плескають в долоні.

3. Гра «Закінчи речення».

— Я живу в селі ...

— Моя адреса ...

— Біля села є березовий ...

— За селом протікає річка ...

— Вона впадає в ...

— Центральна вулиця села ...

4. Робота у зошиті з друкованою основою, с. 49. 50.

Напишіть на конверті свою поштову адресу.

Намалюйте дім, в якому ви живете?

5. Прочитай прислів'я.

Де ле ле ка во дить
ся дить ро тя щас там ся

Де лелека водиться, там щастя родиться.

6. Читання вірша «Я все люблю»

Я все люблю в своїм краю:
Криницю, звідки воду п'ю,
то повні гомони ліси,
та дзвони срібної роси.
Я все люблю в своїм краю:
ось під веселкою стою,
ось дощ веселий напоїв
тужавий колос рідних нив.
Я все люблю в своїм краю:
найбільше — матінку свою,
ласкаву, радісну, єдину...
люблю, як сонце, Батьківщину.

(М. Сингаївський)

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 27

Рідна хата

Різні в світі є країни,
Різні люди є на світі.
Різні гори, полонини,
Різні трави, різні квіти.
Є з усіх одна країна,
Найрідніша нам усім.
То — прекрасна Україна,
Нашого народу дім.

Там шумлять степи безкраї,
Наче вміють говорити.
Там ясніше сонце сяє,
Там солодке пахнуть квіти...
Різні в світі є країни,
Гарні є, є і багаті,
Та найкраще в Україні,
Бо найкраще в рідній хаті.

(Г. Черінь)

Найрідніша

Батьківщина, земле рідна,
Земле сонячна і хлібна,
Ти навек у нас одна...
Ти, як мати, найрідніша,
Ти з дитинства наймиліша,
Ти і взимку найтепліша —
Наша отча сторона.

(М. Сингаївський)

Я не бував за дальніми морями

Я не бував за дальніми морями,
Чужих доріг ніколи не топтав —
В своїм краю під буйними вітрами
Щасливим я і вільним виростав.
Мене ліси здоров'ям напували,
Коли бродив у їхній гущину,

Мені поля задумливо шептали
Свої ніким не співані пісні.
Коли не вмів ще букваря читати,
Ходив, як кажуть, пішки під столом,
Любить людей навчила мене мати
І рідну землю, що б там не було.
Чужих країв ніколи я не бачив,
Принад не знаю їхніх і окрас,
Та вірю серцем щирим і гарячим:
Нема землі такої, як у нас.

(В. Симоненко)

Ой селом-селом

Ой селом-селом	Вийду на поля:
Зелено кругом:	Ой пахтить земля!
У садках село втонуло.	Мов співає рідна скиба
Кожне дерево вдягнуло	Пісню праці, пісню хліба,
Зелений шалом	Серце звеселя.
Ой селом-селом —	Все кругом росте,
Гомінко кругом:	Буйно так цвіте,
Кожна пташечка співає,	Пестить гори і долини,
Над квітками бджілка грає	Гріє простір України
Золотим крилом.	Сонце золоте!

(М. Підгірянка)

Тут

Як навкруг зацвіло!	Тут, до мого села,
Як радісно нині!	Всі дороги зійшлися.
То весняне село	І стоять журавлі.
На моїй Україні	Із криниць беруть воду.
Мед збирає бджола,	Тут, в моєму селі.
Розпрямляється листя,	Всі гілки мого роду.

(Й. Струцюк)

СМІШИНКИ

Глибока річка

— Чи глибока у вас у селі річка, Галю?
— Гли-бо-ка! Як лягти, то з головою...

Режим дня

— Я був у селі — там з першими півнями встають і разом з кур-ми лягають спати...
— А якщо курей немає?

Знайомство з природою

Міський хлопчик уперше з батьками приїхав до тітки в село. Гуляючи довкола будинку, він побачив у траві кілька пляшок з-під молака і, захекавшись, прибіг до батьків:

— Тато! Мамо! Я тільки що знайшов у траві гніздо корови!

***

- Чого ти плачеш, хлопчику?
- Я загубився...
- А на якій вулиці ти живеш?
- На нашій...
- А чий ти, хлопчику?
- Татів.

УРОК 28

Тема: Хто живе поруч з тобою. «Дивне місто».

Мета: формувати повагу до людей, які живуть поруч, вчити турбуватися про них. Розвивати в учнів ввічливе ставлення до рідних, сусідів. Познайомити дітей, як приходить до нас одяг, з чого його зроблено. Виховувати в учнів кращі людські якості.

Обладнання: картки, малюнки із зображенням одягу, меблів, різноманітних машин.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Повторення вивченого матеріалу.

- Що ви знаєте про село, в якому ви живете?
- Назвіть свою домашню адресу.

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми та завдань уроку.

Сьогодні ми поговоримо про людей, які живуть поруч з нами, про ввічливе ставлення до рідних, сусідів. Познайомимося звідки до нас приходить одяг, що з чого зроблено.

2. Робота за підручником, с. 83.

- Розгляньте малюнки у підручнику.
- Виберіть, якими з цих предметів можна гратися удвох?
- З ким ви найбільше любите гратися?

3. Вчитель читає вірш Л. Пшеничної.

Юлю знаю я давно —
З нею я була в кіно.

Знаю Раю, знаю Майю,
Всіх дівчат в будинку знаю.

4. Бесіда.

- Хто твої сусіди?
- Що ти знаєш про них?
- З ким ти дружиш?
- Як ти допомагаєш батькам?
- Хто з родичів живе далеко від тебе?
- Коли ти їх провідуєш?

5. Читання оповідання «Два товариші» та бесіда за ним.

Ішли якомсь лісом два товариші. Назустріч їм вийшов ведмідь. Один кинувся тікати і виліз на дерево, а другий залишився на дорозі. Упав він на землю і прикинувся мертвим, він знав, що ведмеді не чіпають мертвих.

Ведмідь підійшов до хлопчика, понюхав його обличчя та й пішов собі. Товариш зліз з дерева та сміючись, і говорить:

- Ну, що тобі ведмідь на вухо шептав?
- Він сказав мені, — відповів хлопчик, — що не варті й доброго слова ті люди, які залишають у біді товариша.

(Л. Толстой)

- Як ви гадаєте, можна вірити цьому товаришеві?
- Чи можна з ним дружити і гратися разом?
- Як треба поводитись з друзями, знайомими? Чи можна їх кидати в біді?

Фізкультхвилинка

Біля яру, біля стежки
Одягла верба сережки.
Головою хилитала,
Потихесеньку питала:
— Де ота біленька хатка,
Що, гарнесенькі дівчатка?
Хай би вибігли до стежки.
Подарую їм сережки.

Як і домовились

Прийшла мама з поля і принесла дітям у торбі гостинця.

Дмитрик зразу ж побіг до свого брата — Сашка. Побачивши його ще здалеку, закричав:

— Ура! Мама сьогодні на баштані була. Щось принесла нам з тобою. Ходімо швидше додому.

Сашко, як завжди, почав хитрувати:

— Давай так поділимо гостинець, — каже він. — Мені буде середина, а тобі решта.

Дмитрик задумався на хвилинку та й говорить:

— Добре! Хай буде по-твому, якщо так бажаєш.

Прийшли вони до хати. Дмитрик дістав із торби диню. І справді, то був не кавун, як сподівався Сашко, а велика жовта диня. Дмитрик, не поспішаючи, розрізав її, вичистив на тарілку насіння і поставив його перед Сашком:

— Ось тобі твоя середина. Бери їж. А я з'їм решту.

(М. Герасименко)

— Чи було таке або схоже з вами?

— Як треба поводитися з близькими людьми?

6. Робота за підручником, с. 84. «Як до нас прийшов одяг?»

— Що дає нам вівця?

— Який шлях проходить одяг від рослини до сорочки?

7. Відгадування загадок.

***

Плету хлівець на четверо овець,
А на п'яте окремо. *(Рукавичка).*

***

Біжить свинка,
Срібна спинка,
А хвіст конопляний. *(Нитка з голкою).*

***

Штучка-одноручка, носик сталений,
Хвостик льняний, сама гола, а всіх одягає. *(Нитка, голка).*

8. Робота за підручником, с. 85.

Паличка-черкалочка, головою черкне — вогонь спалахне. *(Сірник).*

Дві дощечки, дві сестри понесуть мене з гори. (*Лижі*).
Чотири брати одну шапку носять. (*Стіл*).

Стоять на дорозі, усім заважають, хто йде, той штовхне, а з дороги ніхто не прийме. (*Двері*).

— З якого матеріалу зроблені ці речі. (*З деревини*).

— Що ще виготовляють з деревини?

Били мене, рвали,
На шматки порвали,
У воді мочили.

По траві валяли.

Одну половину з кашею поїли,

Другу половину на плечі наділи. (*Льон*).

— Що виготовляють з льону?

— А з чого виготовляють машини, літаки, ложки, виделки? (*З металу*).

Фізкультхвилинка

Вітер очерет гойдає і додолу нахилиє.

Вліво, вправо нахилив й знову, знову закрутив.

Раптом тихо жук підліз,

Потягнувся на весь зріст.

Свій почистив язичок й закрутився у вальсок.

9. Робота над малюнком «Дивне місто» на с. 86.

— Які предмети тут зайві?

— Чого у місті не буває?

— Які з малюнків видалися вам смішними?

Читання вірша І. Січовика «Безконечник».

— Чи буває так, як поет розповів у вірші?

Що воно за диво?

Що воно за диво

Хлопця здивувало:

Це такого зроду

В світі не бувало.

Що на клені — морква,

На вербі — кислиці,

На даху — корова,

На печі — синиці.

На перчині — сливи,

На тополі — вишні.

А на ганок — з грядки
маківки дві вийшли.
На вогні — криниці,
А на річці — хата...
Щось у тебе, хлопче,
Мова кострубата.

(М. Сингаївський)

— Яка небилиця вас найбільше здивувала?

III. Формування вмінь та навичок

1. Гра «Назви одним словом».

Вчитель називає різні речі, а діти показують картку із надписом, який підходить до переліку.

Вчитель: Автомобіль, літак, електровоз, пароплав, ракета — ... (машини).

Шафа, стілець, стіл, ліжка — ... (меблі)

Панчохи, рукавиці, светр, плаття — ... (одяг)

Ложка, виделка, ніж — ... (посуд)

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 28

Скільки років шашкам, шахам?

Шашки і шахи самі звичайні ігри. Вони між собою дуже схожі, але шашки простіші і, вважається, що вони з'явилися першими.

Цим іграм більше 5000 років!

Ці ігри були відомі і в древньому Єгипті, Греції. Вважається, що ці ігри римляни перейняли у греків.

Спочатку грало в шашки 12 чоловік.

Гра і зараз є дуже популярною, розвиває логічне мислення, увагу. Лікарі приписують важко хворим людям грати в шашки, щоб швидше вилікуватись.

НЕБИЛИЦІ

Переплутанка

От так диво-дивина —
Виріс ріг у кабана,
Льоха вбралася у пір'я,
Пси порили все подвір'я,
А цапсько в курнику,
Заспівав: «Ку-ку-ріку».
Лізуть горобці під квочку,
Щоб схватись в холодочку.

А ягнята, мов коти,
Геть обсіли всі плоти.
Віл на яворі пасеться.
Кіт у кошику несеться.
А індики на воді
плавають, мов лебеді.
А тепер скажіть мені —
де тут правда, а де ні?

(А. Григорук)

Якби

Якби пшоно, якби сіль,	Якби яблука та сушки,
То зварила б я кисіль.	Наварила б з перцем юшки.
Якби снігу та дощу,	Якби гречка та овес,
То зварила б я борщу,	Наварила б я чудес.
Якби трохи простокваші,	От би вийшла смакота.
То зварила б горщик каші.	Це вам справа непроста.

(М. Сингаїєський)

Справжні товариші

Сьогодні у школу не прийшов Павлик, і ніхто не знав чому.

Павлик з матір'ю жив недалеко від школи. На великій перерві з дозволу вчительки до нього пішли Юрко, Маруся і Стьопа.

Діти зайшли в невеликий дворик, пройшли коридором і потрапили до кухні. Посеред кухні стояли ночви. Поряд на ослоні, лежала купа білизни.

З кімнати почувся тихий жіночий голос:

— Заходьте сюди, заходьте!

У чепурній кімнатці лежала на ліжку жінка з компресом на голові. Біля неї стояв Павлик.

— Сідайте, — запросила вона.

— Захворіла я в недбалій час. Лікар велів лежати. Білизна з учорашнього дня залишилась, не встигла випрати. Сусідку б покликала — на роботі...

Після уроків Маруся розповіла, чому не прийшов у школу Павлик.

— Не міг він залишити хвору матір, — говорила вона.

— Треба нам допомогти йому. Батька ж у нього немає.

З цим усі згодились.

До Павлика пішли Маруся, Оля, Люба, Юрко і Ваня. Дівчатка допомогли допрати білизну, помили підлогу, прибрали в кімнатах. Оля принесла букет айстр і поставила його в глечичку біля хворої. Юрко з Ванею і Павликом приготували на кілька днів дров, наносили в діжку води і навіть скопали на огороді грядку для часнику.

Павликова мати щиро дякувала дітям.

(О. Донченко)

Красиві слова і красиве діло

Серед поля стоїть маленька хатинка. Її побудували, щоб у негоду люди могли сховатися й пересидіти в теплі.

Одного разу серед літнього дня захмарило й полив дощ. А в лісі в цей час було троє хлопців. Вони сховалися в хатині й дивилися, як з неба лле, мов з відра.

Коли це бачать: до хатинки біжить ще один хлопчик. Незнайомий. Мабуть, з іншого села.

Одежа на ньому була мокра, як хлющ. Він тремтів од холоду.

І ось перший із тих хлопців, що сиділи в сухому одязі, сказав:

— Як же ти змок на дощі! Мені тебе жаль...

Другий теж промовив красиві й жалісливі слова:
— Як страшно опинитися в зливу серед поля. Я співчуваю тобі...
А третій не сказав ні слова. Він мовчки зняв із себе сорочку й дав її змоклому хлопчикові. Той скинув мокру сорочку й одяг суху.
Гарні не красиві слова.
Гарні — красиві діла.

(В. Сухомлинський)

УРОК 29

Тема: Народні промисли України. Український національний одяг різних регіонів України.

Мета: познайомити дітей з ремеслами, якими володіли і володіють в українських сім'ях. Розвивати уявлення про опішнянську, косівську іграшку, витинанку, петриківський розпис, гончарство, витинання. Виховувати шану до надбань попередніх поколінь, бажання продовжувати їхні справи, бажання зберігати і примножувати традиції своїх предків.

Обладнання: зразки української витинанки, гончарних виробів, петриківського розпису, репродукції картин Катерини Білокур, зразки витинанок, виробів з дерева, опішнянської та косівської іграшки. Лялька одягнена в український національний одяг, старовинні речі.

Хід уроку

I Актуалізація опорних знань учнів

1. Проблемний вступ до уроку.

Візьму вербову гілочку,
А в ній проріжу дірочку,
Довкола кору обіб'ю —
Сюрчка веселого зроблю.
Легеньку горошину
Всередину укину.
Сюрчатиму, ходитиму,
Всіх солов'їв будитиму.
Ану, співайте, солов'ї,
Дзвінки співаночки свої!
За вами розспівається

Свистілочка моя.
Ніхто й не здогадається,
Що свище заливається
Не соловей, а я!

(Т. Коломієць)

- Про що говориться у цьому вірші?
- А хто з вас робив свистілочки-пищики?
- З чого ви їх робили? (з цибулі — верхньої зеленої частини, із стебла кульбаби, жовтої акації)

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми та завдань уроку.

Сьогодні до нас на урок прийшла дівчинка, а звать її Україночка. Вона прийшла не сама, а принесла з собою дещо (вчитель показує на старовинні речі, різноманітні іграшки, які зроблені з глини, дерева, соломи, лози, вишиванки).

- Які предмети ви побачили на виставці?
- Як ви гадаєте, про що піде мова на уроці?

На сьогоднішньому уроці Україночка поведе нас дорogaми народних майстрів України, розкаже про наш національний одяг — одяг українців.

2. Розповідь вчителя.

Дитячі іграшки виникли дуже-дуже давно. Раніше їх виготовляли тільки ручним способом батьки або самі діти.

Восени робили забавки з гарбуза. Відрізали хвостову частину гарбуза, вибирали всю м'якшину з нього, потім вирізали очі, у вигляді трикутника, і рот. Увечері, коли вже стемніє, в маску вставляли запалену свічку і носили над головою.

Цікавими були іграшки з глини, які обпалювали в печач, покривали спеціальною поливою і розмальовували у вигляді баранчиків, коників, півників, пташок. Водночас вони були свищиками (*Вчитель показує ілюстрації*).

Ці вироби із глини виготовляли в Опішні на Полтавщині, тому і називаються — опішнянські.

Прославилися майстри керамічної іграшки з м. Косова, що на Івано-Франківщині (свищики у вигляді червоної зозуленьки з блідно-зеленим розписом).

А ось подивіться на іграшки-баранці, коники з села Громи на Черкащині.

А ось подивіться на ці вироби. З якого матеріалу вони вироблені? *(З дерева)*

В Україні донині живе традиція дерев'яної іграшки і дерев'яного посуду, яку зберегли майстри міста Ковеля, що на Волині, Яворова на Львівщині.

Фізкультхвилинка

Заєць косив, заєць косив,

Лисиця згрібала

Павук метав у копицю.

А муха топтала.

— Підкажіть мені, що це? *(Витинанки)*

Ми з вами вже знайомі трішки з витинанками. Витинанки — один із видів українського народного декоративного мистецтва. Це ажурні паперові візерунки, які з'явилися теж дуже давно, коли винайшли папір.

Витинанки

Витинаю те, що бачу,

Схочу — все переінакшу,

Витину зайця так, що звірі

Витівкам його повірять.

Буде зайчик танцювати,

На сопілці вигравати.

Зможе зайчик все, що схоче,

Навіть гору перескочить.

Ляже спати на хмарині,

Наче на м'якій перині.

І присниться зайченяті

Рідний ліс, і мама, й тато.

(М. Людкевич)

— А що це? *(Картини із зображенням квітів, орнаментів)*

Це, діти, петриківський розпис. Називається так тому, що розписують майстри в с. Петриківка на Дніпропетровщині.

А це картини української народної художниці Катерини Василівни Білокур. (*Показує вчитель її портрет*). Вона народилась в Київській обл., не вчилась в художній школі, у неї був талант від Бога.

Дивлячись на картини, здається, що ці квіти не намальовані, а живі, на них відчувається волога. Дивлячись на квіти, ніби відчуваєш запах, свіжість повітря, до них хочеться доторкнутися рукою.

— А ці вироби з якого матеріалу зроблені?

(*З глини*)

— Знаєте ви, що перший посуд, який зробила людина, був зроблений з глини?

Майстри, які виготовляють речі з глини, називаються гончарами.

В Україні з давніх-давен живуть прекрасні гончари на Полтавщині, Київщині, Харківщині, Поділлі.

3. Читання дитьми з дошки.

Глина для гончара, що пісня для солов'я.

Гончара глина годує.

Гончар без круга, що рослина без цвіту.

4. Заучування скоромовки.

Є сущвіття кольорів

У майстерні гончарів,

У макітрах і горшках,

На оранжєвих щоках!

5. Розповідь вчителя.

Рушник на стіні. Давній наш звичай. Не було на Україні жодної оселі, котру не прикрашали б рушником.

Вважалося, що хата без рушників, що родина без дітей. Рушник був обличчям оселі.

Хліб і рушник — одвічні людські символи України. Хліб і сіль на вишитому рушнику — ознака гостинності українського народу.

(*Діти роздивляються рушники, скатерті, серветки*)

В народі існує повір'я, прочитайте його хором:

Не треба витиратися разом з кимось одним рушником одночасно, бо посваритесь з ним.

Читання вчителем вірша «Мамині рушники» В. Скуратівського.

Найкраще люблю я
В мами — рушники,
На яких, як сонце,
Сяють квіточки.
Червоні маки
І волошки сині
На рушниках квітнуть,
Немов на долині.
Між квітів колосся
Жовтим блиском сяє,
Хату мою рідну
Теплом ogrіває.
Рушники у мами
Сонечком зігріті —
І таких немає
У цілому світі.

Фізкультхвилинка

Столярики — молодці
Тешуть столики й стільці
Пилочками чики-чики,
Молотками туки-туки
Чик-тук-туки, чик-тук-туки,
В нас до праці здібні руки.

6. Робота за підручником, с. 88.

— Які вироби зображені на малюнку.

7. Знайомство з національним одягом України.

Робота за підручником, с. 90, 91

Учні під керівництвом учителя встановлюють особливості одягу.

Розповідь вчителя.

Народне вбрання — це вияв святкового, урочисто піднесеного настрою.

Збереження національного вбрання — глибоке почуття до Батьківщини та вірності традиції своїх батьків, дідів та прадідів.

До чоловічого костюма належать: вишита сорочка, поверх одягали корсетку, штани шаровари. Необхідною приналежністю був пояс. На голову одягали шапку.

Сорочка шиється з білого полотна, яка оздоблюється вишивкою.

(Учні роздивляються чоловічі костюми різних регіонів України).

Жіночій одяг складається з сорочки. Матеріалом для сорочок завжди було і є біле льняне полотно домашньої роботи. Обов'язково сорочка оздоблювалась вишивкою.

В народі говорять: «Рукав, як писанка, а личком як маків цвіт».

Поверх сорочки жінки одягали в будень до роботи запаску, а в свято плахту і попередницю — усе це підперезувалося крайкою.

Поверх сорочки одягають кептарі, лейбики, корсетки.

Кептар — хутряна безрукавка населення Карпат.

Лейбик — сукняна безрукавка передгір'я Карпат, полісся.

Корсетка — шиється з тонкої вовняної тканини з оксамиту, шовку без рукавів.

Намісто прикрашало шиї українок. Носили його в свято і в будень.

Існувало повір'я, що намісто оберігає дівчину від застуди. Намісто виготовляли не тільки з дорогоцінних перлів, а й з природного матеріалу (кісточки ягід, самі ягоди, зерна).

Найкраща ozdoba голови української дівчини є вінок. А заміжні жінки носили хустки.

Головною прикрасою української дівчини була коса.

Коси

Коси, коси, чого вас зараз
Ніхто не носить?

Чи дівчатам немає часу
А чи вже заплітати ліньки?
Ви ж од віку були окрасою
Гордовитої українки.

(М. Юхименко)

III. Формування вмінь та навичок

1. Читання української народної казки «Хвалькувата муха», підручник, с. 89.

— Чого вартий такий чоловік, котрий чужою працею хвалиться?

— Чиєю працею хвалилась муха?

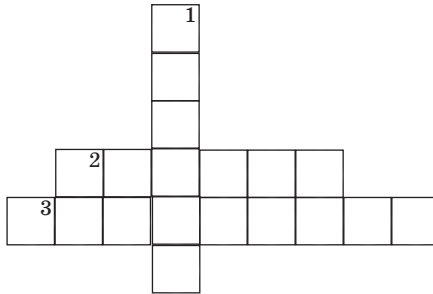
— Про кого з героїв казки, можна сказати: працюючий, скромний, хвалькуватий?

2. Робота у зошиті з друкованою основою, с. 52.

— Які українські народні промисли ви знаєте?

(Розфарбування олівцями).

3. Розгадування кросворду.

1. Чим прикрашають оселі на Україні? (Рушник)

2. Як називають майстрів, які працюють з глиною? (Гончар)

3. Як називають орнаменти, вирізані з паперу? (Витинанка)

— Що найбільше зацікавило вас на уроці? Все про що ви дізналися на цьому уроці, мені розповіла Україночка. Вона дуже хоче прийти на наступний Урок. Ви дозволите?

— Що треба їй сказати за цікаві повідомлення?

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 29

Мій дідусь

Серед майстрового люду найбільшої слави зазнав мій дід Дем'ян. Чого тільки не вмів мій дідусь! Треба десь січкарю, драча, крупорушку — співаючи зробить, дайте тільки заліза, дерева. А хочете вітряка, то й вітряка вибудує під самі хмари: у кузні викує сокиру, у стельмашні злагодить воза й сани, ще й дерев'яні квіти розкидає по них.

— А я тобі щось зробив? — дідусь викривлює свої великі напатлані брови і вже добряче посміхається.

— І що ж ви зробили? — наперед починаю радіти.

— А що ти просив?

— Вітряка.

— І що я сказав тобі?

— Кажали, що попроси, те і зроблю, бо в мене такими онуками поле не засіяне, — точнісінько повторюю дідові слова, бо мені вони сподобались.

— Бач, як запам'ятав! — сміється дідусь, потім знімає дашок свіженького вулика і виймає звідти справжнього вітряка. Але якого! На його покрівлі розправив крила і гордо підняв голову молодий лебідь. Здавалося, він от-от одірветься від покрівлі і злетить у небо.

— Ой, як славно! — вирвалось у мене.

— Славно кажеш? — радісно перепитує дідусь.

— Дуже гарно.

— Для тебе ж старався, — віддає мені іграшку дідусь.

— А тепер біжи до хати...

(М. Стельмах)

Співуча глина

Барвистим квітковим орнаментом славиться село Опішня на Полтавщині. М'які, плавні лінії макітри, барильця, куманця, миски, глечика ввібрали невичерпну фантазію гончарів. Соковитий розпис надає виробам святковості.

Сама розкішна полтавська природа з її яскравими барвами відображала в радісному опішнянському розписі. Це жовтогарячі соняшники, квітучі мальви, тюльпани, важкі грона винограду, кетяги калини, а серед цього буяння трав і квітів — розкішні птахи, фантастичні риби. Це несе відбиток винахідливості, уміння майстра. Розпис виконують вільно, від руки, що надає роботам щирості, безпосередності.

Здавна Опішня здобула славу гончарського осередку. Тут виробляли побутовий і святковий посуд, іграшки. Невичерпна фантазія і велика майстерність майстрів сприяли визнанню виробів, їх охоче розкупували. Виставками і конкурсами майстерності були знамениті сорочинські ярмарки.

(Т. Кара-Васильєва)

Як почалися вишивки

(*Легенда*)

...Колись, дуже давно, коли ще не було ні машин для шиття, ні фабрик, люди шили тоді свій одяг руками.

Одна мала дівчинка попросила свою маму, щоб та пошила їй нову сорочку. Дівчинка одягла нову сорочку й пішла бавитися з іншими дівчатами.

— О, ти маєш нову сорочку, — сказали діти. — Яка вона гарна!

— Я попрошу маму, щоб і мені таку пошила і прикрасила чорною ниткою, — сказала одна дівчинка.

Але мама другої дівчинки мала чорні й червоні нитки. Вона вишила сорочку своїй донці червоними і чорними нитками. Всім дівчаткам дуже сподобалась така сорочка.

Від того часу матері почали прикрашати сорочки, кольоровими нитками.

Ось так почалась наша вишивка.

Скоромовка

Сорока сороченятам
Сорочки строчила,
Сорочки строчила,
Вишиванки шила.

Все чорним та білим,
Все білим та чорним
Сорочки строчила,
Стрекотати вчила.

Рушник

Вишивала я рушник
Власними руками,
Гаптувала залюбки
Всіма кольорами.
Мов дива, на полотні —
Калинова гілка,

Під мережкою, внизу, —
Книжка і соплка.
До ладу все довела,
Хоч іще маленька, —
І оздобила як слід
Я портрет Шевченка!

(*В. Лучук*)

Горнятка-двійнятка

Звідкіль ви взялися,
Горнятка-двійнятка?
— З гончарного круга
Зійшли ми спочатку.
А потім нам пензель
Боки розписав

І жар у печі
Своїм духом обдав.
— А хто ж вас, горнятка,
Із глини ліпив?
— Дівчатка-близнятка
З сім'ї гончарів.

(*А. Качан*)

Наші предки

Як кам'яні були сокири
І як письма не знав ще світ,
То люди, мов печерні звірі,
Жили між скель і між боліт.
Та в Україні гожі села
Уже стояли на горбах,
Пишалися квітки веселі
У візерунках, у квітках.

А посуд — стань лише й дивися!
Хто тих людей учив краси? —
Було ж це літ тому п'ять тисяч,
В доби камінної часи.
То наших предків, предків давні,
Та сама кров, той самий рід,
Культурою своєю славний
Тепер на весь широкий світ.

(Р. Завадович)

Різьбяр

Різець узяв різбяр у руки,
Робота в нього не проста —
Різьбити дерево — то мука,
А радість потім приплива.
Різець скрипить, скрипить до ранку.
Різьба — не тільки ремесло,
Віддати треба до останку
І розум свій душі тепло.

(Б. Гірський)

Народний одяг

Коли вимію мамі
І миски й ложки,
Мама дасть сорочку
Вишиту в квітки.
А чемненька буду,
Вивчу в школі все,
То бабуся плахту
Ткану принесе.
Назбираю в лісі
Тіточці грибів,
Тітка дасть намиста
П'ятдесят рядків.
Поможу білизну
Випрати сестрі,

Дасть мені сестричка
Гарні стрічки дві.
А грядки пополю,
Батько накінець
Купить мені в місті
Добрий жупанець.
Ще піду я в поле
Та нарву квіток,
І сама я вміло
Виплету вінок.
А одягну це все,
Скаже цілий світ:
— Ось вам україночка,
Наче маків цвіт!

(Л. Храплива)

УРОК 30

Тема: Твоя країна — Україна. Україна — незалежна держава.
Мета: формувати первинне уявлення про Україну як незалежну державу. Розвивати інтерес і бажання пізнавати особливості її природних умов. Виховувати інтерес до історії нашої держави, бажання вивчати і примножувати народні традиції.

Обладнання: фізична карта України, плакати з прислів'ям, Конституція України, листівки з видами на Київ, Дніпро, картки-лото.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Проблемний вступ до уроку.

Україна

Краю милішого, ріднішого,
Як Україна, — в світі нема.
Слова солодшого, звучнішого
Як Україна, — в світі нема.

(М. Підгірянка)

— Ви здогадались, про що ми будемо говорити на цьому уроці?

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми і завдань уроку.

Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь багато цікавого про свою Батьківщину, яка називається Україною.

2. Розповідь вчителя.

Україною звуться ті землі, на яких живе з давніх-давен український народ.

(Вчитель показує карту України). Наша країна простяглася на 1361 км із заходу на схід і 893 км із півночі на південь.

Це є наша Україна, що стелиться аж до Чорного моря.

По ній тече велика ріка Дніпро.

Україна — це наш рідний край, в якому ми народилися, почули першу колискову пісню мами.

Україна — це наша Батьківщина. Батьківщина — це наше рідне село, вулиця, де стоїть ваш будинок, це рідна мова, це мама й тато.

Батьківщина у кожної людини одна — єдина, як мати.

Батьківщина — це ліси і поля, це зелена трава і блакитна річка, це квіти і садок біля хати.

3. Читання з дошки вірша М. Сингаївського «Найрідніша».

Батьківщино, земле рідна,
Земле сонячна і хлібна,
Ти навек у нас одна.
Ти, як мати, найрідніша,
Ти з дитинства найтепліша –
Наша отча сторона.

4. Робота за підручником, с. 92, 93.

Читання вчителем статті з підручника та бесіда.

- Як називається наша країна?
- Чим багата Україна?
- Як називається столиця України?
- Яка річка протікає через Київ?

Фізкультхвилинка

Туп, туп, туп,
Маленькі ніжки.
Покотились по доріжці,
Ручки квіточки збирають
Та в віночки заплітають.
Понесу своїй матусі
Подарунок від Ганнусі.

Читання учнями з підручника на с. 93 вірша «Дві матусі» М. Хоросницької.

- Як ви гадаєте, чому вірш має таку назву?

5. Читання вчителем легенди «Наша земля».

Колись давно Бог створив народи і кожному наділив землю. Наші ж предки кинулись пізніше, але землі їм уже не дісталось. От вони і пішли до Бога, а він у цей час молився, і вони не сміли йому щось сказати. Стали чекати. По якійсь хвилині Бог обернувся, сказавши, що вони чемні діти, хороші. Дізнавшись, чого вони прийшли до нього, запропонував їм чорну землю. «Ні, — відповіли наші предки, — там уже живуть німці, французи, італійці іспанці». «Ну, тоді я вам дам землю ту, що залишив для раю, там є усе: річки, озера, ліси, пустелі. Але пам'ятайте, якщо будете її берегти, вона буде ваша, а ні — то ворога.

Пішли наші предки на ту землю, оселилися і живуть до сьогоднішнього дня. А країну свою назвали Україною.

6. Розповідь вчителя з елементами бесіди.

— Якби вам довелося намалювати нашу Батьківщину, що ви намалювали б?

Україна — це держава. Вона має свою Конституцію — особливий Закон України, тобто правила, за якими живуть українці.

Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою.

24 серпня святкують День незалежності України.

7. Читання учнями статті «Україна — незалежна держава». Підручник, с. 94.

— Про що йдеться у статті?

— Що означає слово «держава»?

— Коли святкують День незалежності України?

— Якою ви хочете бачити нашу державу?

— Що для неї ви можете зробити вже сьогодні?

8. Гра «Додай слово». Читання плакатів.

Рідний край — зелений... (*рай*)

Кожному мила своя ... (*сторона*)

Батьківщина — мати, умій за неї ... (*постояти*)

Людина без вітчизни, як соловей без ... (*пісні*)

В народі говорять: «Де рідний край, там і під ялиною рай».

У всіх людей одна святиня

Куди не глянь, де не спитай.

Рідніша їм своя пустиня,

Аніж земний в чужині рай.

Їм красить все їх рідний край.

Нема без кореня рослини,

А нас, людей, без батьківщини

(*М. Чернявський*)

— Яке місто є столицею України? (*Київ*)

Ви праві. Столиця України — м. Київ.

Київ дуже старе місто, йому виповнилося більше, ніж півтори тисячі років.

В народі існує легенда про Київ. Послухайте її:
Древній народ, який оселився над Дніпром, називався полянами. Жили поляни родинами, мали своїх князів.

Серед них були три брати, три князі Кий, Щек і Хорив, і була в них сестра — красуня Либідь. Місцем свого поселення вони обрали гори, вкриті дрімучими лісами, на березі могутньої ріки — Дніпра.

Поселився Кий на одній горі, Хорив — на другій, Щек — на третій.

Там, де жив Хорив, гора називається Хоривиця, а де Щек — Щекавиця. А на честь старшого брата збудували місто Київ. До сьогоднішнього дня пам'ятають трьох дружніх братів і сестру Либідь. (Неподалік від Києва є річечка, яка має назву Либідь).

У Києві є сама головна вулиця Хрещатик.

(Діти роздивляються на листівках)

А назву отримала ця вулиця від перехрестя ярів.

Хрещатик... Що в Києві краще за тебе?

Тут юрби проходять, як хвилі ріки...

Фізкультхвилинка

Зелене земле, що мене

Зустріла й розуму навчила.

Тобі спасибі, мати мила!..

За цвіт, за плід, за все земне.

III. Формування вмінь та навичок

1. Гра «Склади прислів'я із поданих слів» (лото).

(Робота в бригадах)

Кожній бригаді дали картки, де написані слова, учні викладають прислів'я, перевернувши зворотньою стороною, отримують сюжет малюнка про Київ.

1. Нема без кореня рослини, а нас, людей, без Батьківщини.

2. Там земля мила, де мати народила.

3. Всяка пташка своє гніздо знає.

4. Погана пташка, та пташка, якій своє гніздо не миле.

2. Гра «Закінчи речення».

Наша Батьківщина ... (*Україна*)

Столиця України ... (*Київ*)

Найголовніша річка нашої держави — ... (*Дніпро*)

Головна вулиця нашої столиці ... (*Хрещатик*)

День незалежності ми святкуємо ... (*24 серпня*)

Місто Київ назвали на честь... (*Кия*)

Сестру його звали ... (*Либідь*)

Братів Кия звали ... (*Щек і Хорив*).

3. Читання вчителем оповідання «Дідова колиска»

В. Сухомлинського.

Одного разу батько шукав щось на горищі. Знайшов стару дерев'яну колиску. Дивна така — помережана, різьбою прикрашена. Ще й буквами старовинними вирізано: «Мир і хліб!»

— Це дідова колиска, — сказав батько. Він довго дивився на неї, а потім витер пил і заніс до хати. — Хай зберігається!

Я не знаю свого дідуся. Батько показав мені тільки його могилу на кладовищі...

Коли я чую слово Батьківщина, мені пригадується старовинна колиска. В ній лежав дідусь.

Батьківщина — це люди, які жили на нашій землі до нас. Вони орали землю й сіяли, раділи й плакали, співали пісні. Це наші предки.

Ми повинні знати минуле нашої Батьківщини. Хто забув про колиску, в якій лежав його дідусь, той не може бути справжнім патріотом.

А наша колиска — це наше рідне село, рідна хата, мати й батько. З рідної хати починається для мене Батьківщина.

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 30

Батьківщина

Знаєш ти, що таке Батьківщина?

Батьківщина — це ліс осінній,

це домівка моя, і школа,

і гаряче сонячне коло.

Батьківщина — це труд, і свято,
Батьківщина — це мама і тато,
це твої найкращі друзі
і бджола у веснянім лузі.
Батьківщина — це рідна мова,
це дотримане чесне слово...

(А. Костецький)

Пісня про Київ

Наш Київ розіслався
На горах над Дніпром,
Садами розквітчався,
Мов дівчина вінком.

Його побудували
Брати, батьки, діди,
І славно захищали
Від лютої біди.

(М. Рильський)

Я люблю

Більше, ніж саму себе
Я люблю свою хатину,
Рідне небо голубе,
Рідну землю — Україну.
Бо мене в цій з кращик хат
Колисала рідна мати,
Вчила перший крок ступать,
Перше слово вимовляти.
Більше, ніж саму себе
Я люблю свою хатину,
Рідне небо голубе,
Рідну землю — Україну.

Бо ніде, ніде в світах
Сонце з неба так не гріє,
І в блакитних небесах
Стільки зірок не зоріє.
Більше, ніж саму себе
Я люблю свою хатину,
Рідне небо голубе,
Рідну землю — Україну.
Бо земля в нас, як ніде,
кров'ю пращів полита,
родить збіжжя золоте —
життєдайне, соковите!

(О. Кобець)

Що я люблю

Люблю матусю, батька люблю,
Люблю хатину рідну свою,
І рідну школу, і вчителів,
Село де сонце вперше зустрів.
Люблю в криниці блакитну глиб,
І лан, що родить для мене хліб,

Садок, з якого грушки несу,
Горбок, де білі вівці пасу.
Бо ті горбочки, лани, ліси
Для мене повні добра і краси,
Бо все, що бачу навколо я, -
То люба, рідна моя земля!

(М. Підгірянка)

Українка я маленька

Українка я маленька,
Українці батько й ненька,
На Вкраїні родилася,
В свою маму удалася.
Все, що рідне я кохаю,
Всім, хто рідний, помагаю,
Своє ціню, свого вчуса
І до рідного горнуся.
І чужого я навчалась,
Але свого не цуралась.

Знайте, що найкраще діло —
Свого боронити сміло.

(П. Тичина)

Рідна хата

Різні в світі є країни.
Різні люди є на світі,
Різні гори, полонини,
Різні трави, різні квіти.
Є з усіх одна країна,
Найрідніша нам усім.

То — прекрасна Україна,
Нашого народу дім.
Там шумлять шуми безкраї,
Наче вміють говорити!
Там ясніше сонце сяє,
Там солодше пахнуть квіти...

(Г. Черінь)

Моя Україна

Моя Україна —
Широкі простори:
Поля і левади,
Долини і гори...
Молитва і пісня,
І слово натхненне, —
З чого почалась
Україна для мене?..
Чи з пісні цієї,
Що в небо злітає,
Чи з рідної мови,

Що звуками грає,
А чи з Отченашу,
Що мати навчає?..
— Із пісні, дитино,
що в небо злітає,
і з рідної мови,
що звуками грає,
з тієї молитви,
що мати навчає,
Твоя Україна
себе починає.

(М. Хоросницька)

Облітав журавель

Облітав журавель
Сто морів, сто земель,
Облітав, обходив,
Крила, ноги натрудив.

Ми спитали в журавля:
— Де найкращая земля? —
Журавель відповідає:
— Краще рідної немає!

(П. Воронько)

Молитва

Зглянься, Наш Боже,
На малі діти,
Що усім серцем
Вміють любити.

Тата і неньку.
І всю родину.
Край любий, рідний —
Всю Україну.

(К. Перелісна)

Корисна людина

Бабуся і Миколка садили огірки. Миколка тримав на витягнутих долонях мокру ганчірку з пророслим насінням. Бабуся брала звідти по насіннці і клала у борозенку.

Чи то вітер подув, чи хлопчик нахилився над насінням, як раптом почув запах свіжого огірка.

— Таке маленьке, а вже пахне огірками! — здивувався Миколка.

— Завжди видно, що із чого буде, — сказала бабуся — Я кропиву із грядки вирвала — листочки з копійку, але пальці мені обпекли, сердитий виріс би буря'н.

— А видно, яким я буду, коли виросту? — запитав Миколка.

— Звичайно, — усміхнулась бабуся, — ти у мене помічник. Виростеш і станеш працювитою, корисною країні людиною.

(А. Митяєв)

Вдома краще

Приїхав до Михайлика гість із села — двоюрідний брат Романко. Пішли вони місто оглядати. Показав Михайлик Романкові Палац піонерів, ляльковий театр, міський парк з фонтанами, цирк, метро.

Коли хлоп'ята повернулися, бабуся посадила їх обідати й спитала:

— Ну, що, Романку, сподобалось тобі наше місто?

— Сподобалось! — відповів хлопчик. — У вас гарно! Але в селі краще. У нас трактори, комбайни! У лісі ягоди, грибів повно...

Бабуся засміялась і сказала:

— Це, Романку, з усіма так. Навіть прислів'я таке є:

«У гостях добре, а вдома краще».

(Т. Воягіна)

Мій край

Київ — серце України
І найстарше місце в світі.
Хоч пройшов усякі зміни,
Гарний завжди — в зимі і в літі.
Там церкви золотобанні,
А в них дзвони міднокуті,
Як задзвонять на світанні,
В Україні всій їх чути.
Коло Києва чи Львова,
Куди прийду гарно всюди.

Куди ступлю — рідна мова,
Де погляну — рідні люди.
Працьовиті підгорянці,
Як вогонь палкі гуцули,
І сміливі кубанці,
Що ще Січі не забули.
І розважні подоляни,
І полтавці-солов'ї,
Байки, лемки, вояни,
Все ото мої брати.

(Р. Купчинський)

УРОК 31

Тема: Державні символи України. Українська мова — мова народу України.

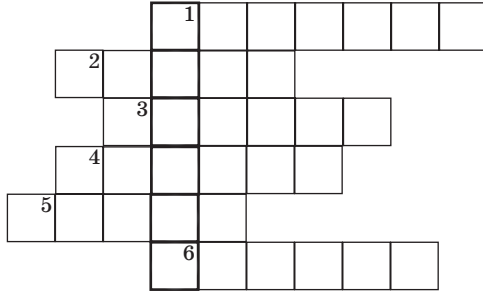
Мета: формувати уявлення про державну символіку України. Розвивати інтерес до історичного минулого нашої країни. Виховувати любов до рідної мови, вчити не бути до неї байдужим. Виховувати повагу і гордість за нашу країну, шанобливе ставлення до українських Державних символів.

Обладнання: державний прапор України, герб, гімн (запис).

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Проблемний вступ до уроку. Розгадування кросворду.

1. Національний символ України. Його дарують, ним обмінюються на Великодне свято. (*Писанка*)

2. Дерево — національний символ України, оспіване у народних піснях, віршах. Воно освячується в церкві і зберігається у домівках, як засіб від злих сил. (*Верба*)

3. Кущ, оспіваний в українських народних піснях, символ дівочої вроди. (*Калина*)

4. Поширене в Україні дерево, з яким порівнюють струнких дівчат, розсипає влітку «сніг». (*Тополя*)

5. Чим прикрашають голову українські дівчата? (*Вінок*)

6. Національний символ України. На нього кладуть хліб і сіль. З ним зустрічають гостей, вишивають на ньому різні квіти, орнаменти. (*Рушник*)

— Прочитайте по вертикалі слово, яке у нас вийшло.
ПРАПОР

2. Читання вірша.

Рідна мова

Мово рідна! Колискова
Материнська рідна мово!
Мово сили й простоти, —
Гей, яка ж прекрасна ти!

(*І. Багрянний*)

— Як ви гадаєте, про що сьогодні піде мова на уроці?

II. Формування нових прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми та завдань уроку.

Сьогодні ми будемо говорити з вами про Україну, її символи, про нашу рідну мову. Допоможе нам мандрувати і дізнаватися про нове усний журнал «Хочу все знати».

Сторінка 1. Державні символи України.

Україна — це держава. А кожна держава має свою національну символіку. Символ — це знак, умовне позначення якогось предмета.

Наша Україна має також свою символіку.

У головному Законі країни — Конституції України записано «Державними символами України є Державний прапор України, герб і гімн».

Сторінка 2. Державний прапор України.

(Діти роздивляються прапор.)

— Які кольори має наш прапор?

— Які почуття у вас викликає жовтий колір?

— Які почуття у вас викликає синій колір?

Жовтий колір — це колір безмежної пшеничної ниви, колір золотого зерна, колір хліба, що дарує всьому живому на землі, колір сонця, без якого б не дозрівали хліба.

Синій колір — це колір блакитного неба, колір води.

Без води, чистого неба, лагідних променів сонця, які освітлюють нам і гріють нас не було б нічого живого на землі.

Фізкультхвилинка

Ми мандруєм, ми мандруєм,

Україною крокуєм.

Ось побачили Карпати,

Як вершину нам дістати?

Заглянемо в озерця,

Не торкнутися нам дна!

Так ми довго-довго йшли,

І до школи знов прийшли!

Сторінка 3. Герб України.

(Діти роздивляються герб України.)

— В яких кольорах зображений герб країни?

Наш герб — тризуб.

Це воля, сила й слава.

— Порахуйте скільки зубців зображено на гербі?

(Три)

Тризуб — він дуже старовинний.

Запровадив його князь Володимир Мономах. На тризубі можна побачити зброю: лук, меч, можна прочитати слово «воля». Тризубець був символом державної влади. Він позначає єдність води, землі, повітря.

На тризубі також відображено триєдність життя — батько — мати — дитина, які символізують собою силу, мудрість, любов.

Сторінка 4. Гімн України.

Гімн — це урочиста пісня, яка є символом державності.

Гімн — найголовніша пісня країни. Його співають і слухають стоячи. Наш гімн називається «Ще не вмерла Україна».

Діти слухають гімн України, стоять струнко біля своїх парт.

Сторінка 5. Що таке символи.

Робота з підручником, с. 95, 96.

Сторінка 6. Поезії.

Заучування вірша.

***

Синьо-жовтий прапор маєм:
Сине — небо, жовте — жито;
Прапор свій оберігаєм.
Він — святиня, знають діти.

(Н. Поклад)

Читання вірша.

***

Під синім небом України зазолотилися жита.
У чуйнім серці воедино з'єдналася палітра та,

Бо це дано нам споконвіку,
Від пращурів жива яса —
Душею, що не любить крику,
Єднати землю й небеса.

(В. Крищенко)

Фізкультхвилинка

Добре те, що сонце світить!
Добре те, що вітер віє!
Добре те, що цей ось ліс,
Рядом з нами ріс і ріс!
Добре те, що в нашій руці
Синя — не брудна вода!
Після школи зустріча!
Добре гратися на дворі!
Добре вчитися у школі!
Добре плавати в ставку!
Добре те, що я живу!

Сторінка 7. Рідна мова.

Наша мова — солов'їна, красива, мелодійна. Українська мова — мова, якою ми розмовляємо і думаємо; мова, якою розмовляють наші мамо й тато; мова без якої ми не мислимо своє існування.

Рідна мова — це неоціненний скарб, її потрібно не лише любити, а й берегти як зіницю ока.

Мова рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має!..

(С. Воробкевич)

Наша мова, мова українська по милозвучності займає друге місце в світі після італійської.

Сторінка 8. Ігри.

Гра «Із слів — речення!»

Перемагає той, хто перший складе правильно народну мудрість і пояснить її.

Пізнають, по, людину, пір'ю, а, по птицю, мові.

(Людину пізнають по мові, а птицю по пір'ю)

Слово, мова, до, зложиться, слова.
(Слово до слова — зложиться мова)

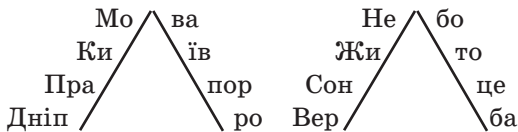
III. Формування вмінь та навичок

Сторінка 9. Наш зошит.

Робота в зошиті з друкованою основою, с. 53, 54:

1. Допишіть: Моя Батьківщина — це...(Україна)
Головне місто нашої країни...(Київ)
2. Розфарбуйте державні символи (герб, прапор)

Сторінка 10. Гра «Піраміда».

Сторінка 11. Прислів'я.

Читання прислів'їв.

- Нам батьківщини не ділити.
- Кожному мила своя сторона.
- У рідному краю і сонце ясніше світить.

Сторінка 12. Слово про мову.

Читання вчителем.

Слово про рідну мову

Щоб мова повністю відкрилась, треба бути залюбленим в неї. Отоді з'явиться захоплення рідною мовою, в усій красі вона заграє. Варто частіше звертатись до пісні, до кращих українських письменників. Ось тоді мова відкриється справді у своїх великих можливостях.

Мова потребує постійного, повсякденного піклування. Кожен із нас рідне слово своє повинен оберігати. Доля нашої мови залежатиме й від того, як відгукнеться на рідне слово наша душа, як рідне слово бринітиме в цій душі, як воно житиме в ній. Будемо небайдужі — ось тоді мова житиме.

Кожен із нас має гордитися своєю чудовою мовою, адже вона того варта. Тому і свята рідної мови — свята всенародні.

Хочеться звернутися до юних читачів із закликом бути чутливими у ставленні до рідного слова, навчитися любити його, як Леся Українка любила, бути справжніми доньками і синами цієї мови, бо ж із неї всі ми вийшли.

Мові нашій сьогодні хочеться сказати: «Будь завжди! Живи вічно!».

(О. Гончар)

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 31

Материна мова

Колискова пісня, колискова —
то найперша материна мова.
Пахне вона м'ятою і цвітом,
чебрецевим і суничним літом.
Пахне молоком і споришами...
Скільки в ній ласкавості і мани,
скільки в ній тривожності людської
і надій і сивини гіркої...
Колискова пісня, колискова —
то солодка материна мова.

(М. Сингаїєвський)

Найдорожче

Синів і дочок багатьох народів
я зустрічав, які перетинали
гірські й морські кордони і на подив
багато бачили, багато знали.
Я їх питав із щирою душею:
— Яку ви любите найбільшу мову? —
І всі відповідали: — Ту, що нею
Співала рідна мати колискову.

(Д. Білоус)

Слово

А Вкраїні ж мова —
мов те сонце дзвінкоточе,
мов те золото блискуче,
вся і давність і обнова —
українська мова.
Розцвітай же, слово,
І в родині, і у школі,
Й на заводі, і у полі,

Пречудесно, пречудово —
Розцвітай же, слово!
Хай ізнов калина
Червоніє, достигає,
Всьому світу заявляє:
«Я — країна Україна —
на горі калина!»

(П. Тичина)

***

Можна вибрати друга і по духу брата,
Та не можна матір рідну вибирати.
За тобою завжди будуть мандрувати
Очі материнські і білява хата.
І якщо впадеш ти на чужому полі,
Прийдуть з України верби і тополі,
Стануть над тобою, листям затріпочуть,
Тугою прощання душу залоскочуть.
Можна все на світі вибирати, сину,
Вибирати не можна тільки Батьківщину.

(В. Симоненко)

Солодка земля

Босоніж стежка побіжить левадою в городи.	Є в світі зваби не малі, цікава стежка кожна...
Як люблю тут, як славно жить серед цієї вроди.	Але до рідної землі збайдужитись не можна.
Кохаю край наш дорогий, що зветься Україна.	Люби, шануй, піднось до зір її пісні і мову.
Вітчизні хочу я своїй зрости достойним сином.	Нема солодшої повір, за неї пречудову.

(В. Коломієць)

Я дитина українська

Я дитина українська, Вкраїнського роду, Українці — то є назва Славною народу.	Мене ненька по-українськи Вчила розмовляти І як мені України Щиро не любити?
Україна — то край славний, Аж по Чорне море, Україна — то лан пишній і степи і гори.	Мене вчили по-українськи Господа молити. За свій рідний край і нарід Я Господа молю:
І як мені України Щиро не кохати?	Зішли, Боже, Україні І щастя, і долі.

(Ю. Шкрумеляк)

1. Гра «Слово в слові».

У кожному слові «сховалося» ім'я. Знайди його. З якої букви напишеш імена?

Васильки, Ромашки, Бориспіль, Миколайчук.

2. Гра «Зроби імена «ласкавими».

Тарас, Оксана, Марія, Ганна, Сергій, Максим.

3. Гра «Склади вірш про мову».

... мова
... колискова
... материнська
... українська.

Прислів'я

- Найдорожча пісня, з якої мати колисала.
- Хто співає, той журбу проганяє.
- Хто співає, у того робота швидко минає.

УРОК 32

Тема: Весняні свята: Великдень, свято Матері.

Мета: формувати уявлення про свята весни: Великдень, Мамине свято. Розвивати інтерес у дітей до традицій народу України. Розкрити зміст весняних свят, поглибити знання з писанкарства, навчити виготовляти писанки. Розвивати духовний світ дитини та шанобливе ставлення до жінки. Виховувати любов до рідної матері, до неьки — України.

Обладнання: ілюстрації писанок, листівки, присвячені Маминому святу, плакат з написом прислів'їв, плакат з державними символами України. Дитячі малюнки з привітанням своїх мам, на стінах вишиті рушники, картки з краєвидами України, матері і дітей.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

1. Повторення вивченого матеріалу. *Діти розглядають плакат, де зображені символи України.*

— Що зображено на плакаті? (*Карта України, герб, прапор*)

- Що означає жовтий колір?
- Що означає блакитний колір?
- Що означає герб нашої країни?
- Як він називається?

2. Проблемний вступ до уроку.

Діти розглядають малюнки і фотографії писанок, крашанок, пасок. На дошці висять вишиті рушники.

— Про що ми будемо говорити на уроці? (*Відповіді дітей*)

II. Формування нових знань, прийомів і засобів діяльності

1. Повідомлення теми та завдань уроку.

Сьогодні на уроці ми будемо говорити про весняні свята, а саме: про Великдень та свято Матері.

2. *Бесіда.*

Ми згадаємо свято Великодня.

— Коли святкуємо Великдень?

— Як готуються люди до нього?

— Як називається білий хліб, який святять?

До Великодніх свят готуються заздалегідь. Напередодні Великодня відзначали Вербну неділю. У цей день жінки, нарізавши вербових прутиків, ішли до церкви, щоб посвятити. Галузки ці тримати, як «помічні од недуг і грому». Коли матері повертались із церкви, неодмінно «били» лозиною дітей і промовляли:

Не я б'ю — верба б'є,
За тиждень — Великдень.
Недалечко — красне яєчко.
Будь здоров, як вода,
Будь багат, як земля,
І будь плідний, як лоза!

У суботу, напередодні Великодня, жіноцтво готувало писанки та крашанки.

3. *Читання вірша.*

Писанки

Ввечері матуся нас чарує —
Писанки на виставку малює.
Віск черпає
Пищиком із блюдця,
Її очі лагідно сміються,
Її очі світяться у ласці,
Квіточки на писанці зірчасті,
А на другій —
Півники та бджоли,
Ми таких
Не бачили ніколи.
А на третій —
Олені і сарни.
На четвертій —
Рушничок прегарний...
Дивиться і тішиться матуся:
Я у неї малювати вчуся.

(С. Жупанин)

4. Розповідь вчителя.

Писанка — це розмальоване яйце символічними знаками.

Писанка — символ весняного пробудження.

Писанки дарують родичам, друзям, знайомим зі словами: «Христос воскрес!». У відповідь кажуть: «Воістину воскрес!» і щиро дякують. Такий подарунок означає побажання щастя, здоров'я.

Крашанка, пофарбоване в один колір яйце:

— Червоне означає радість, життя, любов.

— Жовте — місяць і зорі.

— Блакитне — небо, здоров'я.

— Зелене — воскресіння природи, врожай.

— Чорне з білим — пошану душ померлих.

Перед Великоднем оселю прикрашали новими вишитими рушниками, квітами, на стіл ставили тарілки з писанками та паскою.

Нарешті прийшло свято Воскресіння — Великдень. У цей день навіть дерева, квіти весняні виглядають по-святковому. Дзвонять у церкві дзвони, усі раді. Діти і дорослі несуть до церкви кошики, накриті вишитим рушником з написом «Христос воскрес».

— А в кошиках, що несуть, пригадайте?

Фізкультхвилинка

Вітер очерет гойдає

І додолу нахиляє.

Вліво, вправо нахилив

Й знову, знову закрутив.

Раптом тихо жук підліз,

Потягнувся на весь зріст,

Свій почистив язичок

Й закружився у вальсок.

5. Робота за підручником, с. 98, 99.

6. Відгадування загадки.

Вмиває кішка кошенят,

Вмиває кізка козенят.

Мене водою з милом

Щоранку ... (мама) мие.

І чистим сонечко встає
Щодня з-за небокраю...
І в нього, мабуть,
... (мама) є, бо хто ж
його вмиває?

— Про кого загадка?

7. Розповідь вчителя.

Мама — найдорожча, найрідніша для нас у світі людина! Для неї ми у весняний день принесемо свої дарунки, скажемо найніжніші слова.

Ще в 1914 році Конгрес США прийняв постанову про введення державного свята — Дня матері. А причина для цього була молода американка Ганна, яка боляче перенесла смерть матері. Вона написала листа до Президента Америки і запропонувала раз у рік, навесні, вшановувати матір.

Вперше в Україні, у Галичині, це свято відзначали в 1929 році.

У цей день йшли до церкви у національному одязі, на богослужіння, а пізніше — з квітами в руках — й вулицями міста, села до площі, де відбувалося свято. Цей день був присвячений Матері.

Це свято повернулось до нас і уособлює в собі три найдорожчих образи: Матері Божої, матері — України, рідної неньки.

8. Читання вірша учнем.

Ой, я маю три матері, та всі три хороші —
Три матері, три квіточки, як три красні рожі.
Перша мати — Непорочна, як лілея біла,
Із Дитятком — Немовлятком, Пречистая Діва.
Друга мати — це найкраща на світі країна,
Земля наша, наша славна ненька — Україна.
Третя мати — що ж про неї гарного сказати?
Це ласкава, люба, мила, рідна моя мати.
Ой, я маю три матері, та всі три хороші,
Три матері, як три квітки, як три красні рожі.

(І. Вагилевич)

9. Розповідь вчителя.

В образі матері осягаємо розумом рідну Україну, ма-
льовничу, прекрасну, страдницьку, але не вмирущу.

Україну — край смутку і краси, радості і печалі;

Україну — розкішний вінок з барвінку, з її милозвуч-
ною мовою, задушевною піснею, чарівною вишивкою.

Вам, діточки мої любі, ще й те треба знати,

Що, крім мене, другу мати маєте кохати,

Бо та друга всім нам мати, вона нас ростила

Хлібом, сіллю, водою вона нас кормила,

А та мати — Україна. Любіть її діти,

Прикрасить її собою, як красиві квіти.

Мати — символ усього найкращого, найдобрішого,
найсвятішого. В одному арабському прислів'ї говорить-
ся, що Бог створив на світі матерів, щоб заступали Бога
там, де його нема.

Мама — це перше слово, яке з радістю, з усмішкою
вимовляє дитина.

Мама — це слово, яке найчастіше людина вимовляє
у хвилини радості й горя.

Мати любить свою дитину, завжди розуміє її, подасть
руку допомоги, розділить з нею радість і смуток, поділить-
ся останнім шматком хліба, останньою краплею води.

10. Читання учнем вірша.

Можна у світі чимало зробити,

Перетворивши зиму на літо,

Можна океани й моря здолати,

Гору найвищу штурмом узяти,

Можна пройти крізь пустелі і хащі.

Тільки без мами не можна нізащо,

Бо найдорожче стоїть за словами:

«В світі усе починається з мами».

Фізкультхвилинка

На коліні гарно в тата.

мов на конику скакати!

А на справжньому коні

трохи боязно мені.

11. Робота за підручником, с. 100, 101.

III. Формування вмінь та навичок

1. Робота у зошиті з друкованою основою, с. 55.

- Які свята зображені на малюнках?
- Які ще свята відомі вам?
- Розфарбуйте писанки та паску.

2. Гра «Розділіть слова і прочитайте прислів'я».

Удитинизаболитьпальчик, ауматері—серце.
(У дитини заболить пальчик, а у матері — серце)

3. Гра «Закінчи речення».

На Великдень фарбують одним кольором ... (крашанки)
Бувають не тільки крашанки, а й ... (писанки, крапанки, дряпанки)
Перед Великоднем є свято верби ... (Вербна неділя)
Мама «б'ють» лозою дитину, для того, щоб ... (вона була здорова)
В травні відмічаємо свято ... (Матері)

4. Читання вчителем оповідання.

Найласкавіші руки

Маленька дівчинка приїхала з мамою у велике місто. Пішли вони на базар. Мама вела доньку за руку. Дівчина побачила щось цікаве. На radoщах заплескала у долоні. І загубилась у юрбі. Загубилась і заплакала:

— Мамо! Де моя мама?

Люди оточили дівчинку і питають:

— Як тебе звуть?

— Оля.

— А маму як кличуть? Скажи, ми зараз її знайдемо.

— Маму звуть ... мама, ... матуся.

Люди всміхнулись і знову питають:

— Ну скажи, які у твоєї мами очі: карі, блакитні, сірі?

— Очі в неї...найдобріші.

— А коси?... Які в твоєї мами коси — чорні, русі?

— Коси ... найкрасивіші.

Знов всміхнулись люди. Питають:

— Ну скажи, які в неї руки... Може якась родинка у неї на руці є, згадай.

— Руки в неї ... найласкавіші.

— Пішли люди і оголосили по радіо:
«Загубилась дівчинка. У її мати найдобріші очі, най-
красивіші коси, найласкавіші руки в світі».

І мама знайшлася.

(В. Сухомлинський)

- Уявіть себе на місці дівчинки, яка загубилась.
- Як би ви описали свою маму?
- Про які свята ви дізнались на уроці?

ДОДАТКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДО УРОКУ 32

Христос воскрес!

Христос воскрес! Радійте, діти,
Біжіть у поле, у садок,
Збирайте зіллячко і квіти,
Кладіть на Божий Хрест вінок!
Нехай бринять і пахнуть квіти,
Нехай почує божий рай,
Як на землі радіють діти.
І звеселяють рідний край.
На вас погляне Божа Мати,
Радіючи, з святих небес...
Збирайтесь діти, нум співати!
Христос воскрес! Христос воскрес!

(Л. Глібов)

Великдень — милий гість

Зима пропала, люта, зла —
Весна воскресла над полями,
Луги змережила квітками.
І коли Великдень принесла.
Встаєм удосвіта. За мить
Побожно з церкви поспішаєм.
«Христос воскрес!» — гуртом співаєм,
І серце радісно тремтить.
У нас Великдень — милий гість.
Його вітаєм гаївками,
Його стрічаєм писанками —
Он на тарілці їх аж шість!

(М. Маморський)

Воскресний дзвін

Задзвонив воскресний дзвін
І розкрились квіти —
Йде народ з всіх сторін —
Як же не радіти?

Що Христос воскрес для нас,
Сонце засіяло,
Що настав весняний час,
Зла — зими не стало.

Розспівалися пташки
Радісно, святково.
Вкрила гори і горбки
Знов трава шовкова.

На травичці веснянки
Там виводять в свято —
Не пізнавши: чи квітки,
Чи в квітках дівчатка?

(Л. Хуплива-Щур)

Уклонюся!

Гарна ти, матусю,
люба, дуже мила.
ти мене ще змалку
звичаю навчила.
І щодня навчаш,
як любить родину,

мову нашу гарну,
рідну Україну.
Буду українка,
як і ти матусю,
і за ту науку
я тобі вклонюся.

(К. Перелісна)

Чарівний світ писанки

Писанка — це неповторне багатство...

Його треба берегти, як безцінний скарб.

Розписування яєць — чудовий вид мистецтва, поширений у слов'ян та інших народів.

У писанкарстві використовують в основному білі курячі яйця, які знежирюють: поверхні витримують добу в підсоленій воді, потім на кілька хвилин опускають у слабкий розчин оцту і просушують.

Писанки пишуться голівкою шпильки, що гострим кінцем устромлена в паличку, або писачком. Ним на яйце наносять візерунок з розтопленого воску. Потім яйце занурюють у фарбу. Виймають з неї і кладуть, щоб обсохло.

Потім обтоплюють віск, щоб було видно малюнок.

Крапанка

Писачком зачерпують віск і закрашують ним ті цяточки на яечку, які мають залишитися білими. Потім яйце опускають в жовту фарбу. Коли писанка обсохла, по жовтому тлі покривають воском ці цятки, які мають залишитися жовтими. Таким способом цятки можна зробити інших кольорів.

Дряпанка

Зафарбовують яйце (бажано темне) в якийсь гарний колір. Наносять олівцем орнамент. Потім великою голкою, шилом чи цвяхом віддряпають орнамент.

Дряпанка готова.

Дещо про фарби

Жовту фарбу виготовляють з кори дикої кислої яблунки, зелену — з луски молодого соняшника, фіолетову — з чорної вільхи, синю — з пролісків, червону — з листя цибулі.

Яйця фарбують більше в червоний колір, бо це нагадує про кров спасителя.

(О. Довженко)

***

У нас у городі зацвіли лілеї —
Із них я найкращу зірву для Марії,
Бо вона, Пречиста, повна благодаті,
Матінка Ісуса, твоя й моя мати.
О свята ньєчко, чиста лєліє,
В тобі спасіння, наша надіє!
Охороняй нас від зла, маленьких,
Пригорни в ласці душі чистєнькі!

***

Молю тебе, Мати, щирими словами:
Змилуйся над нами.
Силу і здоров'я дай нам, Божа Мати.
Поможи нам вчитись, чесно працювати.
Щоб була потіха для рідної мами —
Змилуйсь над нами.
Дай нам оминути всяку злу пригоду,
Дай рости на користь рідному народу.

***

Є немало мам у світі, Мами добрі, мами милі. Та одна є наймиліша — Хто така? Скажу вам я — Рідна матінка моя. Я прокидаюся рано — І зразу, хоч ще не встаю, Тільки спросоня погляну — Бачу матусю свою. Мати — досвітня пташка, З досвітку вік не зімкне, Ходить по хаті навшпиньки,	Щоб не збудити мене. Мати — то сонєчко рідне, Сонєчко ясне, земне, Слово її заповітне Гріє і живить мене. Щє в колисці немовля Слово «мама» вимовля — Найдоржче в світі слово Так звучить у рідній мові. «Мати», «матінка», «матуся» називаю я тебе, Рідна ненєчко моя!
---	--

Прислів'я

- Не одежа красить людину, а добрі діла.
- На сонці тепло, а біля матері добре.
- Птах радіє землі, а дитя — матері.
- Без батька півсироти, а без матері й вся сирота.
- У кого мати ріднєнька, у того й сорочка білєнька.
- Нєма в світі цвітє цвітнішого, як маківочка, нєма ж і роду ріднішого матіночки.
- Нєма того краму, щоб купити рідну маму!

УРОК 33

Тема: Екскурсія на тваринницьку ферму.

Мета: познайомити дітей з життям тварин на фермі (великої рогатої худоби, лисиць) та умовами їх утримання. Роз-

вивати інтерес до праці людей, які працюють на тваринницькій фермі. Виховувати повагу до цих людей, їхньої важкої праці, любов до тварин.

Хід екскурсії

I. Підготовка вчителя до екскурсії

Екскурсію проводить вчитель. Він домовляється з завідуючим фермою і доярками, коли вони мають включитися в екскурсію, що повинні показати. Складає детальний план екскурсії.

II. Підготовка учнів до екскурсії

1. Бесіда з учнями.

— Сьогодні ми підемо на екскурсію, а куди ви здогадайтесь самі.

Загадки

***

Голодна мукає,
Наївшись жує,
Всім дітям
Молоко дає.

(Корова)

***

Стоїть копиця
серед двору.
Попереду вила,
Позаду мітла.

(Корова)

***

В пташник повадиться —
Жди біди.
Рудим хвостом
Заміта сліди.

(Лисиця)

— Здогадались?

— Ми сьогодні йдемо на екскурсію, на ферму, де живе велика рогата худоба — тваринницьку ферму і лисятник.

— Згадайте правила поведінки в громадських місцях.

— Коли побачите дорослих на фермі, які слова ввічливості ви згадаєте?

Вчитель проводить інструктаж з техніки безпеки:

— не можна відставати,

— не забігати вперед,

— не кричати,

— не робити різких рухів, щоб не налякати тварин,

— не давати тваринам нічого їсти,
— у лисятнику не можна шуміти,
— не можна протягувати руку до морди лисиці, вона може вкусити.

III. Проведення екскурсії

1. Огляд зовнішнього вигляду корівника.

Корівник зроблений з цегли, накритий шифером, неподалік — місце для зберігання корму для худоби, рядом з корівником літня огорожа для телят.

2. Огляд приміщення з середини.

Зверніть увагу на тамбур біля входу в приміщення корівника, він затримує холодне повітря. Приміщення просторе, розділене на окремі «кімнати» для кожної корови.

Вікна теплі — по дві рами. В корівнику тепло, сухо, горять електричні лампи.

Увага дітей привертається на долівку, там де корова лежить, накрито дощатою підлогою, підстелено тирсою. А посередині приміщення проходить «дорога», де везуть візок із кормом.

За тваринами дуже добре наглядають, щоб вони були нагодовані вчасно, подоєні в один і той же час.

А далі є невелика огорожа, де знаходяться маленькі телята. Підлога посипана великим шаром соломи, щоб малеча не замерзла, була здоровою. Майже через два роки з цих теляток будуть дорослі корови, які будуть давати нам молоко.

3. Спостереження за тваринами.

Учні розглядають корів, спостерігають, як вони п'ють воду з автопоїлок.

Звертають увагу на таблички поряд з тваринами, на яких вказана кличка, порода, вік, маса, продуктивність і жирність молока.

Завідувач ферми розповідає про те, як доглядають худобу на фермі.

4. Спостереження дітей за годуванням корів.

Учні спостерігають, як годують тварин, які корма дають скотарі. Корова — тварина трав'яїдна.

Розповідь працівників про те, що тварини їдять корм — пасовищна трава, в якій багато клітковини, корови поїдають солому і сіно.

Корови їдять і набивають кормом шлунок. А потім їжа повертається у ротову порожнину, де спокійно, уже вдруге, вони пережовують її без поспіху.

Ветеринар пояснює, що, коли корова не жує жвачку, значить тварина хвора.

5. Спостереження за процесом доїння корів.

Доярки розповідають і показують, як вони доять корів, куди відправляють молоко, які продукти виготовляють із нього.

6. Спостереження за телятами, їх годуванням.

Маленьких телят годують молоком.

Далі діти переходять до місця де знаходяться лисиці — чорнобурки.

Спостерігаючи за приміщенням, де знаходяться ці тварини, роблять висновок, що це не корівник і не тепле приміщення, а майданчик, на якому розташовані залізні клітки, у яких є невелика будка, де тварина спочиває.

7. Спостереження за лисицями.

Лисиці — дикі тварини, хутро у них густе, блискуче, красиве.

У лисиці гостра морда, короткі ноги і дуже пухнастий хвіст. Вона дуже прудка, швидко рухається в клітці.

Взагалі лисиця живе 15-25 років. Тварина кмітлива, обережна, недовірлива. Має добрий слух, тонкий нюх, добру пам'ять.

8. Спостереження за годуванням лисиць.

Тваринники розповідають, що лисиця полюбає м'ясо, що це — хижак. Але не відмовляється від тертої моркви, буряка. В м'ясо кладуть вітаміни, щоб тварини не хворіли, були здорові і могли народити лисенят.

Розповідають, що коли підрастають лисенята, їх відправляють на другі звіроферми.

IV. Підсумки екскурсії

1. Повертаючись з екскурсії, діти роблять висновок, що за тваринами треба добре доглядати, правильно утри-

мувати їх, тому що це має велике значення для підвищення їх продуктивності.

2. Розповідь вчителя.

Звідки до нас прийшла корова

Про те, що корів можна доїти і діставати молоко, дізналися дуже давно, більше ніж 2800 р. тому.

Диким предком корови був тур — справжній лісовий бик, який відрізнявся від свійських тварин лише розмірами: він був значно більший, вкритий довгим волоссям, мав по два загнутих вперед роги. На лобі було кучеряве волосся, що надавало загрозливого вигляду. Метою одомашнення тура було бажання зберегти важливе джерело харчування, тому що потреба м'яса в раціоні збільшилась, а мисливство — поступово зменшувалось. Тур являв собою сильного, швидкого, агресивного звіра, тому приручити його було дуже важко. І все ж таки первісні люди приручили тура, а пізніше й одомашнили.

За цей час змінилося багато тисяч поколінь великої рогатої худоби. Корова і тепер є годувальницею.

Більшу частину всієї кількості м'яса дає велика рогата худоба, а молоко й молочні продукти складають ще більшу частину нашої їжі. Шкіру використовують як сировину для пошиття взуття, одягу.

УРОК 34

Тема: Весняна екскурсія в природу.

Мета: на основі спостережень проаналізувати, які зміни відбулися в природі. Розвивати значення про взаємозв'язки в природі, правила поведінки в природі: з рослинами і тваринами. Виховувати бережливе ставлення до природи, прагнення охорони її.

І. Підготовка вчителя до екскурсії

У лісі або парку вчитель вибирає місця, де є листяні і хвойні дерева, кущі й трав'янисті рослини, продумує маршрут, визначає місця зупинок, готує розповідь та запитання для бесіди.

II. Підготовка учнів до екскурсії

1. Читання вірша вчителем.

Коли де бачу квітки очі,
«Люби!» — вона мені шепоче,
Повз деревце іду зелене,
«Привіт!» — схиляється до мене.
В гніздечку пташку стріну в гаї,
Питає пташка: «Як ся маєш?»
«Спочинь!» — з болота жаба просить
«Всміхнись!» — цвіркун сюркоче в просі...
Який же світ кругом чудовий!
Додому іду в добрі й любові.

(С. Павленко)

2. Бесіда перед екскурсією.

- Який вигляд мав ліс восени?
- Який вигляд мав узимку?
- Яка тепер пора року?
- Який вигляд мав ліс на початку весни?
- Коли ви помітили перші ознаки весни?
- Які перші весняні квіти ви знаєте?
- Яких птахів називають першими вісниками весни?
- Який зараз місяць?
- Які весняні місяці ви знаєте?
- Чи відбулись якісь зміни у природі за ці три місяці?

3. Завдання для учнів.

1. Записати, яких побачимо птахів, комах та інших лісових тварин.
2. Записати назви дерев, кущів, трав, квітів, які зустрінуться під час екскурсії.

III. Проведення екскурсії

План екскурсії

1. Спостереження за погодою: зміною висоти Сонця, температурою повітря.
2. Зрівняння зовнішнього вигляду лісу із тим, яким він був на початку весни.
3. Розпізнання дерев, кущів, квітів.

4. Спостереження за комахами.
5. Прослуховування співу птахів. Розпізнавання пернатих.

6. Складання правил поведінки у природі.

1. По дорозі до лісу діти спостерігають зміни, які відбулися на луках.

2. Підвівши учнів до лісу, вчитель пропонує їм порівняти травневий ліс з тим, який вони спостерігали на початку весни.

— Як можна розпізнати дерева? (За забарвленням кори, формою крони, листям).

— Як називається цей ліс?

3. На узліссі вчитель проводить бесіду про погоду. Діти відзначають, що дуже гріє сонце, небо ясне, блакитне, по ньому плывуть легенькі хмарки. Порівнюють висоту сонця тепер із тією, яка була на початку весни.

4. Читання вірша вчителем.

Травень

У зелених травах,	Вітерець тріпоче
У вінку барвистім	Хусточки строкаті...
Красень місяць Травень	Вже ніхто не хоче,
Завітав у місто.	Залишатись в хаті.
Вулиці, майдани	Радісно довкола
Збіглися стрічками,	Пломеніють квіти,
Вздовж стоять каштани,	Навіть дітям школа
Прибрані свічками.	Зичить відпочити.

(Н. Куфко)

— Про який місяць йдеться у вірші?

— Які слова вам підказали про те?

5. Відгадування загадок.

***

Зранку піднімається,
Щиро усміхається,
Землю зігріває,
В поле закликає,
Ниву обробляє:

Буду гріти своїм теплом,
Щоб були ви всі з добром.
Щоб ви мали все в коморі,
Коли буде сніг надворі. (*Сонечко*)

***

Відома звіку рідина, усяк її вживає,
Буває хмаркою вона,
Пушинкою буває.
Бува як скло, крихка, тверда.
Звичайна, підкажіть... (*Вода*)

***

Як упав-заіржав, увесь світ задрижав. (*Грім*)

***

Не дід, а сивий, не спить, а стелиться.
Вкриває землю, й звуть його... (*Туман*)

***

Синя шуба покрила весь світ. (*Небо*).

***

Мене частенько просять, ждуть,
А тільки покажусь — ховатися почнуть. (*Доц*)
— Вода, повітря, доц, небо, Сонце, зірки, Місяць,
туман, гори — що це? (*Природа*)
— До якої природи відносять ці предмети? (*Нежива
природа*)
— Що це відноситься до неживої природи?
— А що складає живу природу?
— Де ми зараз знаходимося?

6. Розповідь з елементами бесіди.

Виявляється, весь ліс, згори до низу, зайнятий під
домівки.

У повітрі — будиночок іволги. Вона високо над зем-
лею підвісила до гілля берези кошик із трави, волосся,
шерстинок.

У траві — будинок жайворонків, лісових коників,
овсянок та багатьох інших птахів і комах.

— У кого в дуплах домівки? (*Білки, дятла, синиці,
сови*).

— У кого під землею? (*У крота, борсука, лисиці, ластівок — береговушок, комах*).

— Яка головна турбота у птахів весною?

— З чого вони роблять гнізда?

(Якщо пощастить натрапити на гніздо, діти його роздивляються).

Взагалі, гніздо — це пташиний скарб. Він схований у траві чи кронах дерев. Ячка — це дорогоцінності, перлини, які лежать у гнізді.

У ячках — майбутні пташенята, майбутні пісні, майбутні лісові лікарі.

Головне: справжній скарб можна брати в руки, а до пташиного скарбу не можна торкатися. Бо тільки незамані перлини принесуть радість.

В травні місяці у пташок з'являються пташенята. Важко батькам нагодувати малят. Наприклад, у гнізді диких голубів лише двоє пташенят, у граків, сорок — п'ять, шість, а у великої синиці аж одинадцяттеро!

Зранку до пізнього вечора без спочинку носять синички їжу: жуків, гусінь, мух.

— Як же розпізнають птахи, хто з пташенят голодний?

Виявляється у них існує жива черга. Сите пташеня спокійно сидить у гнізді, а голодне вилазить нагору, широко роззявивши дзьоба.

Пара великих синиць прилітає до гнізда щодня 390 разів, а мухоловки — 500.

— Спів яких птахів ви почули?

Спостереження за комахами.

— Який будинок «ожив» у лісі? (*Мурашник*).

Діти уважно спостерігають за мешканцями великого лісового будинку. Звертають увагу учні на те, що на галявинці з'явилися нові квартири мурах.

Школярі спостерігають за кониками, метеликами, та іншими комахами.

Про метеликів

Давні римляни вирішили, що метелики утворилися від чудових квітів, які літають, одірвавшись від рослин.

Метеликів на Землі близько 140 тис. видів. Найменші метелики мають розмах крил 3 міліметри, а найбільші 30 сантиметрів.

Багато метеликів є корисних, але багато й шкідливих для людини. Їхнім личинкам — гусеницям — потрібно багато їжі. Гусениці знищують листя берези, дуба, вільхи, яблуні, груші.

А ось в Австралії поставили із вдячності в місті Бунар-га пам'ятник гусениці кактобластису. Ненаситність гусениці допомогла мешканцям Австралії справитися з колючими кактусами, які захопили місце для посівів пшениці, жита, і ніякі трактори не могли зупинити ріст кактусів. Гусинь допомогла очистити поля від кактусів.

7. Гра «Хто я?».

***

В мене є великий хвіст,
Я співаю, як артист,
Спів мій радісний усюди
Дуже люблять слухать люди. *(Соловей)*.

***

Хто гнізда свого не має,
Яйця іншим підкладає
Та у лісі в холодку
Все кує: ку-ку, ку-ку? *(Зозуля)*.

***

Які ноги, такий ніс
По болоту ходжу скрізь.
Хату на хаті маю,
Жабам рахунок знаю. *(Лелека)*

***

У моїм садку буває,
Дуже, дуже дивний гість.
Слив дозрілих не зриває,
А малину їсть та їсть.
Слід тягнувся за горбочок,
Де лиш пасіка стоїть.
Хто ж завадився в садочок?
Угадайте... Хто? *(Ведмідь)*

***

У зеленому жакеті
Репегую в очереті,
Хоч і плавати мастак,
А не риба і не рак. (*Жаба*).

8. Спостереження за деревами, кущами, травами.

Учні придивляються до кольору гілок лісових дерев, до їх забарвлення листя, форми.

— Чим відрізняються дерева від кущів?

Діти звертають увагу на квітучі трави. Учні встановлюють, що квіти пахучі, яскравого кольору, на них багато різних комах, особливо бджіл.

Вчитель пояснює, що квіти яскраві — щоб привабити до себе комах. А багато їх на трав'янистих рослинах тому, що в квітах є багато нектару, яким комахи живляться.

Діти можуть побачити в лісі тварин, наприклад, земляну жабу. Вчитель пропонує їм простежити, як вона рухається. Учні встановлюють, що жаба пересувається стрибками. При цьому діють головним чином задні ноги, які значно довші від передніх.

Жаба добре плаває, може довго перебувати під водою. Отже, жаба живе у воді й на суші.

Учні можуть зустріти білку.

— Які улюблені місця мешкання білки? (*Хвойні ліси*).

— Чому в нашому лісі багато білок? (*Приваблює насіння сосни, різноманітні ягоди, гриби*).

Білка — тварина денна. Вночі білка спить, сховавшись у теплом, старанно вистеленому травною і мохом дуплі, високо над землею.

Білка старанно доглядає свій гарний пухнастий хвіст, чистить його, розчісує. Довгий, широкий і легкий хвіст, мов кермо, допомагає білці стрибати з гілки на гілку, з дерева на дерево. Білка може стрибнути з вершини дерева на землю, пролетівши п'ятнадцять метрів.

Білка вміє плавати, коли вона пливе, то намагається підняти свій хвіст високо над водою.

Найбільшу насолоду і радість до життя викликає любов до природи.

Шепіт голубої води і запах розмаїття квітів — усе це дорога серцю, ні з чим незрівнянна природа рідного краю. Завдати болю природі — нехитра справа.

Мало любити природу, мало милуватися нею, її ще треба оберігати, охороняти, допомагати їй боротися з багатьма труднощами й небезпеками.

Ми завжди повинні пам'ятати, що природа — наш дім. Ми повинні піклуватися про нього. Від того, які ми будемо з вами господарі, залежить його благополуччя.

9. Складання правил поведінки у природі.

1. Не ламай гілки дерев і кущів.
2. Не пошкоджуй кору дерев.
3. Не руйнуй мурашників.
4. Не руйнуй пташині гнізда.
5. Не вбивай живе.
6. Їстівні плоди збирай так, щоб не ламати гілки.

10. Гра «Можна — не можна».

(Закріплення правил поведінки в природному середовищі).

Дитина має дати правильну відповідь, як слід і як не слід поводитися в природі. За це вона отримує фант. Виграє той, хто збере найбільше фантів. Вчитель називає дію, а діти відповідають: «Можна» чи «Не можна» робити.

Можна і треба:

- Саджати квіти, рослини;
- Охороняти первоцвіти і рідкісні рослини;
- Берегти молоді рослини;
- Відгороджувати мурашники;
- Спостерігати за жабами;
- Милуватися красою природи;
- Підгодовувати птахів;
- Прибирати місця відпочинку в лісі, на березі річки.

Не можна

- Ламати гілочки дерев, кущів;
- Обдирати кору дерев;

- Рвати квіти;
- Збивати гриби ногами;
- Руйнувати павутиння;
- Вбивати павуків;
- Ловити метеликів;
- Ловити жаб.

IV. Підсумок екскурсії

Після екскурсії проводиться підсумкова бесіда за такими запитаннями:

- Де ми були на екскурсії?
- Які зміни в природі ви помітили?
- Що ви дізнались нового на екскурсії?

ЗМІСТ

ПРО ТЕБЕ САМОГО

УРОК 1	4
УРОК 2	11
УРОК 3	18
УРОК 4	23
УРОК 5	27
УРОК 6	30

ТВОЯ РОДИНА

УРОК 7	38
УРОК 8	45
УРОК 9	50
УРОК 10	57
УРОК 11	64

СЕРЕД ЛЮДЕЙ

УРОК 12	72
УРОК 13	77
УРОК 14	84
УРОК 15	92
УРОК 16	98

ПРИРОДА НАВКОЛО НАС

УРОК 17	109
УРОК 18	117
УРОК 19	127
УРОК 20	134
УРОК 21	144
УРОК 22	150
УРОК 23	159
УРОК 24	171
УРОК 25	177
УРОК 26	188

ДЕ ТИ ЖИВЕШ

УРОК 27	196
УРОК 28	203
УРОК 29	209
УРОК 30	218
УРОК 31	226
УРОК 32	234
УРОК 33	242
УРОК 34	246

Навчальне видання

Зеркальна Тетяна Василівна

**Матеріали до уроків.
Я І УКРАЇНА.
1 клас.**

Відповідальний редактор *Т. М. Косолапова*

Редактори *С. С. Скляр, О. О. Лаврик*

Коректор *Л. Ф. Белан*

Комп'ютерне макетування *Н. П. Червова*

Художній редактор *М. С. Жубр*

«ТОРСІНГ ПЛЮС»

Свідоцтво серія ДК №2143 від 01.04.05

Підписано до друку 22.06.2005

Друк офсетний. Папір газетний. Гарнітура Шкільна.

Формат 60×84¹/₁₆. Обл. вид. арк. 13,44.

Замовл. №

З питань оптових поставок звертатися:

Україна, 61057, м. Харків, вул. Сумська, 13

Тел. (057) 7-199-873, т./факс 7-171-026

E-mail: torsing_or@rider.com.ua

www.torsing.com.ua

Книга — поштою:

61057, м. Харків, а/с «Книжкова ліга»